

”Unge jenter tilbys jobb i utlandet”

- en kvalitativ studie av transnasjonal prostitusjon til Norge fra Øst-Europa

Irina Polyakova

Masteroppgave i sosiologi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo

Mars 2007

Sammendrag

Denne oppgaven er en kvalitativ studie av kvinner fra Øst-Europa som befinner seg i prostitusjon i Oslo. Fokuset rettes mot hva som har bidratt til kvinnenens beslutning om å migrere til Norge for prostitusjon og hvordan denne migrasjonen har blitt mulig. For å utvikle kunnskap om kvinnenens situasjon, har jeg sett på deres sosioøkonomiske bakgrunn og de sosiale relasjonene de har gått inn i for å reise ut. Hovedspørsmålene som er søkt besvart er følgende: Hvilke individuelle og strukturelle forhold kan belyse migrasjon for prostitusjon for kvinner fra Sovjetunionen? På hvilke måter foregår migrasjonen fra det tidligere Sovjetunionen til Oslo? Hvordan er maktrelasjonene mellom kvinnene og de agentene som organiserer kvinnenens migrasjon?

Opgaven er basert på 15 kvalitative intervjuer med kvinner fra det tidligere Sovjetunionen som jobber som prostituerte i Oslo. Kvinnene kommer fra ulike land og har ulike migrantstatus. For å belyse de empiriske funnene er det nødvendig å forholde seg til flere teoretiske innfallsvinkler til migrasjon, prostitusjon, makt og ikke minst, konteksten av postsovjetiske samfunn. I oppgaven er husholdings- og nettverksmodeller sentrale utgangspunkt for å forstå kvinnenens migrasjon. Kvinner er ofte forsørgere i familien, og beslutningen om å tjene penger er ikke alltid et individuelt valg. Dessuten synes migrasjon for prostitusjon i stor grad å avhenge av nettverk som danner eller forsterker migrasjonsønsker, i tillegg til å gjøre migrasjonen mulig. Noen av kvinnene har vært ofre for menneskehandel. Maktanalysen i oppgaven handler om de formene for makt som kvinnene utsettes for ved å være migranter og prostituerte på samme tid, det være seg agenter som organiserer reisen eller press fra familien. Orlando Patterson og Julia O'Connell Davidsons inndeling i "individuelle" og "materielle" maktformer, og Niklas Luhmanns forståelse av "makt som kommunikasjonsmediet" er viktige verktøy i drøftingen min av disse maktforholdene. I tillegg benytter jeg Pierre Bourdieus begreper "symbolsk makt" og "kapital". Oppgavens empiriske kapitler omfatter temaer som kvinnenens bakgrunn, organisering av reisen til Norge med ulike migrasjonsmåter og relasjoner til agenter som kvinnene inngår i. Jeg foreslår typologier over migrasjonsmåter (migrasjon via kommersielle og sosiale nettverk med betaling til agenter, migrasjon sammen og via kjæreste eller selvstendig migrasjon) og over relasjoner mellom kvinner og agenter (kjæreste, forretningspartner og sjef).

Hovedfunnene i denne undersøkelsen viser blant annet at en viktig push-faktor for kvinners migrasjon er at de har blitt rammet hardt økonomisk og sosialt av overgangen til kapitalisme i et postsovjetisk samfunn. I tillegg har kvinnene et sterkt ønske om å bli en del av den kapitalistiske forbrukerkulturen, og tilegne seg materielle goder som nå tilbys på markedet. En av strategiene for å tilfredstille sine forbruksidealer og forandre sitt liv, i tillegg til å hjelpe familien, er å migrere til rikere land og jobbe der. Imidlertid er vestlige land i liten grad åpne for å motta arbeidsmigranter fra ikke-vestlige land, noe som gjør legal arbeidsmigrasjon svært vanskelig for kvinnene i denne undersøkelsen. En av få muligheter til å kunne jobbe i Vesten og tjene penger er innenfor prostitusjon. Disse begrensningene som kvinnene møter gjør dem avhengige av ulike agenter i migrasjonsprosessen, noe som i neste omgang gjør dem sårbare for utnytting når de først har krysset den internasjonale grensen.

Imidlertid viser studiet at det finnes forskjeller mellom kvinner fra land som er innenfor eller utenfor EU, ettersom kvinnene som kommer fra land som er blitt medlemmer av EU over tid blir mindre avhengige av agenter og det at noen andre organiserer reisen deres.

Forord

Å skrive masteroppgave har vært en spennende og lærerik prosess. Det er mange som har bidratt til at jeg nå er i mål.

Først og fremst vil jeg takke min hovedveileder May-Len Skilbrei for gode råd, diskusjoner og inkludering i alle mulige seminarer, konferanser og møter som har bidratt til å utvide min kunnskap i forbindelse med oppgaven. Tusen takk for at du har vært så tilgjengelig og tålmodig da jeg trengte både faglig og språklig hjelp. Det har ikke vært enkelt å skrive på et fremmed språk. Hjertelig takk! Jeg vil også takke min biveileder Anila Nauni for å ha kommet med konstruktive kommentarer i begynnelsen og slutten av prosessen.

Jeg vil dessuten takke Dag Stenvoll og Christine Jacobsen som korrekturleste oppgaven min og kom med faglige kommentarer. Takk også for interessante diskusjoner og samarbeid under ulike seminarer og konferanser.

Flere har lest og kommentert oppgaven. Dette har betydd veldig mye for meg. Takk til Ulla, Turid og Line for gode innspill og konstruktiv kritikk. Videre vil jeg takke Åshild for hjelp med språkvask.

Jeg er også takknemlig til mine informanter som stilte opp og delte med meg deres spennende livshistorier, og for at dere stolte på meg. Ikke minst vil jeg takk leder for Pro Sentret, Liv Jessen, som inspirerte meg og lot meg intervju kvinnene. Også andre kolleger på Pro Sentret har betydd mye mens jeg jobbet fulltid de siste to årene.

Sist, men ikke minst vil jeg rette en stor takk til mine venner og familie for oppmuntring og støtte i forbindelse med denne oppgaven. En ekstra takk til Øyvind for at du korrekturleste og språkvasket oppgaven og hjalp meg med dataproblemer. Men det viktigste for meg var din moralske støtte!

Oslo, 26 mars 2007

Irina Polyakova

Innhold

Sammendrag	iii
Forord	v
Innhold	vi
1.0 Innledning	1
1.1 Oppgavens tema, bakgrunn og relevans.....	1
1.2 Problemstilling og avgrensninger.....	5
1.3 Oppbygging.....	6
2.0 Postsovjetiske samfunn som sosioøkonomisk kontekst	8
2.1 Tid preget av kaos, tilstand av vill kapitalisme.....	8
2.1.1 Kvinnelige strategier.....	10
2.2 ”Jeg forbraker, derfor er jeg” - overgangen til det ”irrasjonelle forbruket”.....	10
3.0 Teoretisk rammeverk	14
3.1 Migrasjon.....	14
3.1.1 Migrasjon og globalisering.....	14
3.1.2 Migrasjonsteorier.....	15
3.1.3 Et mesonivå – sosiale relasjoners betydning for migrasjon.....	17
3.1.4 Migrerende kvinner.....	18
3.2 Prostitusjon.....	20
3.2.1 En konstruktivistisk tilnærming.....	22
3.2.2 Menneskehandel.....	22
3.3 Makt.....	24
3.3.1 Prostitusjon og ulike former for makt.....	24
3.3.2 Luhmann og Bourdieu.....	26
3.3.3 Kapitalformer.....	27
4.0 Metode	30
4.1 Bakgrunn for undersøkelsen.....	30
4.2 Valg av metode.....	31
4.2.1 Kvalitativ metode.....	31
4.2.2 Observasjon og uformelle samtaler.....	32
4.2.3 Intervjuer.....	33
4.3 Materiale og utvalg.....	33
4.3.1 Informantene: Rekruttering og utvalg.....	34
4.3.2 Opplegg og gjennomføring av intervjuene.....	35
4.4 Metodiske problemer og etiske overveielser.....	37
4.4.1 Tre viktige aspekter.....	37
4.4.2 Informanter og egen sikkerhet.....	38
4.4.3 Rollekonflikt: sosialarbeider, landsmann og forsker.....	39
4.4.4 Undersøkelse av marginaliserte miljøer.....	40
4.5 Analyse.....	41
4.6 Dataenes kvalitet.....	43
5.0 Kvinnenes bakgrunn og drømmer	45
5.1 Bakgrunn.....	45
5.1.1 Statusfall.....	46
5.1.2 Diskriminering av minoriteter.....	48
5.1.3 Sårbarhet: lav utdanning, fattigdom, foreldres arbeidsledighet.....	50
5.1.4 Forsørgeransvar.....	52
5.1.5 De ressurssterke.....	54

5.2	Forbrukerkulturen: Glamorøse ønsker, umettelige behov og lengsel etter Vesten..	56
6.0	Migrasjon og organisering av reisen til Norge	60
6.1	Type 1: Migrasjon via kommersielle eller sosiale nettverk	61
6.1.1	Sosiale uformelle nettverk.....	61
6.1.2	Kommersielle formelle nettverk.....	64
6.2	Type 2: Migrasjon sammen med og via ”kjæreste”	67
6.3	Type 3: ”Selvstendig” migrasjon uten betaling til agenter	69
6.4	Transnasjonal prostitusjon som arbeidsmigrasjon og mobilitetsønske?	72
7.0	Agentenes rolle i migrasjonsprosessen og kvinnenenes relasjon til dem	77
7.1	Type 1: Kjæresten	78
7.2	Type 2: Forretningspartneren	81
7.3	Type 3: Sjefen	87
7.4	Fra avhengighet til frihet: hvordan kvitte seg med halliker	91
7.5	Agenter: makt og innflytelse	93
7.5.1	Tilgang til ”riktige” folk.....	93
7.5.2	Personlig og materiell form for makt og kontroll	95
8.0	Avslutning	101
	Litteraturliste.....	105
	Vedlegg - Intervjuguide	115

1.0 Innledning

1.1 Oppgavens tema, bakgrunn og relevans

”Jeg så en annonse i avisen en dag om jobb i Norge. Der stod det: ”Unge jenter tilbys jobb i Norge”. En norsk mann som hadde en estisk kjæreste organiserte turer. Jeg tok kontakt med ham, men likte ham ikke første gangen. Jeg følte at jeg var redd, stolte liksom ikke på ham. Jeg snakket med søsteren min og vi bestemte oss for å dra sammen (...) Da annonserte en norsk mann for oss i avisen og kjøpte kondomer (...) Han fikk 50 %. Vi gav ham alle pengene, men fikk vår lønn til slutt. Han var hos oss hele tiden, ikke for å kontrollere, men for å være sammen med oss. Vi var frie ellers (...) Jeg feiret min 18-årsdag der.” (Ina fra Estland).

”Da kjæresten min var i Oslo tidligere fikk han undersøkt prisene på gata (...) Deretter, da vi kom hit, fortalte han meg prisen, og jeg jobbet på gata med italienske papirer de første dagene. Etter tre dager sa han til meg at jeg må gå til asyl og fortelle mitt sanne navn og at jeg er fra Moldova. Han lagde også en historie for meg med politisk innhold” (Nadja fra Moldova).

Dette er historiene til to kvinner som har kommet til Norge fra land i tidligere Sovjetunionen for å selge sex i Norge. Som Ina, kom noen fra naboland i Baltikum med fly på to timer og trengte ikke visum eller falske papirer. Andre, som Nadja, kom helt fra Moldova eller midt i Russland og måtte kjøpe seg visum, og reise med ulike busser og biler via andre Schengenland til Norge. Det kvinnene har til felles er at de jobber som prostituerte på gata eller leiligheter i Oslo.

Denne oppgave handler om transnasjonal prostitusjon til Norge fra det tidligere Sovjetunionen, og er basert på intervjuer med kvinner som jobber som prostituerte i Norge. De fleste har hatt halliker som organiserte turene deres til Norge, og som kontrollerer dem mens de oppholder seg og jobber her. Ofte vil disse kvinnene falle under den rettslige definisjonen av kategorien ”ofre for menneskehandel”. Imidlertid er målet med oppgaven å se på kvinnenens situasjon fra et migrasjons- og prostitusjonsperspektiv, ikke bare som ofre for menneskehandel.

Transnasjonal prostitusjon som fenomen er av sosiologisk og samfunnsmessig relevans. Sosiologien søker å belyse prosesser som påvirker menneskers liv og valgene de tar. Samtidig studerer sosiologer hvordan menneskelige handlinger i sin tur påvirker samfunnsstrukturer.

Både det å migrere og å gå inn i prostitusjon kan ses på som dramatiske hendelser som trenger å forklares. Å ta en beslutning om å migrere og tjene penger i prostitusjon bør dermed sees ut fra ikke bare individuelle forhold, men også ut fra strukturelle forhold som presser kvinner fra fattigere land til å reise til rike Vesten og jobbe innenfor omsorgs- og sexindustrien. Her er push- og pull faktorene viktige: hva er det som dytter kvinnene ut av landene de er født i og hva trekker dem til Norge? Hvordan påvirker introduksjonen til forbrukerkulturen og kvinnenes bakgrunn beslutningen om å begynne med prostitusjon? Hvilken rolle spiller nettverk og agenter i transnasjonal prostitusjon, og kan kvinner gå fra hallikene sine dersom de får adgang til ressurser og ulike former for kapital? Hvordan utspiller maktrelasjoner mellom agenter og prostituerte seg? Er det noe ved dette fenomenet som kan kalles tilpasningsstrategier i et samfunn i anomitilstand, slik som mange postsovjetiske stater har vært, og til dels er? Jeg vil i det følgende se nærmere på migrasjon som en prosess, prostitusjon som migrasjonsmetode, og maktrelasjoner som en konsekvens av disse migrasjonsprosessene og prostitusjonserfaringene.

Sovjetunionens fall har hatt dramatiske konsekvenser for folk både på makro- og mikronivå. Muligheten til å migrere vestover, enten midlertidig eller for godt, ble sett på som en overlevelsesstrategi (Godzimirski 2005). Både kvinner og menn dro til Vesten i søken etter et bedre liv. I tillegg har globalisering spilt en rolle når det gjelder økningen av kvinnelige migranter fra fattigere deler av verden til rike (Wijers & Lap-Chew 1997). Anna Agathangelou sier følgende om dette: "Globalization has intensified the possibility of exploiting female migrant's wage labour through an accentuation of the division of labour" (2004:16).

Mange av kvinnene som søker muligheten til å migrere til vestlige land kan anees som arbeidsmigranter. Imidlertid forbyr offisiell politikk i Vest-Europa arbeidsmigrasjon fra ikke-vestlige land, med unntak av migranter fra de nye EU-medlemstatene. Resultatet blir at mange kvinner reiser og jobber illegalt innenfor omsorgs yrker som også kalles reproduktive yrker (Anderson 2000, Tyuryukanova og Malysheva 2001, Ehrenreich og Hochschild 2003, Agathangelou 2004). Ofte blir prostitusjon det mest tilgjengelige og best betalte alternativet for kvinner som ønsker å dra ut og tjene penger, til tross for at det innebærer både risiko og utnyttelse.

De første kvinnelige migrantene fra det tidligere Sovjetunionen kom til Norge på begynnelsen av 90-tallet, og da særlig i nord der Norge og Russland har en felles grense. Disse kvinnene ble assosiert med salg av sex, tobakk og sprit (Stenvoll 2002). Senere, på slutten av 90-tallet, ble prostituerte fra ulike land i Øst-Europa observert i Oslo, både på gata, i leiligheter og på massasjainstitutter (Brunovskis og Tyldum 2004). Menneskehandel begynte å komme på den politiske agendaen, og tema som menneskehandel for prostitusjonsformål ble en viktig del av den offentlige debatten (Skilbrei og Polyakova 2006).

Norge underskrev Palermo-protokollen¹ i 2000, og har sluttet seg til forslagene til forebyggings-, kontroll- og hjelpetiltak. Gjennom å slutte seg til protokollen forpliktet Norge til å gjøre nødvendige endringer i eget lovverk for å bekjempe internasjonal handel med kvinner og barn (Skilbrei og Polyakova 2006:15). I forbindelse med dette er det behov for utvikling av kunnskap om hvordan transnasjonal prostitusjon organiseres og foregår. Kvinnene i min undersøkelse er migranter og prostituerte på samme tid. Noen kommer fra land som er medlemmer av EU, andre kommer fra land utenfor. Mange spørsmål melder seg. Er det noen forskjeller ved måtene migrasjonen deres organiseres på, avhengig av deres tilhørighet til EU? Er kvinner fra noen land eller samfunnsgrupper overrepresentert? Hvem er halliker? Hva skal til for at kvinner anmelder sine halliker? En dypere forståelse av fenomenet gjennom kvinnenes erfaringer er svært viktig og relevant som grunnlag for vurdering av eventuelle samfunnsmessige tiltak, eller forbedring av de allerede eksisterende tiltakene. I denne oppgaven skal jeg forsøke å besvare noen av de overnevnte spørsmålene.

Siden fenomenet er ganske nytt, har det ikke vært mye forskning i Norge på transnasjonal prostitusjon fra Øst-Europa generelt. Det som finnes er undersøkelser av Dag Stenvoll (2002) og Britt Kramvig og Kirsten Stien (2002) som studerte russisk prostitusjon i Finnmark, i tillegg til Annette Brunovskis og Guri Tyldum (2004) og May-Len Skilbrei og Irina Polyakova (2006) som intervjuet prostituerte fra Øst-Europa i Oslo. Stenvoll analyserer i sin artikkel "From Russia with Love? Newspaper Coverage of Cross Border Prostitution in Northern Norway 1990-2001" (2002) avisartikler mellom 1990 og 2001, og viser hvordan prostitusjon i Finnmark fremstilles i norske medier. Kvinner som kom fra Murmansk for å

---

¹ Palermo-protokollen er en tilleggsprotokoll til FNs konvensjon om grenseoverskridende organisert kriminalitet som Norge underskrev i 2000. Den fulle tittelen på protokollen er "Protokoll for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig kvinner og barn." Norges forpliktelser i henhold til denne protokollen har formet tiltakene man møter menneskehandel med, blant annet ligger Strl § 224, menneskehandelsparagrafen, tett opptil formuleringene i Palermo-protokollen.

selge sex ble ofte omtalt som ikke-profesjonelle prostituerte, og som ofre for sosio-økonomiske kriser i Nord-Russland. Iblant ble det skrevet at kvinnene var ofre for menneskehandel, og at de ble utsatt for tvang og kontroll fra halliker. Transnasjonal prostitusjon i Finnmark ble imidlertid først og fremst fremstilt i mediene som kriminalitet, uorden og smittefare. Hovedbudskapet fra mediene var at noe måtte gjøres både på lokalt og nasjonalt nivå, og når det gjaldt innvandringspolitikken.

Samme år utga Britt Kramvig og Kirsten Stien rapporten ”Grenseløs verdighet?” (2002). Forskerne studerte Tana kommune, som ble mest kjent for prostitusjonsvirksomhet i Finnmark på 90-tallet. Grenseåpningen skapte nye diskurser om naboskap og fiendskap, om kvinner og menn, og om seksualitet og makt. Disse prosessene skapte nye kategorier og forestillinger om blant annet russiske kvinner, hvor de alle ble assosiert med prostitusjon og måtte bære med seg stigma dersom de giftet seg og bosatte seg i kommunen. Målet med rapporten har blant annet vært å foreta en gjennomgang og oppsummering av de tiltak som hadde vært gjennomført i Tana i forhold til forebyggende virksomhet, i tillegg til å vise til muligheten for nye tiltak (Kramvig og Stien 2002).

Brunovskis og Tyldum (2004) og Skilbrei og Polyakova (2006) studerte prostitusjon fra land i Øst-Europa som mulig menneskehandel. I Brunovskis og Tyldums undersøkelse ble det fokusert på å avdekke mekanismene som ligger bak menneskehandel for å få en bedre forståelse av hvordan ofre for menneskehandel kan oppspores og hjelpes (2004:9). Skilbrei og Polyakovas rapport forsøkte å kaste lys over kompleksiteten i forståelsen av menneskehandel ut fra kvinnenenes egne fortellinger om sine migrasjon- og prostitusjonserfaringer (Skilbrei og Polyakova 2006).

I tillegg til de norske bidragene nevnt ovenfor, har jeg også benyttet internasjonal forskning på dette feltet, blant annet Anders Lisborgs avhandling om thailandske kvinners prostitusjonsrelaterte migrasjon til Danmark (1998), og Rutvica Andrijacevics doktorgradsavhandling om østeuropeiske prostituerte i gateprostitusjon i Italia (2004). Disse bidragene har vært en viktig inspirasjonskilde for meg, siden disse forskerne har studert lignende fenomener i andre land i Europa på en måte som tar både migrasjonen og prostitusjonen på alvor.

1.2 Problemstilling og avgrensninger

Oppgaven er basert på en kvalitativ studie av 15 kvinner fra Øst-Europa som befinner seg i prostitusjonvirksomhet i Oslo. Hovedproblemstillingen i oppgaven er å se på hva som har bidratt til kvinnenes beslutning om å migrere til Norge for prostitusjon, og hvordan denne migrasjonen har blitt mulig. Med utgangspunkt i kvinnenes fortellinger om sin bakgrunn, prostitusjonsdebut, ønsker og drømmer, migrasjonshistorier og relasjoner til sine agenter har jeg definert følgende problemstillinger:

- Hvilke individuelle og strukturelle forhold kan belyse migrasjon for prostitusjon for kvinner fra det tidligere Sovjetunionen? Her vil jeg se på hva som kjennetegner postsovjetiske samfunn og hvordan strukturelle endringer i samfunnet kan påvirke individuelle valg. Her vil jeg legge frem et tilstandsbilde av hvordan kvinnene opplevde sin situasjon i overgangsperioden fra kommunisme til kapitalisme.
- På hvilke måter foregår prostitusjonsrelatert migrasjon fra det tidligere Sovjetunionen til Norge? For å svare på dette spørsmålet kommer jeg til å lage en typologi over hovedmigrasjonsmåtene til Norge (migrasjon via sosiale og kommersielle nettverk med betaling til agenter, migrasjon via kjæreste, i tillegg til selvstendig migrasjon). Organisering av turene og bruken av ulike kanaler/nettverk vil være sentrale faktorer her.
- Hvordan er (makt)relasjonene mellom kvinnene og de agentene som organiserer kvinnenes migrasjon? Kvinner er svært avhengige av andre til å kunne dra ut og inngår ofte sosiale relasjoner med agenter². For å belyse dette spørsmålet vil jeg anvende en typologi på agenter/halliker (kjæreste, forretningspartner og sjef), og hvilke maktformer de bruker for å tjene på deres prostitusjon.

---

² Jeg bruker begrepet agent når jeg beskriver et strukturelt nivå, og hallik når jeg refererer til kvinnenes beskrivelser av de som legger til rette for deres transnasjonale prostitusjon. Når kvinner snakker russisk, kaller de agent(ene) sin(e) for "sutenør" (fransk), noe jeg oversetter til "hallik".

Oppgaven har også noen avgrensninger:

- Kvinnene i min empiriske undersøkelse kommer fra Litauen, Estland, Latvia, Russland og Moldova, og jobber i prostitusjon både på gata og i leiligheter.
- De fleste av informantene i denne studien vil falle under kategorien ”ofre for menneskehandel”, slik det defineres i norsk rett. Imidlertid er målet med denne oppgaven ikke å avdekke forholdene rundt tvang eller samtykke knyttet til menneskehandel, noe som har dominert debatten rundt dette feltet den siste tiden, men snarere å se på strukturelle og individuelle forklaringer som gjør menneskehandel til prostitusjonsformål mulig.
- Oppgaven tar for seg to viktige tema som migrasjon og prostitusjon. Jeg fokuserer imidlertid på migrasjonsaspektet i større grad enn på prostitusjon.

1.3 Oppbygging

Kapittel 2 vil ta for seg sosio-økonomiske forhold i det samfunnet mine informanter kommer fra. På denne måten ønsker jeg å skape en forståelse av informantenes situasjon før de kom til Norge og mens de oppholdt seg her. Dette er ment som et bakteppe for den senere analysen.

Kapittel 3 utgjør det teoretiske og analytiske rammeverket for oppgaven. Her gjennomgår jeg ulike perspektiver på migrasjon, prostitusjon og makt.

Kapittel 4 er et metodekapittel som beskriver fremgangsmåten jeg har benyttet. Her gjennomgår jeg de vurderinger jeg har foretatt med hensyn til valg av metode, rekruttering av informanter, gjennomføring av intervjuer og relasjonen mellom informantene og meg. Jeg avslutter kapitlet med å drøfte etiske dilemmaer og hvordan jeg analyserte og tolket mine funn.

Kapittel 5, 6 og 7 består av en presentasjon og analyse av empirien. Kapittel 5 omhandler kvinnenens bakgrunn i hjemlandet, drømmer de har om livet, og forventninger som skapes av

familien og av den nye samfunnsstrukturen i overgangen til kapitalismen. Jeg ser på hvordan disse sistnevnte faktorene påvirket kvinnenens valg av migrasjon for prostitusjon. I kapittel 6 foreslås det tre typologier for kvinnenens migrasjon til Norge og hvilke nettverk de benyttet. Avslutningsvis analyserer jeg hvorvidt transnasjonal prostitusjon kan sees i lys av arbeidsmigrasjon og mobilitetsønsker, i tillegg til kvinnenens søken etter et bedre liv. Kapittel 7 tar for seg agentenes rolle i informantenes prostitusjonsrelaterte migrasjon. Her lager jeg også typologier på tre hovedtyper, og beskriver hva som kjennetegner hver type i tillegg til å vise hvordan noen kvinner forlot agentene sine. Kapitlet avsluttes med diskusjon og drøfting av maktrelasjoner som kvinner utsettes for ved transnasjonal prostitusjon.

Oppgaven avsluttes i kapittel 8, som er en oppsummering der jeg kort vil gjennomgå og kommentere funnene.

2.0 Postsovjetiske samfunn som sosioøkonomisk kontekst

”Må Gud bevare deg fra å bli født i omveltningstider”. (Kinesisk ordspråk)

2.1 Tid preget av kaos, tilstand av vill kapitalisme

Overgangen til kapitalisme og markedsstyrt økonomi i Øst-Europa har ført til store omveltninger for borgerne i disse landene. Opprettelsen av demokratiske institusjoner og tilpasning til markedsøkonomi ble raskt en av de sentrale målsettingene for de reorganiserte østblokkstatene. Det gamle systemet skulle gradvis erstattes med vestlige modeller. Sosiale, økonomiske og politiske strukturer gikk gjennom en fullstendig forvandling og alle måtte tilpasse dramatiske forandringene fort. Katherine Verdery (1996) beskriver denne overgangen som en slags tilbakekomst til føydalisme eller fremkomst av vill kapitalisme. Karakteristisk for situasjonen i endringstiden var at markedet hadde en overflod av varer, men mangel på betalingsmidler. Dette resulterte i at den viktigste utfordringen for staten ble innføring av reformer som kunne sikre økonomisk overlevelse for folk. Derfor var borgernes overlevelsesstrategier i det vesentlige økonomisk forankret (Godzimirski 2005, Nazpary 2002, Zaslavskaja 2003). Russland hadde i 2000 et BNP som utgjorde 60,8 % av nivået i 1989, og lønningene i 1999 var på 38,2 % av det de var i 1989. I 1999 var det offisielle BNP i Moldova 30,6 % lavere enn i 1989, og lønningene i 1999 var 35,1 % av nivået i 1989. 84,6 % av befolkningen levde under fattigdomsgrensen. Litauisk BNP utgjorde i 2000 63,6 % av det den var i 1989, mens lønningene i 1999 bare var på 47,8 % av dem i 1989. Mer enn en femtedel av befolkningen måtte klare seg på mindre enn 4,3 USD per dag. Estland har vært den mest suksessfulle med hensyn til den sosioøkonomiske situasjonen i overgangen. BNP i 2000 utgjorde her 80,6 % av det det var i 1989, mens lønnsnivået i 1999 lå på 66,2 % av nivået i 1989 (Godzimirski 2005). Endringer i markedet vil også endre individers beslutningsmiljø og gjøre kollektive husholdningsstrategier ekstra viktige med hensyn til å tilpasse seg strukturelle endringer, spesielt gjennom migrasjon (Okólski 2000).

En viktig konsekvens av markedsreformer implementert siden 1989 har vært en økning i valgmuligheter for både individer og hushold i både arbeids- og forbrukermarked i Øst-Europa. Disse reformene betydde at flere mennesker måtte ta større risiko og inneha bedre kompetanse dersom de ville finne plass i de nye økonomien, noe som skapte skiller i både lønnsnivå og karrieremuligheter. Dette tjente til fordel for yngre og bedre utdannede mennesker (Okólski 2004:49). Bevegelse mot markedsøkonomi førte med seg arbeidsledighet. Siden staten ikke lengre tok seg av barnepass på samme måte som før, hadde kvinner med små barn problemer med å finne jobb. Arbeidsgivere annonserte kvinnestillinger med vilkår om at kvinnene måtte være enten ugift og/eller uten barn (Bridger og Kay 1996). Senere vil jeg vise hvordan mange av mine informanternes migrasjon til vesten henger nøye sammen med mangel på utdanning og sysselsettingsmuligheter i hjemlandet.

Joma Nazpary (2002:85) skriver at i overgangstiden ble nettverkene forandret på grunn av formuesforskjell, vekst i kapitalistisk mentalitet, økning av fattigdom, i tillegg til migrasjon og tillitsbrudd. Både privatisering og dannelse av nye private forretninger banet veien for opprettelse og konsolidering av mafiaen. Verdery (1996) hevder at et bildet av mafia som kjennetegner hele det postkommunistiske Øst-Europa ”gives voice to an anxiety about statelessness, alongside other forms of insecurity” (Verdery 1996:216). Den hadde to funksjoner: å gi *krysha*³ (beskyttelse), og å være del av det nye forretningslivet i både legale og illegale arbeidsmarkeder. Per i dag har alle enterprenører fra små kiosker til større bedrifter og nattklubber en uoffisiell forretning med *krysha*. Dette beskyttelsessystemet samler penger og gir ikke bare personlig beskyttelse, men også en garanti for at avtaler forretningsfolk imellom holdes (Nazpary 2002, Yurchak 2005). Alexei Yurchak (2005:98) skriver følgende: ”Today, no business operates without a *krysha*. The system of *kryshi* thus constitutes an immense and complex system of nonofficial power relations that permeate most businesses in today’s Russia”. Nettverk i form av *krysha* ble dermed en viktig del for selvstendig næringdrivende. Prostitusjonen som blomstret i postsovjetiske samfunn var også kontrollert av kriminelle nettverk og fungerte ved hjelp av *krysha*-systemet.

---

³ Ordet *krysha* betyr ”tak” på norsk. Mine informanter bruker samme slang-ord *krysha* når de referer til beskyttelse innenfor prostitusjonsbransjen.

2.1.1 Kvinnelige strategier

Dårlige levekår og mangel på alternativer skapte usikkerhet rundt fremtiden, og dermed til manglende muligheter til å kunne orientere seg i et samfunn i endring for store deler av befolkningen. Staten var ikke lenger en garantist for velferd eller for at de primære behov hos folk ble dekket. Kvinner og menn ble således tvunget til å utvikle ulike strategier for å klare seg (Zaslavskaja 2003, Nazpary 2002), selv om innholdet i disse strategiene kunne være ulike.

I tillegg til omfattende fattigdom, har det også vokst fram en forbrukskultur som fremkaller store fristelser og ønsker hos unge kvinner (Nazpary 2002). Forbruket som jeg vil snakke mer om i neste underkapittel, ser ut til å bli en del av ungdomskulturen og ungdommenes identitet i postsovjetiske samfunn. Fritt valg av varer, men ingen penger til å kjøpe dem for, fikk kvinner til å utvikle seksuelle strategier. (Nazpary 2002). Ikke minst var det også eksisterende normer som gjorde det mulig å benytte disse strategiene. Undersøkelser i videregående skoler i Moskva viste at prostitusjon var betraktet som et svært prestisjefullt yrke (Lissyutkina 1993). Strategiene som kvinner benytter inkluderer blant annet å finne seg en jobb hvor man kan bytte seksuelle tjenester mot en bra stilling og lønn, finne seg en ektemann, eller finne seg en sponsor og prostitusjon (Bridger, Kay og Pinnick (red.) 1996, Buckley (red.) 1997, Nazpary 2002). Ikke minst handler strategiene om migrasjon til utlandet for å jobbe eller for ekteskap (Ehrenreich og Hochschild 2003, Godzimirski 2005).

2.2 ”Jeg forbruker, derfor er jeg” - overgangen til det ”irrasjonelle forbruket”

“A young, beautiful, well dressed and perfumed woman is adored in Almaty not only for the passions and desires she may stimulate or satisfy, but also because her body and correspondent stimulations and satisfactions are symbols of the new consumerism” (Nazpary 2002:198)

Forbruk er, alltid og overalt, en kulturell prosess, mens forbrukskultur er et vestlig fenomen utviklet i modernitetens tid og noe som gjenspeiler den moderne verden. Forbrukskultur definerer Vestens modernitet med dens verdier, så som valg, individualisme og markedsforhold (Slater 1997). Denne kulturen har vært med å presentere fordelene ved

Vestens forretninger, markeder og levemåter, og den har hatt en global utbredelse. Don Slater (1997: 10) skriver: "Consumer culture is about continuous self – creation through the accessibility of things which are themselves presented as new, modish, fadish or fashionable, always improved and improving". Forbrukerens mulighet for forbruk er stort sett strukturert av omfordeling av materielle og kulturelle ressurser (penger og smak), som i sin tur i stor grad er bestemt av markedsforhold som lønnsforhold og sosial klasse. Slater (1997) argumenterer for at forbrukskulturen defineres gjennom markedet, forbrukere skapes når et marked oppstår som en hovedform for økonomisk regulering. Alt i alt er forbrukskultur en kapitalistisk kultur. I sosialistiske stater og/eller i religiøs-fundamentalistiske samfunn er det avgjørende med politisk kontroll og forbud mot forbruk i dekadente former, hevder Slater (1997:26).

Slater (1997) skriver at forbrukskulturen er universell og upersonlig, og at den ikke gjør forskjell på hvem som kan konsumere hva. Alle sosiale relasjoner, aktiviteter og objekter kan i prinsippet utveksles som varer. Samtidig som forbrukskulturen fremstår som universell fordi alle kan delta, ser den ut til å være universell fordi enhver må bli en forbruker. Friheten til å konsumere er obligatorisk. Denne kulturen handler også om forhandling av status og identitet. Post industrielle samfunn kjennetegnes av at identitet kan skapes og ikke lenger er noe som er fastlagt. Jeg vil senere i analysen se hvordan denne retten til konsumere virket som "en plikt" for mine informanter og var i noen tilfeller avgjørende for prostitusjonsrelatert migrasjon.

I følge Nazpary går det et viktig skille mellom forbruk (consumption) og konsumerisme (consumerism). Det siste er blitt et nesten nytt fenomen i postsovjetiske samfunn. I følge Nazpary (2002) representerer sen-kapitalistisk konsumerisme (eller som Slater (1997) kaller "forbrukersamfunnet i vest" [min oversettelse]) et brudd med en sovjetisk form for forbruk. Dette bruddet er særlig markert ved at: "The prestige goods imported from the West bring a new dimension to the world of consumption: the consumption of signs and images" (Nazpary 2002:141). Tegn og symboler konsumeres for å skape nye og ønskede identiteter. Å kjøre en Mercedes, og forbruke dyre vestlige varer, å bruke penger på restauranter og andre forlystelsessteder, å reise til Vesten og lignende er tegn på distinksjon (Nazpary 2002:141). I følge Bourdieu (1986) er muligheten til å kunne konsumere vestlige tegn og symboler en form for symbolsk kapital.

Zygmunt Bauman (1994:23) skriver:

There is little doubt that the life of the affluent West, as seen on TV, holds a tremendous and unqualified attraction for "the people" even if not briefed to this effect by the native intelligentsia. What is not so clear is the form which the dreams, fed by that life, take. Most likely, it is the very plenitude and putative accessibility of material goods that arouses desire.

De store drømmene om et bedre og mer glamorøst liv og et mer vestlig forbruk, lot seg bare realisere for noen, og det kan være en av årsakene til veksten i sex-industrien i postsovjetiske stater (Hughes 2000). På begynnelsen av 90-tallet ble Russland bombardert med glamorøse og luksuriøse bilder fra Vesten gjennom tv-programmer. Mange russere trodde at det de så på tv fra Amerika og europeiske land var representativt og svært vanlig levestandard for folk flest. Kvinner kunne endelig ta del i en verden av glamour, mote, velstand og all konsumerisme som vestlige kvinner hadde lenge hatt tilgang til (Bridger m.fl. 1996). Nå ville kvinner "konsumere" istedenfor å "produsere" (Bridger m.fl. 1996, Buckley (red.) 1997).

Et nytt seksuelt klima som innebar en seksuell revolusjon og kommersialisering av sex ble synlig, og kvinnekroppen ble ansett å kunne forbrukes på lik linje med andre varer og tjenester (Bridger m.fl. 1996, Nazpary 2002, Hughes 2000, Sidorenko- Stephenson 2002, Buckley (red.) 1997). Kommersialisering av sex som en viktig komponent i forbrukskulturen ble et gunstig økonomisk anliggende for et bredt spekter av profitører: tabloidpresse-eiere som publiserte bilder av nakne kvinner, produsenter og distributører av pornofilmer, eiere av hoteller, kasinoer, restauranter, i tillegg til (bak)menn i menneskehandelvirkosomhet (Nazpary 2002:121). Tilstedeværelse av kvinner på underholdningsarenaer var nødvendig for å få menn til å bruke penger. Samtidig som fattigdommen som rammet kvinner i den postsovjetiske perioden førte til at bruk av seksuelle strategier ble mer vanlige, ble fenomenet også sett på som et element i den seksuelle revolusjonen. Dette siste var i stor grad forbundet med kommersialisering og annonsering av kvinnekropp og seksualitet gjennom marked og media.

I dette kapitlet har jeg sett på konteksten av postsovjetiske samfunn med vekt på sosio-økonomiske forhold. Omfattende fattigdom og arbeidsledighet var meget utbredt, og situasjonen for de uten utdanning og for kvinner med små barn var svært vanskelig. En av konsekvensene for endel kvinner ble involvering i seksuelle strategier som var motivert delvis av fattigdom og delvis av deres ønsker om tilgang til dyre varer (konsumerisme) introdusert

gjennom forbrukerkulturen. Disse aspektene er viktige for å forstå kvinner fra Sovjetunionen i min undersøkelse som reiser til Norge for å selge sex.

3.0 Teoretisk rammeverk

Mitt valg av teoretiske perspektiver er dels utviklet i relasjon til min opprinnelige problemstilling og dels et resultat av arbeidet med mitt empiriske materiale. For å belyse problemstillingene i oppgaven, vil det empiriske materialet knyttes til teoretiske perspektiver på migrasjon, prostitusjon og makt. I dette kapitlet vil jeg gjøre nærmere rede for disse perspektivene.

Den første delen retter søkelyset mot ulike migrasjonsforståelser som er relevante for mitt tema. I del to vil jeg rede for to hovedperspektiver innenfor prostitusjonsforskning og debatt. En konstruktivistisk forståelse av prostitusjon danner utgangspunkt for min analyse. I samme del belyser jeg også kort fenomenet menneskehandel, fordi mange kvinner i transnasjonal prostitusjon vil kunne defineres rettslig som ”ofre for menneskehandel”. I siste del av kapitlet drøfter jeg ulike begreper knyttet til makt som er viktige for min senere analyse.

3.1 Migrasjon

3.1.1 Migrasjon og globalisering

Migrasjon defineres som midlertidig, sesongbasert eller permanent flytting av mennesker fra et land til en annet, eller fra en region til en annen (Godzimirski 2005). Avgjørelsen om å forlate det opprinnelige bostedet begrunnes gjerne med et ønske om økonomisk eller sosial forbedring, enten man tenker å flytte for en kortere periode eller for godt. Denne avgjørelsen kan oppleves som ganske tvingende nødvendig eller skjebnetung, og anses som et dramatisk valg. Migrasjon er således et flerdimensjonalt fenomen.

Øivind Fuglerud (2001) påpeker at den globaliserte økonomien følges av en voksende forskjell ikke bare mellom rike og fattige land, men også innad i det enkelte land. Samtidig som forskjellene øker, blir bilder av den rike, vestlige verden gjort tilgjengelige for stadig nye konsumenter. Dette betyr imidlertid ikke at alle fra fattige land som konsumerer dette bildet av den rike verden er i stand til å flytte fra sin fattigdom. Migrasjon er dermed en vanskelig prosess som formes av økonomiske, politiske og mellommenneskelige forhold. Migrasjon er

dessuten en langvarig prosess, og refererer både til beslutningen om migrasjon, til selve reisen og til livet i mottagerlandet (Faist 2000).

Globalisering innebærer som nevnt at tid og rom komprimeres, og den globale utvekslingen av varer, tjenester og mennesker ekstensiveres ved denne sammenkoblingen, og intensiveres ved at disse koblingsmuligheter blir mangfoldige, hurtige og effektive (Lisborg 1998:6, Steger 2003). Dette skaper nye muligheter for både rike folk i Vesten til å få sine ønsker oppfylt rimeligst mulig, samtidig som fattige får muligheter til å forbedre sin inntjening og forsørge sin familie. Globalisering ser ut til å bidra til migrasjon for prostitusjonsformål (Lisborg 1998). I løpet av de siste årene har antall kvinner som reiser fra fattige til rike land økt, og Norge er ikke et unntak. Hurtigere, enklere og mer effektive transport- og kommunikasjonsmidler, i tillegg til forandringer i grensekontroll som en følge av EU-utvidelsen, bidrar til et velorganisert og velfungerende system innenfor organisert kriminalitet som sender og mottar kvinner for prostitusjonsformål.

3.1.2 Migrasjonsteorier

Det finnes flere mulige måter å studere migrasjon på. Noen retninger vektlegger individnivå, andre strukturnivå. Andre igjen foreslår å integrere de to analysenivåene. Jeg vil her kort presentere noen retninger innenfor migrasjonsforskning som jeg har funnet relevante for å forstå og forklare mine funn, i forhold til hvorfor kvinner migrerer fra Øst-Europa til Norge for prostitusjon.

Den neoklassiske modellen

Den neoklassiske modellen innenfor migrasjonsforskningen fokuserer på ulikheter i lønns- og arbeidsbetingelser, og på kostnader forbundet med å forflytte seg. Denne retningen springer ut fra neoklassisk økonomisk teori. Modeller som er ment å fange opp hvordan personer gjør sine valg omtales ofte som ”push-pull”-teorier. De fokuserer på den ene siden på faktorer som bidrar til å skyve en person ut fra hjemstedet, og på den andre siden faktorer som trekker en person til et nytt sted (Fuglerud 2001). Migrasjon er å anse som en investering: personer vil flytte dit hvor de får mest igjen for sin innsats. Dermed kan store befolkningsvandringer eller migrasjonsbølger ifølge modellen forklares ved at mange individer foretar de samme kalkulasjoner og beslutninger i forhold til egen situasjon. Informasjon er et viktig element når man vurderer push- og pull-faktorer i neoklassisk migrasjonsteori. En rasjonell avgjørelse kan

tas hvis man baserer sitt valg på korrekt og relevant informasjon. Som jeg vil vise senere er det i mange tilfeller nærmest umulig å samle all informasjon forut for en avgjørelse. Som regel baserer mennesker, som mine informanter sine valg på sine og andres forestillinger om verden der ute.

Husholdningsmodellen

Tilhengere av den såkalte "husholdningsmodellen" argumenterer for at avgjørelser om å flytte i de fleste tilfeller ikke tas av enkeltpersoner, men av større sosiale enheter, som regel familier eller hushold, hvor man kollektivt ikke bare søker å maksimere forventet inntekt, men også minimalisere risiko gjennom å sikre alternative inntektskilder. Her tenker man ikke at et enkelt individ uavhengig av den sosiale konteksten vil foreta et rasjonelt økonomisk valg, noe som er tilfelle i den neoklassiske migrasjonsforståelsen (Fuglerud 2001).

I økonomisk utviklede områder, som i de fleste vestlige land, er trusselen mot et husholds økonomiske overlevelsessevne vanligvis begrenset gjennom offentlige sikringstiltak og/eller private forsikringsordninger. I mange utviklingsland er slike mekanismer fraværende, mangelfulle eller utenfor rekkevidde for den fattigste delen av befolkningen. For å sikre seg en eller annen form for inntekt, kan migrasjon være en mulighet for en hel husholdning eller for et enkelt medlem av husholdningen. På denne måten ser migrasjon ut til å være en av mange overlevelsesstrategier for husholdningens sosiale og økonomiske ve og vel (Lisborg 1998). Således defineres husholdningen som den sosiale institusjonen som organiserer ressurser og på samme tid rekrutterer og plasserer arbeidet innenfor både reproduksjon og produksjon (Chant og Radcliffe 1992).

Nettverksteori-modellen

Nettverksteori- modellen fokuserer på de ulike formelle og uformelle institusjoner og nettverk som forbinder avsendersamfunnet med mottakersamfunnet, og dermed motiverer til og gjør migrasjon mulig. Det er vanskelig å skille mellom de forskjellige institusjonene og nettverkene, men på et overordnet plan kan de formelle institusjonene og nettverkene omfatte både legale og illegale selskaper som spesialiserer seg i rekruttering og distribusjon av migranter til arbeidsmarkeder i andre land. De uformelle organisasjonene og nettverkene bygger i neste omgang på sosiale nettverk. Disse relasjonene baserer seg på familieband, vennskap, et regionalt eller lokalt felles utgangspunkt, eller andre former for gjensidig samhørighetsfølelse (Lisborg 1998).

Et sentralt element ved en nettverksteoretisk tilnæringsmåte er at omkostningene og risikoen ved å migrere forventes å falle i takt med utvidelsen og intensivering av det sosiale transnasjonale nettverk. De første migrantene har få forbindelser eller lite akkumulert viten, noe som gjør migrasjon ganske kostbart og risikabelt. For etterfølgere blir omkostningene gradvis redusert. Fordi en direkte følge av at omkostninger og risiko i forbindelse med migrasjon faller mens migrasjonens utbredelse øker, peker denne modellen også på at når en person først har migrert en gang, er det meget stor sannsynlighet for at vedkommende vil gjøre det igjen. (Lisborg 1998).

Videre forventes det at folk i høyere grad har en tendens til å migrere dersom de kommer fra et område hvor migrasjon har vært et utbredt fenomen, enn dersom de kommer fra et område hvor migrasjon til utlandet er ukjent. Sosiale relasjoner spiller altså en avgjørende rolle når det gjelder innflytelse på individet i forhold til migrasjon. "Being, in most cases, wider than the household, network is the social environment which influences the individual directly, filtering the macro-structural forces"(Seiler 1986 sitert i Lisborg 1998: 82).

Både husholdningsmodellen og nettverksmodellen peker i retning av at individuelle og gruppebeslutninger ikke kan forstås uavhengig av hverandre. Mennesker skaper og konstruerer handlinger relasjonelt (Faist 2000:116-7). I tråd med disse forståelsene, vil jeg hevde at det ikke er tilstrekkelig å definere mine informanters motiver for migrasjon ut fra enten makroperspektiv som setter fokus på strukturenes determinerende faktor, eller fra et mikroperspektiv som har individers egeninteresser i relasjon til migrasjonsprosesser i fokus. Man må intergrere ulike nivåer, noe jeg vil forsøke å gjøre i neste underkapittel.

3.1.3 Et mesonivå – sosiale relasjoners betydning for migrasjon

Som vi har sett, er det ulike sider ved fenomenet migrasjon som trer fram når man bruker ulike teorier. Flere forskere er som er opptatt av å skape en syntese mellom ulike teorier og forståelser på ulike nivåer. Stephen Castles og Mark Miller (2003:27) peker på at en interdisiplinær tilnærming til migrasjon er mest fruktbar når man ser på institusjonelle og strukturelle faktorer på makronivå, og samtidig vurderer migrantenes nettverk, tro og vaner på mikronivå. Det synes med andre ord nødvendig å studere migrasjon på et mesonivå som integrerer både mikro og makro nivå (Faist 2000). Når vi ser på utviklingen av migrasjon fra postkommunistiske stater til Vesten, kan denne tilnærmingen se ut til å passe godt. På

makronivå foregår institusjonelle endringer, hvor overgangen fra kommunistisk styre til demokratisering og overgang fra en type økonomi til en annen utgjør dominerende strukturelle endringer. Disse endringene påvirket som nevnt push-faktorene. Når Grete Brochmann (1996:45) diskuterer migrasjonsmønstre fra Øst-Europa, nevner hun økonomiske, etniske/politiske og demografiske utstøtingsmekanismer i avsenderlandet. I det tidligere Sovjetunionen kan man finne ”en unik kombinasjon av push-faktorer”. Dessuten finnes det mange ressurssterke borgere med utdanning og kvalifikasjoner som ikke blir belønnet slik de mener de fortjener. Alt dette fører til en potensiell migrasjon (Brochmann 1996). Som pull-faktorer som tiltrekker folk i mottagerland nevner Brochmann økonomiske og sosiale ordninger (velferdsordninger), bedre arbeidsmarked, politisk frihet og mulige familie- eller kulturelle bånd (Brochmann 1996:45).

På mikronivå er det særlig borgernes forestillinger om sin egen situasjon på bostedet (push-faktorer) og forhåpninger om at gresset er grønnere på den andre siden av gjerdet (pull-faktorer) som gjør seg gjeldende. Sosiale relasjoner og nettverk mellom borgerne har også betydning for, og kan påvirke beslutningen om, å migrere. For at migrasjon skal finne sted, er altså mikro- og makronivåene gjensidig avhengige av hverandre.

Vurderer vi transnasjonal prostitusjon som et migrasjonsfenomen, kan vi ikke utelukke at høyt prisnivå og høye lønninger i Norge virker som en betydelig pull-faktor for relativt fattige kvinner i Øst-Europa. Det er heller ikke gitt at kvinner alltid bestemmer seg til å migrere på egen hånd. Som vi vil se senere er det svært ofte at hele familien med på å bestemme hvem som skal dra ut og redde alle. Muligheten for å dra ut henger sammen med det nettverk som kvinnene danner rundt seg eller som er tilgjengelig. Denne mesonivåmodellen integrerer både den neoklassiske modellen, husholdnings-modellen og nettverksmodellen, og synes å være egnet til å studere transnasjonal prostitusjon fra det tidligere Sovjetunionen.

3.1.4 Migrerende kvinner

Oppløsning av nasjonal økonomi og politiske systemer som i Sentral- og Øst-Europa rammer kvinner særlig hardt. De er ansvarlige for husholdningens økonomi og barn, men er samtidig utestengt fra høyt betalte jobber (Pilkington 1996, Ashwin 2000, Buckley (red.) 1997). Nesten halvparten av alle migranter på verdensbasis i dag er kvinner (Anderson 2000, Tyuryukanova

2001:28, Agustín 2003, Ehrenreich og Hochschild 2003, UNFPA 2006). I 2000 var 12,5 % av migrantene fra Russland menn, mens 87,5 % var kvinner (Tyuryukanova og Malysheva 2001). Gail Phetersen (1996) argumenterer for at når menn migrerer, er det som regel for å ta en jobb og skaffe inntekt. Dette er også tilfellet for mange kvinner, men her kan migrasjon som er forårsaket av økonomisk nød også sees som en politisk handling, fordi: "For women (and systematically exploited groups) such economic needs are intimately linked to political oppression" (Pheterson 1996:102).

I Vest-Europa fremheves det ofte at immigrasjon er unødvendig og belastende for landene. Enten har landene kompetanse som tilbys fra før, eller så kan de rekruttere den fra land i det europeiske unionssamarbeidet. Derfor er arbeidsinnvandringen svært begrenset og regulert. Jo rikere et land er, dess vanskeligere det er å komme dit fra andre land. Imidlertid finnes det en etterspørsel etter visse tjenester i disse landene. Til tross for institusjonelle begrensninger, er billig og iblant illegal utenlandsk arbeidskraft med på å holde økonomien i gang (Kempadoo og Doezema 1998, Anderson 2000, Ehrenreich og Hochschild 2003, UNFPA 2006).

Castles og Miller (2003:9) sier at en viktig nåværende migrasjonstrend er *feminisering av migrasjon*. Majoriteten av kvinner som flytter til Vest-Europa er på jakt etter et bedre liv. De kan da sees på som arbeidsmigranter. Migrasjon har lenge vært en overlevelsestrategi for både menn og kvinner. Private arbeidsformidlingsbyråer og ekteskapsbyråer har i senere tid vokst frem for å møte etterspørselen etter kontaktmåter blant unge kvinner som ønsker å flytte til Vesten, men som ikke oppfyller vilkårene for legal og formell arbeidsmigrasjon til vestlige land.

En faktor som begrenser kvinners handlemuligheter og muligheter til å oppnå sine mål i livet er at de er overrepresentert i det vi kan kalle uformelle arbeidsforhold: vikariater, midlertidige engasjementer og i yrker hvor tilknytningen er løs. Illegal arbeidskraft er utbredt internasjonalt, og kvinnelige arbeidsmigranter arbeider som hushjelper, servitører, hjelpepleiere, au pairer, dansere eller sexarbeidere. Disse typene arbeid som kvinnelige arbeidsmigranter innehar kaller Elene Tyuryukanova og Marina Malysheva (2001) "female migrants reproductive work". Med reproduksjon menes aktiviteter knyttet til å opprettholde psyko - fysiske funksjoner hos andre mennesker, inkludert seksualitet (Tyuryukanova og Malysheva 2001, Agustín 2003). Den internasjonale arbeidsfordelingen i den globale økonomien fører således til transnasjonal overføring av "reproduktivt arbeid". Tyuryukanova

og Malysheva (2001) hevder at vi i dag kan snakke om *overføring* av kvinnelig reproduktivt arbeid fra økonomisk depressive verdensdeler til rikere land. Kjønnsegregert arbeid overføres dermed fra en privat hjemmesfære til en markedsregulert sfære, og deretter til moderne økonomiske system i de rike landene i Vesten. (Anderson 2000, Tyuryukanova og Malysheva 2001, Agustín 2003, Castles og Miller 2003, Ehrenreich og Hochschild 2003, Agathangelou 2004). Denne prosessen stempler kvinner som lavkvalifisert arbeidskraft og øker forskjellene mellom mannlig og kvinnelig arbeid.

Et av trekkene ved migrasjon for prostitusjonsformål er at kvinnene er mobile. De oppholder seg og jobber i et europeisk land i noen måneder eller uker, for deretter å krysse nasjonale grenser igjen. Laura Agustín (2006) foreslår å kalle disse kvinnene “transnasjonale” fordi de har to hjem og tjener for livets opphold gjennom stadig grensekryssing. Jeg finner et slikt perspektiv fruktbart for å forstå mine informanters livssituasjon, da flertallet ”pendler” mellom hjemland og Norge.

Migrerende kvinner som selger sex er nesten oversett i migrasjons- og diasporastudier. Transnasjonal prostitusjon blir stort sett knyttet til menneskehandel både innen forskning og i den offentlige debatten, og migrerende kvinner i prostitusjon forsvinner dermed fra migrasjonsstudier og kommer i stedet inn i kriminologi og feministiske studier (Agustín 2006). Således flyttes fokuset fra migrasjon til utnyttelse. Det er nettopp for å bidra til å komplettere den eksisterende forskningen omkring dette fenomenet, at jeg i denne studien har valgt å se på salg av seksuelle tjenester i et migrasjonsperspektiv. Det betyr imidlertid ikke at jeg ignorerer utnyttelsesaspektet ved fenomenet transnasjonal prostitusjon.

3.2 Prostitusjon

Prostitusjon kan defineres som et bytte av seksuelle tjenester mot penger eller andre goder (Skilbrei 1998). Prostitusjon er et omstridt tema, i Norge som i andre land. Også i forskningen finnes det mange ulike måter å se fenomenet på, der hva man fokuserer på og hvordan man studerer fenomenet, kommer an på hvilket perspektiv man velger.

Det er blitt vanlig å skille mellom to hovedposisjoner i dagens prostitusjonsforskning. Den ene siden i debatten argumenterer for at alle former for prostitusjon innebærer utnyttelse og vold mot kvinner og derfor aldri er frivillig (Barry 1979, Pateman 1988). Prostitusjonen likestilles ofte med voldtekt, incest, seksuell trakassering og slaveri (Barry 1979, Jeffreys 1997). Kjøp av sex anses å være knyttet til det heteroseksuelle systemet, mannlig makt og posisjoner. I dette perspektivet fremheves det at kvinner ikke kan velge å handle som frie aktører fordi deres egne vurderinger påvirkes av det patriarkalske systemet. Dette perspektivet har ofte blitt kritisert for at det utelukker muligheten til å se på prostituerte egne erfaringer fra sin situasjon, og dermed en annen forståelse av prostitusjon. I tillegg tematiserer dette perspektivet i mindre grad historiske og geografiske forskjeller og variasjoner i prostitusjon (Mühleisen 2005).

Den andre siden av debatten er de som mener at man kan se på prostitusjon som arbeid. Man argumenterer for at det er en form for arbeid som er legitimt, og som representerer kvinnens autonomi og handlingsmuligheter (Kempadoo og Doezema 1998). Wendy Chapkis (1997) sier for eksempel at det ikke er noe nedarvet frigjørende eller undertrykkende i seksuelle praksiser, og sexarbeid er derfor ikke nødvendigvis en manifestasjon av menns makt, men kan like gjerne sees som en motstand mot denne makt. Prostituerte kan derfor ikke reduseres til passive objekter og ofre, men i like stor grad aktører som benytter seg av den eksisterende orden (Chapkis 1997, Kempadoo og Doezema 1998, Skilbrei 1998, Andrijasevic 2003, Holm 2006). Ut fra dette perspektivet analyseres prostitusjon som en inntektgenererende aktivitet som ofte er en del av et uformelt, uregulert og iblant illegalt arbeidsmarked. I forbindelse med dette settes spørsmålet om helse, sikkerhet og arbeidsvilkår for prostituerte⁴ i fokus (Kempadoo og Doezema 1998, O'Connell Davidson 1998).⁵

Disse ulike posisjonene fører også til ulike perspektiv på transnasjonal prostitusjon. De som mener at all prostitusjon innebærer utnyttelse har vært opptatt av å se på lidelses- og offeraspektet ved kvinner i grensekryssende prostitusjon, hvor alle utenlandske prostituerte fra fattige deler av verden blir plassert i kategorien ”ofre for menneskehandel”. Forskere som ser på prostitusjon som arbeid argumenterer for at det er menneskehandlerne som tvinger og

---

⁴ I dette perspektivet benyttes begrepet sex- arbeidere om kvinner som selger seksuelle tjenester.

⁵ Her eksisterer det et skille mellom tvunget og frivillig prostitusjon. I tvunget prostitusjon er kvinner lurt inn i virksomheten av menneskehandlere og/eller andre representanter for organisert kriminalitet. I frivillig prostitusjon velger kvinner å gå inn i prostitusjon med fullstendig kunnskap om arbeidets art (Kempadoo og Doezema 1998).

utnytter kvinner i transnasjonal prostitusjon som bør straffes, mens kvinner som migrerer frivillig for prostitusjon burde få legal status som inkluderer juridisk, medisinsk og sosial hjelp (Gülçür og İlkkaracan 2002).

I denne undersøkelsen vil jeg ta utgangspunkt i en konstruktivistisk tilnærming til prostitusjon som utforsker ulikheter i hvordan fenomenet prostitusjon fremtrer i ulike deler av verden, og plasserer det i forhold til sosio-økonomiske, geografiske og kulturelle strukturer.

3.2.1 En konstruktivistisk tilnærming

En konstruktivistisk prostitusjonstilnærming fremhever fenomenets variasjon, og ser på prostitusjon som en sosial konstruksjon. Prostitusjon varierer fra samfunn til samfunn (Järvinen 1993). De som tar utgangspunkt i denne modellen er opptatt av å formidle et bilde av prostitusjon som et fenomen med ulike sosiale, arbeids- og økonomiske betingelser, i tillegg til at aktørenes opplevelser kan være ulike. Samtidig blir meningen som aktørene tillegger relasjoner innenfor prostitusjon også ulike (Nielsen 2002). Fokuset ligger på sosiale relasjoner. I tillegg fokuserer denne prostitusjonstilnærmingen på sosial kontroll av prostituerte, aktørene bak kontrollen og hvilke følger denne kontrollen har for prostituerte.

Kvinnene i min undersøkelse underlegges flere former for kontroll, som for eksempel agenter eller andre prostituerte. Det er derfor relevant å anvende dette perspektivet på transnasjonal prostitusjon, hvor former for kontroll og makt er tett knyttet til sosio-økonomiske faktorer som påvirker kvinnenens valg innenfor prostitusjon. Mange ser også på menneskehandel som en forlengelse av prostitusjon. En måte å studere transnasjonal prostitusjon med en konstruktivistisk tilnærming er å problematisere definisjonene av for eksempel prostitusjon som menneskehandel, eller forståelsen av kvinner som passive ofre.

3.2.2 Menneskehandel

Diskusjonene rundt hva som utgjør menneskehandel har vært mange og lange. Definisjonene har inkludert alt fra fysisk tvang med sexutnytting som formål, til all prostitusjon som involverer utenlandske migranter. Det nærmeste vi kommer enighet om en felles definisjon av menneskehandel i dag er definisjonen i Palermo-protokollen. Et viktig prinsipp i Palermo-

protokollen er at offerets eget samtykke er irrelevant; det er selve utnyttningen av kvinnens situasjon som skal stå i fokus, ikke hvorvidt kvinnene i noen grad har gått inn i relasjonen med åpne øyne, klare over at det innebærer en risiko for utnyttning (Skilbrei og Polyakova 2006). Utnyttning for prostitusjon kan foregå både innenlands og utenlands. I sistnevnte tilfeller snakker vi om internasjonal menneskehandel til prostitusjonsformål, hvor jeg hevder at migrasjonsperspektivet blir et viktig aspekt. Som vi kan se fra definisjonen av menneskehandelsbegrepet i tillegg til å studere litteratur om menneskehandel, foregår den på mange forskjellige måter, med ulik grad av sårbarhet og utnyttning. Noen kvinner blir lurt, noen søker frivillig og bevisst muligheter for å jobbe i sexindustrien. Dette skyldes de høye inntektene som denne bransjen byr på og kan sees på som økonomisk strategi som får støtte av andre familiemedlemmer (Kligman og Limoncelli 2005, O`Connell Davidson 1998). Menneskehandelen til prostitusjonsformål får dermed et annet preg dersom man forsøker å se på kompleksiteten i de mikro- og makroforhold som er til stede i både avreise- og destinasjonsland, tillegg til de relasjonene kvinner inngår i underveis.

Hittil har det ikke vært mange undersøkelser av menneskehandel til Norge fra Øst-Europa. Det som finnes er Brunovskis og Tyldum i ”Crossing Borders” fra 2004, og Skilbrei og Polyakova ”My life is too short. I want to live now” fra 2006. Brunovskis og Tyldum (2004:14) skriver følgende:

It is very rare that women who become victims of trafficking are taken out of their countries against their will. The vast majority choose to migrate and some are aware they will be working as prostitutes. This decision is often born of a wish to improve their life situations.

Det er både sosioøkonomiske og personlige grunner til at kvinner kommer til Norge for prostitusjonsformål (Brunovskis og Tyldum 2004). Ikke minst spiller geografisk beliggenhet en rolle. Baltiske kvinner reiser ofte til skandinaviske land fordi det er geografisk nært, fordi de ikke trenger visum, og fordi grensekontrollen har blitt mindre streng etter at de baltiske statene ble medlemmer av EU (Skilbrei og Polyakova 2006). Dessuten har det i det siste også oppstått et velutviklet nettverk av personer med ulike nasjonaliteter som organiserer og utnytter kvinners ønsker om å tjene penger i utlandet. Senere i oppgaven vil jeg diskutere de ulike strukturelle og individuelle forklaringer som som gjør menneskehandel til prostitusjonsformål mulig fra et migrasjonsperspektiv.

3.3 Makt

For å forstå situasjonen mine informanter er og har vært i, mener jeg at det er viktig å også analysere de maktrelasjonene de har inngått i.

Makt har mange uttrykk og defineres på ulike måter. Alle menneskelige relasjoner er strukturert og definert av den relative makten mellom interagerende personer. Maktrelasjoner varierer ikke bare i grad, men også i form. Makt kan variere fra fysisk tvang til mer usynlige former for makt.

Jeg vil i dette delkapitlet først presentere O'Connell Davidson's bruk av Orlando Pattersons (1982) inndeling i materiell og personlig maktform i studiet av prostitusjon, for å skape et utgangspunkt å forstå kvinnenens gjensidige sosiale avhengighet til flere parter, i tillegg til å forstå den avhengigheten som eksisterer på et økonomisk plan. Deretter vil jeg se på Niklas Luhmanns forståelse av makt som generalisert kommunikasjonsmedium og Pierre Bourdieus begrep "symbolsk makt". En slik forståelse av makt kan godt forstås i sammenheng med Pattersons begrep om personlig maktform. Jeg vil bruke denne forståelsen av makt for å analysere relasjonen mellom kvinnene og agentene i prostitusjonen. Begreper som "økonomisk kapital", "kulturell kapital" og "sosial kapital" samt "symbolsk kapital" presentert av Bourdieu er også viktig for forståelsen av hvordan kvinnenens situasjon og grad av avhengighet av tredjepart i transnasjonal prostitusjon varierer ut fra mengde kapital de har eller erverver seg over tid. Jeg vil primært se på betydningen av "sosial kapital".

3.3.1 Prostitusjon og ulike former for makt

I sin bok "Slavery and social death" (1982) kommer Patterson med begrepet "idiom of power", som jeg oversetter med "maktformer". Han skiller mellom personlig og materiell makt over mennesker. I følge Patterson (1982) er det alltid åpenbart at når det gjelder personlig makt, så er eksisterende maktforhold skeive og asymmetriske. Der er makten direkte og gjennomsiktig, og dens skjeve fordeling av makt mellom personer er åpent og anerkjent. I materiell makt derimot, er avhengighetsforholdet forkledd for å skjule skjeve arbeidsforhold og økonomisk eller materiell fordeling (Patterson 1982:19). Julia O'Connell

Davidson (1998) bruker Pattersons (1982) inndeling i materiell og personlig maktform i studiet av prostitusjon.

Det finnes flere forskere som har diskutert maktforholdet mellom prostituerte og de andre aktørene i prostitusjon. O'Connell Davidson (1998) har påpekt at det er variasjoner i de sosiale relasjonene i prostitusjon. Hovedskillet går mellom den frie, uavhengige prostituerte og den som er under kontroll av en tredjepart. I den siste gruppen, som er kontrollert, kan man videre skille mellom "those who are subject to relations of confinement and those who are subject to enterprise labour relations" (Truong 1990:184). Med andre ord finnes det et kontinuum innenfor den kontrollerte prostitusjonen når det gjelder i hvilken grad prostituerte opplever frihet eller tvang i sin situasjon. Samtidig er det variasjon innenfor prostitusjon, hevder O'Connell Davidson (1998). Når det gjelder formelle sosiale relasjoner mellom prostituerte og deres halliker, fremstår den prostituerte som et subjekt for ulike typer og grader av tvang. Likevel er ikke dette den eneste typen tvang som utøves. Prostituerte er også subjekter for materielle former for makt, som for eksempel økonomisk press. Dette fremstår som en annen type tvang/makt enn mer direkte former. Her låner O'Connell Davidson Patterson's todeling av makt, og sier at både de som jobber for seg selv og de som jobber for en tredjepart er underlagt både *personlige og materielle former for makt*. Graden av økonomisk makt/tvang som virker på prostituerte påvirker også graden av kontroll over deres arbeidssituasjon; hvor mange kunder de kan ta, hvor mye arbeid og hvilke betingelser (O'Connell Davidson 1998).

Forholdet mellom prostituerte og en tredjepart finner alltid sted i ulike institusjonelle og sosio-politiske kontekster. Disse representerer en type ekstern maktfaktor som påvirker forholdet mellom den prostituerte og tredjeparten.

O'Connell Davidson skriver:

In contexts where certain social groups (for instance, women, children, migrants or particular "castes") are generally devalued, and/or constructed as objects rather than subjects of property and/or denied full juridical subjecthood and/or denied independent access to welfare support, their vulnerability to prostitution and to third-party exploitation and abuse within it is increased (1998:17).

O'Connell Davidson skriver videre at bordelleiere i enkelte fattige land som kontrollerer prostituerte som er der mot sin vilje, utøver en direkte form for personlig makt, og at de ofte

bruker fysisk makt eller trusler om det for å påtvinge kvinner sin vilje. I tillegg består denne formen for undertrykking av økonomiske sanksjoner og straffeformer for å disiplinere arbeidet. Dette tyder, sier O'Connell Davidson (1998:36), på at makt er relasjonell. Hun sier også at flere teoretikere, som for eksempel Jean Paul Sartre, Anthony Giddens, Derek Layder, har påpekt at selv ved enorme asymmetriske maktforskjeller er det umulig for den sterke part å faktisk forandre sine underordnede fra subjekter til objekter, eller å slette ut deres frie vilje (O'Connell Davidson 1998:36). Menneskelig subjekter for maktutøvelse kan nesten alltid velge døden i stedet for underkastelse. Maktutøvere er klar over dette og kan velge sine undertrykkelsesstrategier ut fra dette. Bordelleiere i fattige land velger ofte å straffe prostituerte med økonomiske sanksjoner og insentiver istedet for fysiske avstraffelser (O'Connell Davidson 1998). Sanksjoner viser seg å ha normaliserende og legitimerende funksjoner. På samme måte blir forholdet mellom utnyttaren og den utnyttede satt i et nytt perspektiv dersom utnyttaren holder sine løfter og betaler avtalt beløp i stedet for å misbruke og torturere den utnyttede på en uforutsigbar måte. I neste underkapittel vil jeg se nærmere på en type makt som ikke innvolverer vold presentert av Niklas Luhmann og Pierre Bourdieu.

3.3.2 Luhmann og Bourdieu

Niklas Luhmann presenterer en grundig analyse av et eget begrep om og forståelse av makt (Luhmann 1979). Begrepet *generaliserte kommunikasjonsmedier* og forestillingen om makt som et slikt medium har, har Luhmann hentet fra Talcott Parsons (Gulbrandsen 2004). I følge Luhmann er de generaliserte symbolene for makt mest virkningsfulle når de viser til et sanksjonspotensial som alle forstår, og som enhver ønsker å unngå. Mottakeren eller den underordnede parten må tro på muligheten for at de negative sanksjonene kan bli iverksatt. Kommunikasjonsmedium kan ikke bestå av en rekke generaliserte symboler eller en slags liste av tegn som ikke gir mening. Aktørene må stole på de budskap om mulige negative sanksjoner som ligger i maktsymbolene. Vold tilfredsstiller disse kravene. Alle vet hva fysisk vold innebærer, og det er lett å orientere seg etter hvor kontrollen over midler til fysisk tvang er lokalisert. Trusselen om vold er dermed universelt anvendelig. Redselen for å bli utsatt for negative sanksjoner fra makthaveren er grunnlaget for at den andre velger et handlingsalternativ som hun/han ikke selv foretrekker. Et viktig grunnlag for makt i samfunnet er, i følge Luhmann, fysisk vold eller tvang (Luhmann 1979).

Luhmann (1979) understreker at denne forståelsen av makt forutsetter at begge sider i relasjonen har valgmuligheter. Dersom B ikke har valgmuligheter, men er tvunget til en bestemt handling, kaller Luhmann situasjonen *tvang*. Tvang er ikke makt, men trusselen om eller muligheten for bruk av fysisk vold er et meget virkningsfullt middel til å få B til å følge As ønsker (Gulbrandsen 2004:134). Tvang krever et større engasjement av makthaveren enn makt, fordi vedkommende selv må styre innholdet i andres valg. Makt som nærmer seg tvang kan dermed ikke være et virkemiddel for å skape virkninger over avstand i tid og rom. Dette er et viktig poeng når man vil forstå maktforholdet mellom agent og prostituert og metoder som agenter bruker for å opprettholde sin makt uten fysisk vold.

Bourdieu bruker begrepet ”symbolsk makt” om makt som baserer seg på anerkjennelse og rykte, og understreker at kommunikasjonsforhold alltid også er maktforhold. Videre peker han på at disse maktforholdenes form og innhold avhenger av den materielle eller symbolske makten de aktørene (eller institusjonene) som inngår i dem har akkumulert. Symbolsk makt kommer blant annet til uttrykk i symbolsk vold (Bourdieu 1999). Symbolsk makt hos Bourdieu er også relasjonell, og svært lik det Luhmann betegner som makt, nemlig at sanksjoner ligger i symbolene og at makt har effekt når det ikke tyns til vold i direkte form. Det som gir ord makt, for eksempel makt til å opprettholde eller undergrave orden, er troen på ordenes og talerens legitimitet. Symbolsk makt virker dermed bare når den anerkjennes. Symbolsk makt er en underordnet makt og er en omdannet, forvandlet og legitimert form av andre maktformer (Bourdieu 1996). I forbindelse med begrepet symbolsk makt er det også viktig å se på ulike former for kapital som ifølge Bourdieu også er en form for makt.

3.3.3 Kapitalformer

Bourdieu skiller mellom økonomisk kapital, kulturell kapital og sosial kapital (Bourdieu 1986). I tillegg til disse bruker han også begrepet symbolsk kapital. Den symbolske kapitalen er den formen som gjør at de andre kapitalformene kan fremstå som ahistoriske størrelser og blir forstått som naturlige. Individenes sosiale posisjon avhenger i følge Bourdieu (1986, 1995) av tilgang til kapitalformene som i sin tur blir legitimert ved hjelp av symbolsk kapital. Økonomisk kapital består av adgang til materielle ressurser som påvirker aktørens muligheter til å handle i et samfunn. Kulturell kapital refererer til habitus og utdanning, samtidig som den refererer til konkrete vitnemål, sertifikater og eksamener. Sosial kapital Bourdieu definerte som et aggregat av aktuelle og potensielle ressurser som er forbundet til et nettverk av mer

eller mindre institusjonaliserte relasjoner av felles bekjente, som gir hvert medlem i gruppen adgang til en kollektivt eid kapital (Bourdieu 1986:248).

Nettverk er en spesifikk form for relasjoner som binder et definert sett av personer, objekter og hendelser sammen (Koser og Lutz 1998). For å generere sosial kapital må en aktør inngå i sosiale relasjoner med andre. Disse blir da de egentlige ressursene. Sosial kapital inkluderer alle ressurser som aktører bruker for å nå sine mål i grupper eller nettverk. Det referer til den potensielle verdien som er rotfestet i sosiale relasjoner:

Social capital is the sum of the resources, actual or virtual, that accue to an individual or a group by virtue of possessing a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance and recognition (Bourdieu og Wacquant 1992:11).

Sosial kapital baseres på gjensidig erkjennelse og anerkjennelse. På denne måten får denne kapitalformen en symbolsk karakter og kan gjøres om til symbolsk kapital (Bourdieu 1986). Bourdieu (1985:47) skriver:

Symbolic capital (...) is nothing other than capital, in whatever form, when perceived by an agent endowed with categories of perception arising from the internalization (embodiment) of the structure of its distribution, i.e., when it is known and recognized as self-evident.

Bourdieu trekker en parallel mellom symbolsk kapital og legitim kapital da det er symbolsk kapital som avgjør hvilke former og hvilken bruk av kapital som er anerkjent som legitime grunnlag i et samfunn (Siisiäinen 2000). Imidlertid kan symbolsk kapital ikke institusjonaliseres, objektiviseres eller inkorporeres i habitus. Den eksisterer bare i intersubjektive refleksjoner og kan anerkjennes bare der. Økonomisk og kulturell kapital har sine former for eksistens som penger, aksjer og vitnemål, men symbolsk kapital eksisterer bare i "andres øyne" (Siisiäinen 2000).

Sosial kapital og migrasjon

Sosial kapital former en overflod av materielle og abstrakte sosiale ressurser. Hvis vi bruker migrasjon som eksempel, kan vi si at slike gevinster oppstår fra sosial kapital og inneholder blant annet informasjon om arbeid i potensielle destinasjonsland, kunnskap om transport eller muligheten for lån for å finansiere reisen sin, i tillegg til muligheten for pass av barn mens man er borte (Portes 1998, Faist 2000). Tre hovedgevinster som individer får ut av sosial

kapital er adgang til andres ressurser, (forbedret) informasjon og økt kontroll over andre aktører. Adgang til andres ressurser innebærer adgang til mer økonomisk og sosial kapital. Det kan også bety at man får adgang til kulturell kapital dersom man vil bruke økonomisk kapital til å investere i studiet. Hvis vi ser på kvinner som vil forbedre sine liv ved å migrere, så bruker de nettverk for å få informasjon om mulige måter å tilegne seg andre typer kapital på. Siden kapital formene er konvertible, kan vi ikke utelukke at kvinner som migrerer for prostitusjon via nettverk får adgang til materielle goder som penger i prostitusjon. Dette kan igjen gi dem adgang til nye nettverk og tilgang til kulturell og symbolsk kapital, samt påvirke deres muligheter til å handle.

Gjennom nettverk får man også adgang til en oppdatert eller nyere informasjon, og jo større og mer heterogen gruppen er, dess mer informasjon vil sirkulere i den. Jo høyere nivå på den sosiale kapitalen, dess større potensial er det for å utøve kontroll. Aktører med autoritet kan derfor kontrollere og sanksjonere andre. Disse personene kan dermed kontrollere flyten av informasjon, makt og andre ressurser. Den siste kapitalen er således et gode for noen, men en ulempe for andre som underkastes kontrollen og sanksjonene (Faist 2000:112-3). Sosial kapital kan fungere både som mulighetsgivende og begrensende på samme tid (Portes 1998, Holm 2006). Kapitalen er begrensende i den forstand at individer i kraft av sin egen sosial kapital også pålegges spesifikke forventinger og forpliktelser, noe som kan virke restriktivt eller begrensende i forhold til individenes egne ønsker og interesser. Og dersom disse begrensningene er for krevende, kan det begrense ikke bare individets autonomi, men også dets økonomiske suksess (Portes 1998:15-17, Faist 2000).

4.0 Metode

Dette kapitlet beskriver fremgangsmåten som er benyttet i undersøkelsen. Her gjennomgås de vurderinger som er foretatt med hensyn til valg av metode, rekruttering av informanter, gjennomføring av intervjuer og relasjonen mellom informantene og meg. Jeg avslutter kapitlet med å drøfte etiske dilemmaer og hvordan jeg analyserte og tolket mine funn.

4.1 Bakgrunn for undersøkelsen

Hvilke forestillinger og erfaringer man har knyttet til det feltet som studeres, vil ha betydning for arbeidet med prosjektet. Å klargjøre sin egen forforståelse er en viktig del av det å forberede seg til å gå i gang med et forskningsprosjekt (Widerberg 2001:156). Denne forforståelsen kan bestå av mange ulike typer erfaringer og kunnskap, og en av disse er den kjennskap forskeren har til feltet fra før.

I årskiftet 2002-2003 ble jeg ansatt som kulturformidler⁶ på Pro Sentret⁷. På det tidspunktet begynte man for fullt å merke en spesiell økning av øst-europeiske kvinner på prostitusjonsmarkedet i Oslo, hvor mange av dem snakket russisk. Pro Sentret etterlyste en person som snakket russisk og som var av russisk opprinnelse. Ved å jobbe der som kulturformidler, en jobb som i hovedsak bestod av sosialt arbeid, fikk jeg mye informasjon om både gate- og leilighetsprostitusjon. I samtaler med kvinner fikk jeg vite om livene deres hjemme, og erfaringene deres med prostitusjon i Norge og andre europeiske land. Omtrent ett år etter at jeg begynte på Pro Sentret bestemte jeg meg for å skrive en masteroppgave i sosiologi om kvinner fra det tidligere Sovjetunionen som jobbet i prostitusjon i Oslo. Også mens jeg jobbet med oppgaven har jeg arbeidet på Pro Sentret både som kulturformidler og som sosial konsulent med de øvrige brukergruppene.

---

⁶ Kulturformidler er en person som har samme kulturelle bakgrunn som målgruppen, og som snakker deres språk. Samtidig kjenner personen de kulturelle sammenhengene og språket i vertslandet.

⁷ Pro Sentret er et nasjonalt kompetansesenter og sosialt hjelpetiltak i Oslo for kvinner og menn i prostitusjon, administrert under Oslo kommune. Pro Sentret består av to hovedavdelinger: avdeling for dokumentasjon og avdeling for det kliniske arbeidet. Det kliniske arbeidet består av sosial og helsefaglig karakter både for norske og utenlandskeprostituerte. Dette gjelder oppsøkende arbeid både på gata og innemarkedet, og oppfølging av enkeltpersoner.

I tillegg til mitt personlige ønske om å skrive en masteroppgave om transnasjonal prostitusjon fra Øst-Europa, tok jeg del i et forskningsprosjekt finansiert av Justis- og politidepartementet som vitenskapelig assistent til forsker May-Len Skilbrei. Prosjektet skulle utføres på Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Universitetet i Oslo. Hovedformålet med undersøkelsen var å skaffe kunnskap om situasjonen til østeuropeiske kvinner som kommer til Norge for å selge sex. Min rolle var å rekruttere informanter, delta på intervjuer og fortsette å skrive masteroppgaven ut fra tidligere valgt tema. Skilbrei var allerede veilederen min, og ansatte meg som vitenskapeilg assistent både fordi jeg hadde erfaring med feltet fra Pro Sentret, fordi jeg snakker russisk og fordi jeg selv var faglig engasjert som masterstudent. Prosjektet ble utformet av Skilbrei, og kunnskapen fra prosjektet er publisert i rapporten *”My life is too short; I want to live now”*. Østeuropeiske kvinner forteller om veien til og livet i prostitusjon i Norge (Skilbrei og Polyakova 2006). Mens rapporten fokuserer på spørsmål om hvorvidt kvinnenes situasjon kan forstås som menneskehandel og hvordan deres liv i prostitusjon i Norge arter seg, handler masteroppgaven om migrasjonsaspektet og relasjonen mellom denprostituerte og tredjeparten.

4.2 Valg av metode

4.2.1 Kvalitativ metode

Hensikten med denne undersøkelsen er å få kunnskap om, og generell innsikt i, hvordan kvinner fra det tidligere Sovjetunionen tar avgjørelser om å migrere og selge sex. Jeg ville finne ut hvilke prosesser og relasjoner som gjorde migrasjon for prostitusjonformål til et alternativ for dem. For å skaffe meg denne kunnskapen om kvinnenes opplevelser og erfaringer har jeg valgt en kvalitativ metodisk tilnærming. Kvalitative metoder brukes gjerne som eksplorerende når man har som formål å undersøke forhold eller fenomener hvor den kunnskapen man har fra før er beskjeden eller ikke-eksisterende (Andersen 1990), og hvor temaene hentes fra det empiriske materialet (Wideberg 2001:127). Transnasjonal prostitusjon er en ”virkelighet” som er i samfunnets søkelys, og som debatteres i det offentlige rom. Samtidig mangler vi kunnskap om dette feltet.

4.2.2 Observasjon og uformelle samtaler

Det kan være lurt å foreta et visst innledende feltarbeid med uformelle samtaler og observasjon før man starter med intervjuer for å få en mer helhetlig forståelsesramme (Repstad 1996:60). Mine første observasjoner av miljøet begynte da jeg startet å jobbe på Pro Sentret. Jeg observerte prostituerte, kunder, halliker, politiets arbeid på gata, i tillegg til måtene prostituerte forholder seg til hjelpeapparatet og hverandre på andre steder. Observasjon var en del av arbeidet mitt, og det er disse observasjonene jeg tar med inn i denne oppgaven. Det samme gjelder uformelle samtaler. Uformelle samtaler skiller seg fra intervjuer ved at temaene ikke nødvendigvis er gjennomtenkte på forhånd, og ved at forskeren snakker like mye som den som blir intervjuet (Wadel 1991).

Da jeg begynte å jobbe med oppgaven fortsatte jeg å observere mens jeg var på jobb. Samtidig foretok jeg noen observasjonsturer på strøket og go-go-barer sammen med May-Len Skilbrei. Feltobservasjonene sammen med henne satte meg i en annen rolle enn jeg pleide å ha som ansatt på Pro Sentret. Dermed var det også lettere å betrakte omgivelsene og hendelsene på strøket med et sosiologisk blikk. I tillegg til disse turene hadde jeg også foretatt noen turer på strøket, ”inkognito” på motorsykel. Motorsykelhjelmene dekket ansiktet mitt. Dermed kunne jeg observere fritt, uten selv å bli gjenkjent av de prostituerte og miljøet rundt dem. Denne formen for indirekte observasjon var noe nytt og spennende for meg, fordi jeg kunne innta en helt annen rolle enn som sosialarbeider. Jeg ville se hvordan atmosfæren var på gata og hvordan kvinnene oppførte seg når de ikke visste at jeg observerte dem. Det følte uvant, men det gav meg muligheten til å se strøket fra kundenes og utenforståendes perspektiv.

Når etnografer og antropologer driver med deltagende observasjon over lang tid i fremmede kulturer, kan perspektivet deres begrenses og fastlåses på grunn av en lang, grundig og ofte skjult sosialisering (”going native”). Faren ved dette er et man begynner å tenke og handle på samme måte, og får dermed vanskeligheter med å observere det særegne, karakteristiske og fremmedartede ved den kulturen man studerer. Et hjelpemiddel mot en slik forstyrrelse av iakttagelsesevnen er å ta en ”cooling off”-periode (Andersen 1990). I mitt tilfelle måtte jeg også benytte meg av denne metoden, og tok fri fra jobben på Pro Sentret i en viss periode for å distansere meg og få et blikk ovenfra. Faren for å ta ting for gitt var stor.

Gjennom observasjonene både i arbeidstiden og utenom fikk jeg en del kunnskap om hva som foregår på gata i Oslo, om hvordan grupper og nasjonaliteter var fordelt og hva som kjennetegnet hver gruppe. Ikke minst var jeg involvert i samtaler med kunder, politi (uniformert politi og sivile spanere), narkomane, og fikk sett på hvordan mange ting foregår, inkludert krangler kvinnene imellom. Jeg følte meg ganske trygg og kjent på strøket siden jeg har gått dit ukentlig i flere år. Forandringene der har dermed ikke gått meg forbi. Siden jeg var kjent for de fleste av de øst-europeiske jentene, kunne jeg lett komme til dem og snakke om dagligdagse ting, i tillegg til om situasjonen på strøket og deres følelser og tanker. En del av kvinnene som jeg intervjuet så jeg senere på gata eller Pro Sentret, noe som føltes som en oppfølging. Det frigjorde meg fra dårlig samvittighet for å bruke dem som informasjonskilde for så å forsvinne, noe som mange forskere plages av. I tillegg hadde jeg anledning til å besøke enkelte prostituerte hjemme hos dem. Gjennom private besøk, uformelle samtaler og indirekte observasjon skaffet jeg meg således kunnskap om de prostituertes hverdag, smak, rutiner, og kjæreste- og venneforhold.

4.2.3 Intervjuer

Det at jeg bestemte meg for å bruke kvalitative metoder for å skape forståelse om kvinners situasjon og avgjørelser, innebar at intervjuer ville være en del av metoden. Intervjumetoden har en dominerende rolle i mange undersøkelser som har som formål å forstå og forklare fenomener ut fra aktørenes perspektiv. Samtaler med kvinnene kunne åpne muligheter for å få formidlet erfaringer, i tillegg til å gi dypere innsikt i deres livssituasjon (Dalen 2004). Intervjuer er en egnet metode fordi de gir mulighet til å spørre om konkrete hendelser i informantenes liv, og få kunnskap om deres opplevelser. Erfaringene kvinnene har kan være svært forskjellige, prostituerte kvinner utgjør ingen homogen gruppe. Derfor åpnet bruken av intervjuer for stille detaljerte spørsmål, slik at jeg kunne få øye på kompleksiteten og mangfoldet ved fenomenet (Thagaard 1998).

4.3 Materiale og utvalg

Det empiriske materialet i dette prosjektet består av intervjuer med 15 kvinner fra land i det tidligere Sovjetunionen. De kommer fra Moldova, Estland, Litauen, Latvia og Russland. De er

mellom 20 og 43 år, og jobber eller har jobbet med prostitusjon i Norge og andre land. Det er stort sett intervjuer som utgjør den empiriske delen av oppgaven, mens observasjonene med uformelle samtaler danner en bakgrunn for den forståelsen jeg bruker til å analysere og formidle funn fra intervjuene.

4.3.1 Informantene: Rekruttering og utvalg

Som kulturformidler på Pro Sentret hadde jeg mulighet å snakke med kvinner om alt mulig: reiseruter, agenter, helse, seksualitet, privatliv og så videre. Jeg hadde allerede stilt dem mange ulike spørsmål i jobbsammenheng. Til forskjell fra flyktige samtaler med kvinner som jeg hadde i rollen som sosialarbeider, ville jeg denne gangen systematisere spørsmålene, og samle et mer oversiktlig materiale. Det ble da problemstillingen som avgjorde hvem jeg ville intervjuer. Informantene i materialet mitt ble valgt ut fra kunnskap jeg allerede hadde om dem og deres historier, det vil si den bakgrunnsinformasjonen jeg hadde om informantene på forhånd. Til sammen synliggjør materialet variasjonen som jeg mener er relevant og representativ, ut fra erfaringene mine fra Pro Sentret. Å kunne intervjuer ulike ”typetilfeller” eller kategorier er ifølge Widerberg (2001) et vanlig ønskemål for å få variasjon og bredde i materialet. Jeg forsøkte dermed bevisst å velge kvinner med ulike migrasjons- og prostitusjonserfaringer for å synliggjøre variasjonen.

Hvordan skjedde så rekrutteringen? Jeg spurte utvalgte kvinner om de kunne tenke seg å gi meg et intervju til en oppgave i sosiologi. De var veldig opptatt av hva det skulle brukes til. Jeg fortalte dem om formålet og om anonymisering med en gang da jeg spurte dem om intervjuet. Jeg hadde ingen skriftlig skisse. Imidlertid hadde vi delt ut informasjonsbrev da vi traff informanter i forbindelse med rekrutteringen til intervjuer sammen med Skilbrei. Jeg valgte å ikke lage en skriftlig skisse fordi jeg traff dem personlig, dessuten virket en muntlig forespørsel mindre offisiell. I tillegg ville jeg ikke utsette kvinnene for fare dersom halliker eller andre fikk se en skriftlig skisse. Noen av de jeg spurte samtykket, mens andre ville ikke. Noen ga sitt samtykke til tross for at de var skeptiske. Jeg var ganske nervøs mens jeg jobbet med rekrutteringen, til tross for at jeg kjente informantene fra før. Jeg tenkte på hvordan forholdet vårt ville bli etter de hadde fortalt meg alt om seg selv. Ville de stole på at jeg ikke kom til å misbruke denne informasjonen om dem? I tillegg var jeg nervøs for intervjusituasjonen i seg selv. Jeg bestemte meg for å ikke intervjuer dem på Pro Sentret hvor jeg pleide å treffe dem. Hensikten var å skape en distanse fra en setting vi var vant til fra før.

Utvalget var først på ti kvinner, men etterhvert ba jeg flere kvinner om å stille opp til intervju, noe som var knyttet til mitt samarbeid med May-Len Skilbrei. Jeg ønsket at kvinnene som deltok både var fra inne- og utemarkedet. Et annet viktig poeng var å velge kvinner med ulik migrantstatus, ulik prostitusjonserfaring og ulike arbeidsvilkår. Dessuten var utvalget avhengig av de informantene som befant seg i Oslo i løpet av den tiden jeg vill foreta intervjuene.

4.3.2 Opplegg og gjennomføring av intervjuene

Hensikten med en intervjuguide er at den skal fungere som huskeliste, slik at man får med seg temaene som skal dekkes. Derfor kan det være en fordel at intervjuguiden er nokså stikkordpreget og uten detaljformulerte spørsmål (Repstad 1996:59). Målet med kvalitative intervjuer er å få i gang en naturlig samtale. Intervjueren som sitter med guiden foran seg og er opptatt av å stille spørsmålene riktig rekkefølge, blir forstyrret og mister lett kontakten med informanten (Fog 2001:117). Det er ikke slik at forskeren spør og så bare noterer svaret, men oppmuntrer derimot informanten til å utdype og begrunne sine svar (Repstad 1996).

Intervjuguiden kan og bør justeres under et prosjekt. Det er svært viktig at intervjueren kan bevege seg fritt mellom spørsmålene og kan høre godt etter. Derfor er det viktig å være godt forberedt på de temaene man vil ha svar på (Fog 2001:118).

Min intervjuguide ble delt i flere overordnede temaer med korte underspørsmål. Temaene som ble utformet var basert på mine erfaringer og interesse for fenomenet, i tillegg til teori jeg hadde lest. Det at jeg kjente kvinnene og livene deres litt ble utgangspunktet for utarbeidelsen av intervjuguiden. Ikke minst ble guiden påvirket av hvordan transnasjonal prostitusjon ble diskutert i den offentlige debatten. Under noen temaer noterte jeg i guiden at det var plass for åpne spørsmål, avhengig av hva informantene hadde svart på foregående spørsmål. Jeg sørget for at spørsmålene utgjorde en logisk forlengelse og presisering av de foregående, slik at hvert neste spørsmål ikke skulle virke som et brudd i forhold til samtalens forløp. Jeg hadde laget spørsmålene på norsk fordi jeg skulle skrive oppgaven på norsk.

Jeg passet på å ikke ta opp delikate og ubehagelige temaer helt i begynnelsen eller helt sist i intervjuet (Repstad 1996:69), og plasserte derfor spørsmål om seksualitet, prostitusjon og

agenter i midten. Dette var en logisk plassering, fordi jeg først ville vite om deres oppvekst. Avslutningsvis spurte jeg dem om deres ambisjoner, drømmer og planer for fremtiden, noe som ofte resulterte i positive tanker og gjorde slutten på samtalen optimistisk.

Jeg foretok det første intervjuet i november 2004, og det siste i august 2005. Halvparten av intervjuene ble foretatt på rolige kaféer, den andre halvparten hjemme hos informanter. Da jeg valgte kafé var det som regel tidlig på dagen, med få gjester. Jeg passet på at kaféen jeg valgte hadde stor avstand mellom bordene. I utgangspunktet var det ikke så stor fare for at andre ville forstå oss ettersom vi snakket russisk, men noen ord er internasjonale og det er mange russisktalende beboere i Oslo. Med andre ord, jeg ville være forsiktig og diskret.

Noen intervjuer foretok jeg sammen med May-Len Skilbrei, hvor jeg fungerte som tolk. Intervjuene varte fra to til seks og en halv time, og jeg tok notater underveis. For å huske mest mulig renskrev jeg intervjunotatene på PC på norsk senest noen dager etter intervjuet. Jeg anonymiserte navn og bosted da jeg skrev alt inn på PC. Jeg trodde at båndopptak ville være uaktuelt å bruke av hensyn til informantenes sikkerhet, men også at kvinnene ville vært skeptiske til dette. Jeg var interessert i at kvinnene skulle stole på meg og mente de ville være mer avslappet uten båndopptaker til stede. Imidlertid viste det seg at flere av kvinnene syntes det var uproblematisk at intervjuene ble tatt opp. Derfor tok Skilbrei og jeg de siste intervjuene opp på bånd, som ble slettet umiddelbart etter å ha blitt skrevet ut.

Intervjuene hadde en delvis strukturert karakter. Jeg hadde utarbeidet og tok med meg en intervjuguide som bestod av temaer jeg ønsket å få belyst, i tillegg til presiserende underspørsmål eller stikkord. Samtidig var jeg åpen for all informasjon som kvinnene ville komme med i sine fortellinger. Jeg beholdt ikke alltid rekkefølgen, og noen temaer ble mindre belyst enn andre. Det viktigste for meg under intervjuene var å få til en god og fortrolig kommunikasjon med kvinnene, og gi dem en følelse at de kunne fortelle meg alt de følte og tenkte på. Som en konsekvens av et fleksibelt til intervjuforløpet ble noen temaer som jeg ikke hadde tenkt å bruke mye plass på belyst hos mange, nemlig kvinnens erfaring med migrasjon til andre steder i Europa. Jeg fokuserte stort sett på Norge, men under intervjuene gikk det opp for meg at for å forstå hele konteksten var det viktig å ta hele erfaringen i betraktning.

Alle informantene var imøtekommende og stilte til avtalt tid. Kvinnene viste meg mye respekt gjennom dette. De viste også meg tillit da de gav sitt samtykke til å bli intervjuet av noen andre, med meg til stede.

4.4 Metodiske problemer og etiske overveielser

4.4.1 Tre viktige aspekter

Det er tre forskningsetiske temaer som fremheves i forbindelse med kvalitative forskningsprosjekter. Disse omhandler anonymitet (konfidensialitet), informert samtykke og informantenes integritet (Thagaard 1998:21, Røthing 2002). Anonymitetskravet handler om at deltakerne i et forskningsprosjekt ikke skal kunne gjenkjennes, og om forskerens ansvar knyttet til dette kravet. Det har vært svært viktig for meg at de som kommer til å lese oppgaven, uansett miljø, ikke skal kunne gjenkjenne personene jeg skriver om. Det ville vært utilgivelig om en politietterforsker fra utlendingsseksjonen som kjenner miljøet forstår hvem jeg skriver om med detaljer om illegal aktivitet eller illegal status i Norge, og at dette får konsekvenser for personen. Ut fra kravet om anonymitet har jeg gitt personene fiktive navn, og byttet om på landene de kommer fra eller har vært i⁸. Alder og antall søsken har også blitt forandret. Samtidig har jeg unngått lange sitater i teksten.

Kravet om informert samtykke dreier seg om at informantene i et forskningsprosjekt har krav på å få informasjon om hva de samtykker til å delta i. Dette innebærer blant annet informasjon om hvordan prosjektet skal gjennomføres, hvilke hensikter prosjektet har, og hvordan og til hvem resultatene skal formidles. Kvinnene fikk informasjon fra meg om hva en masteroppgave er, og hvorfor jeg valgte det temaet jeg gjorde. Til tross for at kvinnene ikke hadde særlig utdanning utover grunn- eller videregående skole, visste de nok om hva sosiologiske undersøkelser er. Når det gjaldt hvem resultatene skulle formidles til fortalte jeg at dette var til Universitet, men om det skulle publiseres videre vil det ikke være noen fare siden personer og historier ville være anonymisert. Jeg følte at til tross for at kvinnene hadde mye å skjule for norske myndigheter, ønsket de samtidig at kunnskap om deres situasjon

---

⁸ Prosjektet er meldt til personvernombudet og ivaretar de kravene om anonymisering og behandling av data som det her stilles.

skulle formidles, noe som kanskje også kunne være til deres fordel. Jeg ser det imidlertid som problematisk at de ikke kan lese oppgaven på grunn av språket.

Kravet om å ivareta informantenes integritet handler om å respektere de to andre kravene, og å arbeide ut i fra en grunnleggende respekt for menneskeverdet. Det handler også om å respektere individenes frihet og selvbestemmelse under hele prosessen (Røthing 2002). Som oppsummering kan jeg si at det har vært svært viktig å tenke på informantene i relasjon til disse tre aspektene under hele innsamlingen, analysen og skrivingen for å sikre at mine tolkninger eller beskrivelser ikke gjør dem mer sårbare enn de allerede er.

4.4.2 Informanter og egen sikkerhet

Målet har hele tiden vært å avdekke forhold som til nå ikke har vært alminnelig kjent om det utenlandske prostitusjonsmiljøet i Oslo. Hallikvirksomhet er straffbart etter straffelovens § 202, og menneskehandel er straffbart etter straffelovens § 224. Å operere i dette miljøet innebærer at jeg har hatt forbindelser med personer som bryter disse lovene. Som del av disse forbindelsene har jeg mottatt opplysninger – generelle og spesielle – om ulike kriminelle nettverk. Det har således vært naturlig å tenke på min egen sikkerhet, så vel som kvinnes sikkerhet.

Underveis som sosialarbeider fikk jeg en del informasjon om halliker og mellomledd, og jeg visste på forhånd at det å intervju prostituerte om dette ville være en utfordring for meg. I samtaler på Pro Sentret før jeg begynte med intervjuene, var mange av informantene svært åpne om sine agenter, falske dokumenter og lignende. Hvor mye jeg egentlig ville vite og hvor jeg skulle plassere meg mellom ”nærhet og distanse” var et dilemma for meg. Den deltagende observatør er forpliktet til en vitenskapelige søken etter sannhet, samtidig med at hun må være forpliktet av en rekke andre etiske verdier. I praksis kan det oppstå konflikt mellom vitenskapens og samfunnets etiske verdier (Jacobsen og Kristiansen 2001). Det er naturlig å oppleve denne konflikten ved undersøkelse av for eksempel utstøtte og kriminelle miljøer, hvor forskeren vil oppleve en disharmoni mellom rollen som venn, deltager, insider og rollen som fremmed, observatør, outsider. Nettopp av sikkerhetshensyn har jeg måttet være tilbakeholdende i forhold til enkeltopplysninger eller informanter hvor det kan foreligge fare for represalier fra kriminelle nettverk, og hvor anonymiserende grep kan være utilstrekkelig.

Dette er et metodisk dilemma: som forsker i miljøet kan jeg ikke viderebringe alle relevante opplysninger fra området jeg forsker på. På den annen side vil jeg heller ikke sette informantenes liv og helse i fare fordi det er vanskelig å anonymisere dem godt nok, eller utsette meg selv for risiko. Hensynet til sikkerhet må prioriteres høyest.

4.4.3 Rollekonflikt: sosialarbeider, landsmann og forsker

Min spesielle posisjon som både sosialarbeider og forsker har fremkalt en del etiske dilemmaer under oppgaveskrivingen. Hvordan skal jeg nå framstå som forsker når jeg alltid har vært sosialarbeider og tolk for de russisktalende prostituerte? De fleste jentene hadde allerede delt livshistoriene sine med meg tidligere. Ville de gitt meg samme informasjon under intervjuene om de ikke kjente meg fra før? Eller motsatt: ville de kanskje gitt meg mer informasjon dersom jeg var en fremmed som skulle snakke med dem et par ganger og så forsvinne for godt? Kunne jentene føle seg krenket eller utnyttet? Først fremsto jeg som sosialarbeider, og oppnådde en åpen dialog – og tillit hos kvinnene. Så kom jeg senere med forskerhatten på for å gjøre undersøkelser. Var kvinnene ekstra velvillige til å delta i undersøkelsen nettopp fordi vi allerede hadde opparbeidet et tillitsforhold? Det er vanskelig å finne entydige svar på disse spørsmålene. I stedet velger jeg å se positivt på det faktum at jeg hadde allerede blitt kjent med kvinner i prostitusjon, fra en annen innfallsvinkel, i en annen rolle. Mange forskere på dette feltet har uttrykt at det svært vanskelig å få adgang til og samtykke fra kvinner som selger sex. Iblant befinner forskere seg i ett år eller lengre i feltet og foretar observasjoner uten å få gjennomført et eneste intervju (Andrijacevic 2004). Utenlandske prostituerte er underlagt kontroll i mer eller mindre grad, og kan være del av et kriminelt miljø. Derfor velger jeg å se mine ulike roller slik at jeg hadde en unik ”inngangsbillett” til det vanskelige og marginaliserte miljøet jeg skulle undersøke. Således vil mine funn, analyser og konklusjoner være preget av den blandede rollen jeg har hatt. Det er sentralt å være åpen akkurat på dette.

At jeg er en russisk kvinne, født i Sovjetunionen, sparte jentene for tanken på at jeg ikke forstod hvorfor de gjorde som de gjorde. Hvem andre enn meg måtte og kunne forstå hvorfor de trenger penger? Jeg kjente jo til de økonomiske problemene i hjemlandet. Jeg trengte ikke kontekstuelle presiseringer rundt deres fortellinger, nettopp fordi jeg hadde ofte samme nasjonalitet og snakket samme språk. Kvinnene kunne lett sitere kjente utsagn fra filmer eller

sanger, eller bare referere til felles kulturelt betinget kunnskap. Wadel (1991) sier at felles interesser og fellesopptreden er viktige kjennetegn ved samfunn generelt, i tillegg til at folk har lokal sosial- og kulturell kapital. Den sosiale kapitalen er blant annet kunnskap om lokale sosiale nettverk, og den kulturell kapitalen er kunnskap om lokale koder (måter å snakke på), ulik informasjon og kulturelle verdier (Wadel 1991:12). Kjønn er også en faktor som kan påvirke samhandlingen. Forsker og informant av samme kjønn kan gi grunnlag for en felles forståelse (Thagaard 1998). Jeg tror informantene var mer åpne med meg på visse områder, enn de ville være hvis jeg hadde vært mann.

4.4.4 Undersøkelse av marginaliserte miljøer

Uansett hva man studerer skal man forholde seg til forskningsetiske normer og regler. Forskningsetiske utfordringer handler blant annet om hvilke konsekvenser et forskningsprosjekt har, og hva en forsker ”bør” gjøre (Røtning 2002). Forskningsetiske retningslinjer utgjør både regler og tematiseringer knyttet til mulige konsekvenser. Noen av de etiske normene som er nedfelt i disse retningslinjene finnes i lovgivningen, slik at de overlapper hverandre. Det er for eksempel både straffbart og uetisk å utsette mennesker som deltar i et forskningsprosjekt for skade eller smerte. Det viktigste er at informantene ikke tar skade av å delta i et forskningsprosjekt, verken under deltagelse eller i ettertid. Dette har vært et viktig utgangspunkt for meg under hele prosessen.

Det er spesielt viktig å forholde seg til forskningsetiske normer og regler når man studerer grupper som på ulike måter er mer sårbare i samfunnet enn andre. I artikkel 22 i *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi* heter det: ”Forskere har et spesielt ansvar for svakstilte gruppers interesser i løpet av hele forskningsprosessen”. Artikkel 18 lyder: ”Forskeren må vise respekt for verdier og holdninger hos dem som utforskes, ikke minst når disse avviker fra det som er mest vanlig i storsamfunnet. Forskeren bør ikke tillegge aktører irrasjonelle eller lite aktverdige motiver uten at det kan gis overbevisende argumenter for det”. Dermed er forskere pålagt å ta de utforskede selvforståelse på alvor og unngå urimelige generaliseringer og stigmatiseringer av bestemte samfunnsgrupper. Ved å belyse situasjonen til svakstilte grupper i samfunnet kan dette ideelt sett bidra til å bedre deres kår. Det å studere prostituerte og migranter med uklar status betyr altså at man må ta disse punktene alvorlig.

De grupper i samfunnet som er definert som avvikende befinner seg i en spesiell situasjon fordi de lett kan bli gjenstand for myndighetenes inngripen som følge av forskningen. De kan oppleve at myndighetene iverksetter tiltak i forhold til dem, selv om de ikke forbryter seg mot samfunnets lover eller krenker allmenngyldige normer. Dermed er det forskerens ansvar å vurdere hvorvidt offentliggjørelse av forskningsresultater vil påvirke informantenes liv negativt. I praksis er det nemlig ikke alltid at offentliggjørelse tjener til bedring av svake gruppers vilkår. Man bør overveie om eksponeringen av ubeskrevne livsformer, handlingsmønstre og kulturer påvirker disse i negativ retning. Med sosiologens offentliggjøring av forskningsresultater overtar han eller hun i realiteten informantenes liv og historie. Han eller hun er ansvarlig for i hvilken grad informasjonen modifiseres, fortolkes og løsrives fra konteksten, og må nøye vurdere konsekvensene av å offentliggjøre erfaringene og inntrykkene innsamlet gjennom fortrolige og intime forbindelser med informanter.

Michael Jacobsen og Søren Kristiansen (2001) sier at som sosiologer bærer vi på et ansvar for å se det rasjonelle i andre menneskers handlinger – alt hva mennesker gjør har, innenfor deres sfære eller kultur, en rasjonalitet, en funksjonalitet. Å klassifisere mennesker og atferd som irrasjonell hindrer videre forståelse, sosial integrasjon og ikke minst sosial omgang med dem. En sosiologisk dokumentert avdekking av det irrasjonelles rasjonalitet kan og bør fungere som katalysator for en økt samfunnsmessig integrasjon av utstøtte, marginaliserte eller stigmatiserte grupper (Jacobsen og Kristiansen 2001).

4.5 Analyse

”Analysen som sådan består av den prosessen hvor forskeren med sin forforståelse, praktiske og teoretiske begreper griper det empiriske materialet som er kommet ut av intervjuer” (Fog 2001:167).

Tove Thagaard (1998) skriver om abduktiv tilgang til materialet, hvor tyngdepunktet hverken er på den teoretiske eller den empiriske dimensjonen alene, men ligger mellom teori og empiri, og kan for så vidt betegnes som et samspill mellom induktiv og deduktiv tilgang (Thagaard 1998:174). En abduktiv tilgang innebærer at forskeren utvikler en analytisk ramme på bakgrunn av etablert teori, som utgjør grunnlaget for en forståelse av mønstrene i det

empiriske materialet (Thagaard 1998:175). Jeg kommer ikke til å forsøke å teste noen spesifikk teori eller utvikle en ny teori på bakgrunn av analysen, men heller skape en forståelseshorisont ved hjelp av teori.

Temaene i oppgaven ble valgt ut fra det empiriske materialet som jeg samlet (Wideberg 2001:127). Materialet mitt besto hovedsaklig av tekstnotater fra intervjuer og kommentarer til dem, i tillegg til noen observasjonsnotater under feltarbeid. Jeg vil kort redegjøre for den analytiske fremgangsmåten i behandlingen av mitt empiriske materialet.

Jeg har valgt en såkalt kombinasjon av personsentrert og temasentrert analysetilgang (Thagaard 1998:149). Gjennom personsentrert tilgang er det mulig å ivareta et helhetlig blikk på kvinnenes historier, mens temasentrert analysetilganger åpner for en sammenligning av informasjon fra samtlige kvinner. Til slutt er det mulig å skape en helhetsforståelse av empiriske data gjennom bruk av ulike analysenivåer (Thagaard 1998), fordi det er nettopp et helhetsbilde som inneholder en mengde ulike bilder og farger som man ønsker å formidle (Wideberg 2001:132).

Det første skrittet i analysen handler ofte om å sortere materialet (Wideberg 2001:122). Jeg startet med å lese intervjuutskriften. På bakgrunn av lesingen dannet jeg meg et bilde av hvilken informasjon intervjuene inneholdt som ga meg forståelse av informantens situasjon. Deretter tenkte jeg på mulige temaer som kom frem i intervjuene (Wideberg 2001, Thagaard 1998). Temaene tilsvarte de som var i intervjuguiden, selv om noen temaer ble fylligere dekket enn andre av informantene.

Jeg forsøkte deretter å se etter etter mønstre og tendenser i mitt materiale. Jeg så ting som var like hos mange informanter, samtidig som jeg så ulikheter. I denne fasen tenkte jeg en del på det teoretiske tilnærmingen. Migrasjonsmønstre fikk meg til å se på migrasjonsteorier, samtidig som forhold og avhengighet av tredjepart fikk meg til å tenke på makt og kapital. I denne fasen var det den tolkende prosess som stod i fokus (Thagaard 1998:130).

Bruken av personsentrert og temasentrert analysetilgang fikk meg til å se både på den enkelte kvinnens historie som unik, samtidig som jeg så på mønstre utviklet av temasentrert tilgang. I tillegg til å se på generelle forhold og prosesser som dannet rammen for informantens valg

og muligheten for migrasjon og prostitusjon, så jeg også på det som skiller seg ut fra mønstret og er atypisk.

4.6 Dataenes kvalitet

Cato Wadel (1991) mener at det er en systematisk forskjell mellom ”folk flest”-forklaringer på det som skjer, og sosiologenes faglige forklaringer. Vi er alle sosiologer i den forstand at vi søker forklaringer på hvorfor mennesker handler som de gjør. Men Wadel mener at folk flest gjerne bruker moralske forklaringer på menneskelig atferd, de bruker forklaringer som viser til enkeltmenneskenes personlige egenskaper. Sosiologer derimot, holder seg til sosiale forklaringer – det vil si forklaringer som viser til hvordan atferden helt eller delvis preges av sosial situasjon, sosiale relasjoner eller trekk ved samfunnsstrukturen (Repstad 1996:88).

Resultatene fra kvalitative forskningsprosjekter ligger på to nivåer. Det første beskrives som tilstandsbilder, basert på tykke beskrivelser, mens det andre beskrives som forståelsesmodeller (Andenæs 2000). Informantintervjuene kan for eksempel fortelle om kvinnenes erfaringer med migrasjon og prostitusjon, ikke minst hvordan de opplevde Sovjetunionens fall, og analysen kan bidra med svar på hvordan vi best kan forstå det de forteller. Imidlertid er den samlede kunnskapen i intervjuene basert på kvinnenes narrativer om sin bakgrunn for migrasjon og prostitusjon som ble konstruert under intervjusituasjonen. Kvinnenes begrunnelser og forklaringer om handlinger og valg i ettertid tilsvarer ikke nødvendigvis de samme begrunnelsene og motivasjonene de hadde da de tok avgjørelser om migrasjon, for eksempel.

For å bedømme forskningens kvalitet benyttes begreper som overførbarhet, bekreftbarhet og troverdighet. Troverdighet handler om hvorvidt forskningen er gjort på en grundig måte. I kvalitative intervjuer understrekes det at det ikke skal eksistere et subjekt–objekt-forhold, men snarere et subjekt–subjekt-forhold mellom intervjueren og informanten. Intervjueren er en del av en relasjon, og denne relasjonen påvirker informasjonen hun får (Thagaard 1998).

Forskeren må hele tiden reflektere over hvilket inntrykk hun gir informanten, og hvordan samhandlingen kan påvirke dataene. Hydèn (2000:120-154) understreker at dataenes kvalitet er helt avhengig av om forskeren makter å opprette en trygg relasjon som bidrar til åpen og

ærlig kommunikasjon. Det var viktig for meg å vise kvinnene at jeg er oppriktig interessert i deres liv og at jeg var empatisk innstilt.

Bekreftbarhet handler om å være oppmerksom på hvordan man har tolket materialet, og om disse tolkningene kan forsvares i lys av annen forskning (Thagaard 1998). Gjennom analysen benytter jeg andre forskningsresultater og undersøkelser angående migrasjon for prostitusjonsformål og menneskehandel, for å sette mine resultater og konklusjoner i et perspektiv. Jeg fokuserer også på likheter og forskjeller mellom tidligere resultater og mine egne konklusjoner. Å være kritisk til sine egne tolkninger er et annet viktig aspekt ved begrepet bekræftbarhet (Thagaard 1998). I den forbindelse var det viktig å se etter steder i materialet hvor de generelle tendenser og mønstre ikke gjelder, eller forekommer i mindre grad.

Overførbarhet handler om hvorvidt analysens fortolkninger kan overføres på andre områder, altså at den teoretiske forståelse som knyttes til en enkel undersøkelse settes inn i en bredere sammenheng (Thagaard 1998). Til tross for at femten informanter fra det tidligere Sovjetunionen ikke kan representere et mønster for hvordan transnasjonal prostitusjon fra fattige til rike land foregår, kan det likevel være mulig å relatere mine beskrivelser og analyser av informantenes situasjon til andre kvinner fra andre land i en migrasjons- og prostitusjonssituasjon.

De tre neste kapitlene inneholder presentasjon og analyse av mine empiriske funn. Kapitlene er inndelt i henhold til de tre problemstillingene som ble presentert i innledningen.

5.0 Kvinnenes bakgrunn og drømmer

Kvinnenes bakgrunn og drømmer er sentrale i min studie for å kunne forstå både prostitusjonsdebuten og migrasjonsønskene. Det er også sentralt for å kunne forstå de maktrelasjonene de inngår i, både i forhold til migrasjonen og prostitusjonen. Kvinners bakgrunn trekkes ofte inn i studier av hvorfor de går inn i prostitusjon. Også i min undersøkelse har det vært viktig å vite mer om hva de kom fra, for å kunne forstå hvilken rolle migrasjon og prostitusjon har hatt i kvinnenes liv. Ikke minst er det viktig å se på hvordan kvinnenes egen forståelse av sin situasjon og vurdering av mulige alternativer har påvirket deres valg. Som kapitlet om postsovjetiske samfunn tok opp påvirket oppløsningen av Sovjetunionen alle borgere, inkludert kvinnene i min undersøkelse. Strukturelle samfunnsendringer som kjennetegnes av fattigdom og arbeidsledighet på den ene siden og introduksjon av et kapitalistisk system med rett og ”plikt” til å konsumere på andre siden plasserer kvinnene i en sårbar situasjon og får dem til å utvikle tilpasningsstrategier. For noen som kvinnene i min undersøkelse ble salg av sex en slik strategi.

5.1 *Bakgrunn*

Ut fra informantenes fortellinger om sin bakgrunn har jeg definert flere erfaringer som gjorde kvinner sårbare, og som påvirket deres valg for å migrere for prostitusjon. Disse inkluderer statusfall, diskriminering av russisk minoritet i Baltiske land, fattigdom, lav utdanning, arbeidsledighet og forsørgeransvar. Det at de ofte ikke hadde egenkapital til å gjøre det mulig å dra ut bidro også til kvinnenes sårbarhet og gjorde dem avhengige av agenter og kriminelle strukturer når de ville migrere.

I tillegg beskriver jeg de informantene som skiller seg fra den første gruppen som opplevde store økonomiske vansker. Jeg kaller dem ressurssterke, og bringer frem deres bakgrunn fordi deres motiver for migrasjon for prostitusjon var å få noe ekstra ut av livet.

5.1.1 Statusfall

Informantene beskriver vanskeligheter på alle områder i tiden etter Sovjetunionens fall. Flere peker på dette som et vendepunkt i deres liv; de opplevde statusforandring, fattigdom og tap av formue. Vera forteller:

Jeg har en familie som var rik i Sovjettiden. Vi opplevde et statusfall. Bestemor var en del av St. Petersburg-intelligentsiaen. Familien hadde veldig mye penger. Foreldrene mine hadde karrierer, så det var bestemor som oppdro meg. Hun tok meg med på teater, vi reiste rundt i parker, jeg fikk en kulturell barneoppdragelse. Bestemor var en ”fin dame”, og hun ville gifte meg bort vellykket. Jeg gikk på en god skole. Da jeg var 13, døde bestemoren min, og ett år senere falt Sovjet. Da begynte kaoset. Faren min mistet alt han hadde, og moren min begynte å drikke.

I historien til Vera ser vi at hun husket gode tider i barndommen, men virkeligheten raste sammen gjennom en dobbel tragedie: hennes omsorgsperson døde, og samfunnet falt sammen. Dette rammet familien hennes økonomisk. Familien hennes klarte ikke å tilpasse seg forandringene. Hun og familien mistet alt. Vera opplevde at hun ble stående alene, og måtte finne egne overlevelsestrategier da hun forlot hjemmet i 16-årsaldren.

I forbindelse med overgangen til et nytt samfunnssystem har sosioøkonomisk stratifisering ødelagt mange tradisjonelle bånd som formelt sikret identitet gjennom et kollektiv (Bhalla og Lapeyre 1999, Kiblitckaya 2000). Under overgangen var folk nødt til å omgjøre sine identiteter for å tilpasse seg en ny og forandrende verden (Pilkington 1996), og individer og husholdninger måtte utvikle sine egne overlevelsestrategier. Tatiana Zaslavskaja (2003) har analysert den sosiale og økonomiske transformasjonen av det russiske samfunnet. Hun beskriver blant annet det hun kaller overlevels- og tilpasningsstrategier. Her tar hun for seg atferdsreaksjoner eller strategier som samfunnets medlemmer bruker i møte med endring. Hun nevner blant annet at individer eller grupper tilpasser seg for å overleve og bevare sin sosiale status. Konkret kan det bety å ta ekstra utdanning, generelt forbedre profesjonelle kvalifikasjoner som kan hjelpe en til å tilpasse seg til den nye situasjonen og finne en ny plass i den nye tiden, forandre yrke for å imøtekomme nye utfordringer, ta ekstrajobb i tillegg til hovedarbeid for å forbedre sin økonomiske situasjon, etablere sitt eget firma, redusere familiens utgifter, produsere egne matvarer på hytte/sommerhus hvor man eier egen jord og utvikle nye familienettverk som kan styrke tilpasningen til nye omgivelser. Mens noen

kjemper er det også individer som fatalistisk aksepterer situasjonen i stedet for å forsøke å forandre den. I tilfeller hvor det er umulig å tilpasse seg samfunnsendringer ser man tap av sosiale status og identitet, i tillegg til avvikende atferd, sier Zaslavskaja (2003:164-165).

Olga og Lena er i begynnelsen av tjuårene og kommer fra Baltikum. Begge knytter sin nåværende situasjon som prostituerte i Oslo til hendelsene i fortid og tap av en av foreldrene. Lenas far og Olgas mor klarte å bruke økonomiske og sosiale forandringer i samfunnet til sin fordel ved å drive sin egen virksomhet. Men å være selvstendig næringsdrivende førte med seg mange farer fordi man konkurrerte med andre eller unnlot å betale for beskyttelse. Som et resultat av lovløsheten i et samfunn i overgangen mistet Olga og Lena sine forsørgere. Lena forteller:

Jeg vokste opp med mye penger fordi far eide et firma. Mor trengte ikke å jobbe. Men faren min ble drept av konkurrenter og moren min begynte å jobbe (...) Men det er vanskelig for russere å få jobb. Moren min tjente 16 kroner dagen da hun solgte på markedet. Jeg hjalp til. Vi solgte klær. Det er ingen som kan forstå at man kan overleve på sånn lønn.

Olgas tap av moren i 10-årsalderen resulterte i at hun ble plassert på barnehjem. Hun forteller om sin oppvekst: ”Vi hadde mye penger da moren min var i live. Vi levde godt”. Olgas mor var selvstendig næringsdrivende, men ble også drept for penger. Til tross for at noen klarte å tilpasse seg forandringene godt og starte for seg selv, kunne ingen garantere for trygghet, sikkerhet og rettigheter i et samfunn i en anomisk tilstand. Tap av status for Olga og Lena var forårsaket av tap av forsørgere, som igjen var et resultat av overgangstilstanden i det postsovjetske samfunnet.

Det ser ut til at mange informanter er opptatt av å begrunne sin nåværende prostitusjonsstatus med fortidens hendelser, og/eller som en nesten naturlig konsekvens av det som skjedde dem i fortiden. En rask, sjokkerende og ofte dramatisk forandring i deres livssituasjon og status satte sterke spor i kvinnenens liv. Hva gjør man når en kilde til inntekt, håp og verdier plutselig forsvinner, det være seg stat eller familiemedlem? Forventningene informantene hadde til livet og til fremtiden var skapt i en annen tid, og under andre forutsetninger. Anomiske tilstander kan få en til å kjempe for overlevelse for enhver pris, og ikke bare for å overleve, men også for å få det livet man hadde drømt om og regnet med å få fra barndommen av. Vera mener at hun unngikk å bli alkoholiker etter alt som skjedde henne, inkludert

prostituasjonserfaringer, takket være indre styrke. Hennes søken etter et bedre liv gjorde at hun klarte å bestå den estiske språktesten, fikk estisk statsborgerskap og sparte penger til studier. I tillegg kjøpte hun seg en leilighet ved hjelp av en kunde. Alt dette fikk hun til ved hjelp av pengene hun hadde spart gjennom prostitusjon i utlandet og sosiale kontakter, noe som i følge Bourdieu utgør økonomisk og sosial kapital. Adgang til sosial kapital fikk hun i form av agenter og andre prostituerte som utvekslet informasjon om muligheten til å tjene gode penger. Gjennom penger fikk hun adgang til intensivt språkkurs som igjen sikret henne mulighet til å få europeisk statsborgerskap. Vera er et av eksemplene hvor en prostituert fra tidligere Sovjetunionen konverterer de ulike kapitalformene for å få mer makt og kontroll over sitt liv. Jeg vil fortelle mer om hennes liv i det følgende.

5.1.2 Diskriminering av minoriteter

Kvinner som kommer fra Estland utgjør nesten halvparten av informantene mine. Som etniske russere har de ikke estisk som sitt morsmål og ble diskriminert som russere i Estland. Vera forteller følgende:

Jeg kom inn på universitetet. Så ble den politiske situasjonen i Estland endret. Estland avsluttet avtaler med Russland og de russiske universitetene ble stengt, sånn som det allerede var i Latvia. De la ned russiske grunnskoler der. Estland er langsommere, men det er samme tendens. Det er vanskelig for [russisktalende] jenter å overleve i Baltikum. Det er nesten ikke muligheter for russisktalende.

Diskriminering av minoriteter og sosial eksklusjon bidrar til at mennesker får begrensede muligheter på ulike arenaer i samfunnet, og at de som en konsekvens av dette er overrepresentert i marginaliserte miljøer. Mine funn sammenfaller dermed med Judith Vocks og Jan Nijboer's (2000) funn som forsket på menneskehandel fra Sentral- og Øst-Europa til Nederland som finner at situasjonen for kvinner fra etniske minoritetsgrupper ekstra vanskelig i de tidligere Sovjetstatene. De hevder at russiske kvinner fra Baltikum, i tillegg til romany og sinti kvinner i andre land, er oftere ofre for menneskehandel og diskriminering enn kvinner med majoritetsbakgrunn (Vocks og Nijboer 2000:382).

Olga tilhører den russiske minoriteten i Estland. Hun forteller at hennes barn ikke ble tatt inn i estisk barnehage siden både moren og faren til barnet var russiske, ettersom det ikke måtte være mer enn tre russiske barn per ti estere i en gruppe for at alle skulle snakke estisk og ikke russisk. Ved å nekte minoritetsbarn adgang til barnehagen reproduseres det enda en generasjon av minoriteten, som frarøves muligheten til å lære seg estisk språk for å kunne få sjansen til å komme inn på skoler og universiteter på lik linje med etniske estere. Estland og Latvia har gjort estisk og latvisk til offisielle språk. Russisk har ingen offisiell status til tross for at baltisk-russere sjelden kan noe annet språk enn russisk (Smith 1997). Denne nye forskjellsbehandlingen av språkene fører også til et politisk, sosialt og økonomisk skille blant landets innbyggere. Den etniske nasjonalstaten er blitt bygget opp ved å begrense baltiske russeres rettigheter, og gjennom strenge språklover. Språk er en nøkkelressurs for å få tilgang til sentrale samfunnsområder (Smith 1997), og kan i følge Bourdieu (1986) utgjøre en form for symbolsk kapital.

Estland og Latvia er hva Sammy Smootha og Theodor Hanf (1992 sitert i Smith 1997) vil kalle for etniske demokratier. De definerer et etnisk demokrati slik:

Et samfunn som er forskjellig fra andre demokratier fordi de innebærer en strukturell overlegenhet for et segment i befolkningen. Samtidig kjennetegnes et slik demokrati ved at minoritetsgruppene har færre rettigheter og dessuten mangler full lojalitet til staten. [min oversettelse] (Smootha og Hanf (1992) sitert i Smith 1997:77).

For en del år siden innførte både Estland og Latvia "fremmedpass" med grå farge⁹ for baltiske russere. Passet gir rett til å reise innen- og utenlands og til å vende tilbake til de Baltiske landene, men innehavere av fremmedpasset har begrensede rettigheter til å eie formue enten som eiendom eller som andre verdier. De grå passene bidrar derfor også til å gjøre baltiske russere til annenrangs borgere i sitt eget land (Smootha og Hanf (1992) sitert i Smith 1997).

I tillegg til språkproblemer er det en sovjetisk dominans i fortiden som den russiske minoriteten føler seg straffet for. Diskrimineringen mot russere i Estland beskrives av mine informanter som en ond sirkel, for selv om kvinner lærer seg språket og er integrerte har de et russisk navn som kan ødelegge for dem. Kvinner forteller at de ønsker å gifte seg med en etnisk ester, i hvert fall for noen år, for å få et estisk etternavn. Noen av informantene er i

---

⁹ Disse fremmedpassene inneholder "strek" i linje for startsborgerskap og kalles for grå pass på grunn av fargen.

tillegg lite motivert til å akseptere estisk kultur som dominerende og lære seg språket godt, selv om de anser Estland som sitt hjemland.

Liza har ikke statsborgerskap og hennes status som statsløs hindrer henne i å reise fritt. Samtidig fjerner det motivasjonen hennes for læring av språket. Hun er i 40 års-alderen, og dermed mye eldre enn de fleste jeg intervjuet. Hun er utdannet sykepleier, men jobber ikke som det nå. På spørsmål om hvorfor hun ikke jobber som sykepleier svarer Liza: ”Man må kunne snakke estisk språk og jeg har ikke lært så mye. Samtidig gidder jeg heller ikke å gjøre det nå. Språk er et problem i Estland”. Ifølge Graham Smith (1997) har seks av ti russere ingen kjennskap til estisk i Estland og fire av ti snakker ikke latvisk i Latvia.

Kvinnenes mangel på motivasjon og mulighet til å ta høyere utdanning forklares på samme måte av informantene. Muligheten for å klare å ta utdanning på estisk og deretter finne jobb forutsetter at kvinnene har gått på estisk grunn- og videregående skole. I realiteten har de fleste gått på russiske skoler i Estland og har dårlige sjanser for både å komme inn og fullføre utdanningen.

Noen av informantene er ikke bare sårbare i forhold til å bli først til å dra ut for prostitusjon fordi de tilhører en etnisk minoritet i Baltikum, men også fordi de er svært fattige og uten familie eller andre slektninger som kan ta hånd om dem.

5.1.3 Sårbarhet: lav utdanning, fattigdom, foreldres arbeidsledighet

Til forskjell fra kvinner som opplevde et statusfall og en plutselig krise i sine liv, er det flere kvinner som hadde det vanskelig under hele oppveksten. I følge Tatiana Zaslavskaja (2003) er det familier og hushold med dårligst råd som sliter mest med å tilpasse seg til forandringer, i tillegg til de som har lavest menneskelig kapital i husholdningen, slik som enslige mødre, pensjonister, funksjonshemmede og arbeidsledige med lav utdanning.

Katja fra Litauen forteller at hun ikke var flink på skolen fordi hun fikk astma som fireåring og ofte ble innlagt på sykehus. I forbindelse med dette var hun ofte borte fra skolen og fikk ikke gode karakterer. I tillegg ble faren syk som en følge av sitt arbeid og kunne ikke jobbe lenger. Moren hennes var hjemmeværende og hadde ingen utdanning. Katja begynte å jobbe

etter niende klasse på grunn av pengemangel. Hun sier: ”Hver høst trengte jeg nye klær”. Når man begynner å jobbe uten kvalifikasjon, slik som Katja, blir det som regel i lavt betalte jobber hvor man må jobbe veldig hardt. Historier om arbeidsledighet, mangel på statlige garantier og lave lønninger er noe som går igjen i fortellingene og konstruerer et kompleks av push- faktorer som dytter kvinner hjemmefra til å tjene penger et annet sted, i et annet land (Fuglerud 2001). Men hva skal de jobbe med dersom de flytter til utlandet uten å beherske noe fag eller språk? Omsorgsykker er et ganske vanlig alternativ. Men dersom de vil tjene gode penger i løpet av kort tid, er sannsynligheten for at de aksepterer prostitusjon stor.

Maria som vokste opp på et barnehjem sier at hun trenger å vite at hun har sparepengene liggende for å slappe av. Hun er redd for å skaffe seg en egen familie. Å ikke ha barn er en selvoppofrelse, men hun kan ikke tenke seg et tilbakefall til fattigdom. Skilbreis undersøkelse av norske kvinner som selger sex på massasjehoteller i Oslo peker også på at dårlige økonomiske kår i oppveksten påvirket kvinnenes verdier og deres sjanser videre i livet. Hun viser til at fattigdom i oppveksten gjør at kvinnene er opptatt av penger som et middel til trygghet (Skilbrei 1998:57).

De fleste av mine informanter bodde sammen med bare én av foreldrene; som regel var foreldrene deres skilt eller så var en av dem død. Noen vokste opp på barnehjem og forteller om veldig dårlige miljøer der. I flere tilfeller beskriver kvinner alkoholmisbruk og vold i familien. De fleste forteller at mødrene deres var hjemmeværende eller sysselsatt innen arbeideryrker. Fedre eksisterer som regel bare som minner fra fortiden. To av kvinnene opplevde morens død som en stor tragedie og tap. Disse opplevelsene har i følge kvinnene påvirket deres muligheter til å handle og deres videre valg eller mangel på valg i livet.

Kvinnenes prestasjonsnivå på skolen var ikke høyt. Noen har ni års skolegang og har tatt yrkesutdanning etter det. Andre droppet skole eller videre utdanning. Ingen av informantene mine hadde fullført en høyere utdanning. Mangel på utdanning fører som regel til dårlig betalte yrker, men samtidig er det svært vanskelig å få seg en utdanning når staten ikke lengre garanterer støtte til utdanningen. Hilary Pilkington (1996) skriver at ungdommer som var i ferd med å avslutte videregående utdanning i overgangstiden var blitt avhengige av den økonomiske situasjonen til familien sin når de skulle velge om de skulle ta høyere utdanning eller ikke. Ina fra Estland hadde ikke mulighet til å komme seg opp, noe hun gir sin mor

skylden for: ”Moren min har ikke gjort så mye for at vi skulle få oss høyere utdanning. Hun har heller ikke betalt for at vi skulle oppnå noe i livet, så vi må jo klare oss selv”.

Jeg har imidlertid møtt et par kvinner gjennom mitt arbeid på Pro Sentret som hadde fullført høyere utdanning. Disse kvinnene arbeidet en kort tid i prostitusjon, og fant seg deretter andre arbeidsalternativer. Mine funn og erfaringer motsier dermed det som bli hevdet i den tidligere nevnte rapporten ”Crossing borders” fra 2004. Forfattere Brunovskis og Tyldum fant der at majoriteten fra Øst- og Sentral-europeiske land i gateprostitusjon i Oslo hadde høyere utdanning¹⁰ til tross for lav gjennomsnittsalder på 23 år (Brunovskis og Tyldum 2004:36). Mine funn stemmer med funnene til Vocks og Nijboer (2000) som hevder at kvinner som er ofre for menneskehandel fra Sør- og Øst-Europa som jobbet i prostitusjon i Europa tidligere hadde bedre utdanning enn nå.

5.1.4 Forsørgeransvar

Flere av informantene har opplevd ekteskap og skilsmisse i tidlig alder og har født barn tidlig. De som har barn hjemme mens de selger sex i Norge forteller at de ikke får noe hjelp av faren til barna, og at statlige subsidier er minimale. I mange tilfeller forsørget kvinnene også andre medlemmer av familien, slik som foreldre og søsken. Dette forsørgeransvaret fratok kvinnene muligheten til å kun tenke på sitt eget liv. Undersøkelsene av prostituerte fra Thailand og Nigeria til Skandinavia viser samme funn, at kvinnene har en forsørgerrolle overfor familien og beslutningen om å tjene penger er tatt av husholdningene, og er således ikke bare et resultat av et individuelt valg (Lisborg 1998, Holm 2006, Skilbrei og Tveit 2006). Husholdningsperspektiver på migrasjon kan forklare at kvinner migrerer blant annet på grunn av ansvaret for andre, og nettverkstilnærming påpeker viktigheten av sosiale kontakter for å muliggjøre migrasjonen. Dette underbygger mitt tidligere argument om at kvinnelig migrasjon ikke kan forstås uavhengig av deres forhold til familiemedlemmer og andre personer i deres nettverk fordi mennesker skaper og konstruerer handlinger relasjonelt (Faist 2000).

---

¹⁰ En av flere mulige forklaringer kan være at forskerne tok en del intervjuer over telefon og kvinnen den intervjuet ville ses i et bedre lys ved å si at de har utdanning, men har problemer med å finne seg en jobb hjemme. Jeg har erfaringer i samtaler med kvinner at mange som påbegynte utdanning men ikke alltid avsluttet ville bringe det på bane og var stolte over det. Kvinnene ville også påpeke at de fortjente et bedre liv enn prostitusjon siden de hadde en utdanning.

Nadja kommer fra en landsby i Moldova, ett av de fattigste landene i Europa. Hun har en mor som jobber i barnehage og en far som er arbeidsledig. Nadja ble ferdig med ni år på skole og fant ingen jobb i landsbyen sin. Hun dro til hovedstaden og fant seg en jobb i en butikk for 20 dollar i uken. Leiligheten hun leide kostet 50 dollar i måneden. Hun forteller:

Hver gang jeg fikk lønn kjøpte jeg poteter, ris og grønnsaker og kjørte det til moren min. En gang kjøpte jeg et nytt skjørt til søsteren min fordi hun skulle begynne på skolen og måtte ha noe nytt på seg. Jeg brukte penger på henne, men moren min mente at jeg helst skulle kjøpt noe til meg selv.

I Nadjas familie var det bare moren som jobbet. Faren, Nadja selv og to andre søsken levde av morens inntekt. Flere kvinner forteller at de hadde penger til mat hvis de jobbet, men ikke klær. Synspunktene til informantene preges av kollektivistiske idealer; alle i familien må sørge for felles ve og vel. En stor ansvarsfølelse for sine nærmeste kan være drivkraften i valgene informantene har tatt.

Noen av kvinnene forteller at da de var yngre, husket de at deres eldre søstre forsørget dem og foreldrene, og som det senere viste seg, jobbet de også som prostituerte. Ina traff sin eldre søster på et bordell hvor hun begynte å jobbe. Hun og søsteren forsørger sin arbeidsledige mor og yngre søster. Da jeg spurte henne om moren vet hva hun driver med, sier hun: ”De [mor og yngste søster] mistenker trolig at jeg og søsteren har vært i denne bransjen, men sier ingenting. Hva kan de si? Vi forsørger dem. Pengene må jo komme fra et eller annet sted”. Lina sier: ”Barnet mitt er stort nok til å skjønne at jeg har forlatt henne for å hjelpe henne!”. Vera sier: ”Jeg forsørger mor og far fullstendig, men jeg har ikke et godt forhold til dem. Moren min bruker meg som et kredittkort hun kan bare hente pengene fra”.

Natashas historie er på mange måter den mest dramatiske. Hun følte seg presset til å ta ansvar for sin familie: sin mor, sine to barn og søsteren med hennes barn. Hun fortalte at moren nesten tvang henne til å reise ut til utlandet for å tjene penger til tross for at alle skjønte faren for utnyttelse. Natasha mener hun ikke hadde noe valg. Hun sier det slik:

Da jeg skulle kjøpe billetter på Aeroflot, ble vi advart av det mannlige personalet om at vi kommer til å bli lurt om vi drar, og at alle sånne jobber bare er tull. Personalet forklarte at mange mammaer hadde grått over sine lurte barn (...) og ba dem om å advare hver eneste som skulle dra på denne måten (...). Egentlig så tvilte jeg på å dra, men min mor tvang meg på en måte. Hun presset meg til å tjene penger.

Katja droppet skolen etter farens død for å tjene penger. Da hun fylte 18 år bestemte hun seg for å jobbe som prostituert i utlandet. Hennes mor var veldig trist over å la henne reise. Imidlertid sa hun: ”Du har knullet gratis med kjæresten din i 2 år. Nå kan du i hvertfall ta penger for dette”. Dette sitatet og Natashas utsagn tidligere viser tydelig at foreldre var med på å godkjenne eller presse fram sine barns avgjørelser. Enten direkte press eller taus godkjenning og ”velsignelse” tyder på at unge kvinner i mange familier er den eneste kilde til inntekt. Igjen viser dette at migrasjonsmodeller som kun fokuserer på individers ”frie” valg er utilstrekkelige for å forstå hva som ligger bak kvinners migrasjon til vesten.

Hvordan kan man forklare en slik desperasjon fra foreldrenes side til å ”sende” døtrene sine ut i det farlige og ukjente? Marek Okólski (2004:49) skriver som nevnt at arbeids- og utviklingsmulighetene under overgangen tjener til fordel for yngre og bedre utdannede mennesker. Det betyr blant annet at eldre kvinner uten utdanning nesten ikke hadde noen sjanser på arbeidsmarkedet. Den eldre generasjonen diskrimineres på grunn av alder. De som er sterke og i ”rett” alder må være forsørgere. Informantene forteller at deres mødre ikke kan finne seg jobb, og dersom de finner en, er det vanligvis noe som er dårlig betalt og helseskadelig, som for eksempel å vaske eller å selge på markedet i all slags vær. Kvinner over 40 blir automatisk plassert i tidlig ”pensjonist posisjon”, hvor de offisielt er for unge til å få pensjon, men for gamle til å bli prioritert på arbeidsplasser, og alt de kan gjøre er å passe sine barnebarn mens barna er ute og tjener til opphold for dem alle (Bridger og Kay 1996:28).

5.1.5 De ressurssterke

Ikke alle kvinnene fortalte historier om sårbarhet, fattigdom og mangel på alternativer. Noen tjener penger stort sett bare til seg selv og sitt forbruk.

De tre mest ressurssterke er Alma og Laura fra Litauen og Valeria fra Moldova. Valeria migrerte sammen med familien til Vest-Europa fra Moldova. Da hun forlot Moldova for å følge etter sin mor til utlandet, fikk hun noen kommentarer fra naboer: ”Så bra at du drar med din mor, nå slipper du å bli prostituert”. På den tiden var det fornærmende for Valeria å høre noe sånt, fordi prostitusjon var langt fra hennes tanker. Det ser ut til at folk i hennes by var klare over at unge jenter kunne havne i prostitusjon på grunn av de dårlige kårerne i landet. Valeria migrerte imidlertid til Vesten med familien, noe som kunne bety at hun fikk bedre

muligheter enn hennes medsøstre som ble igjen i Moldova. Hun og familiemedlemmene lærte seg språket og fikk jobb. Hun tok frisørutdanning og begynte å jobbe. Valeria debuterte senere i prostitusjon i et annet vesteuropeisk land da hun besøkte en venninne og så hvor mye penger man kan tjene og hvor ”lett” jobben så ut til å være. Krise eller akutt pengemangel var ikke hennes viktigste motiv.

Alma bodde med foreldrene sine i hjemlandet før hun migrerte og startet med prostitusjon. Søsteren til Alma har migrert til et annet europeisk land og bor der nå. Hun sier at litauere drar til England og Irland fordi det er mange litauere der fra før, og man kan få en vanlig jobb der. Alma valgte imidlertid sitt liv og sin reiserute; hun debuterte som prostituert i Norge. Alma sier: ”Jeg kom ikke bare for pengene. Jeg hadde lyst til å se en annen verden”.

Laura klaget heller ikke spesielt på dårlige økonomiske kår, hun fikk nok penger til det mest nødvendige av foreldrene sine. Men allerede i ungdommen fikk hun høre mye om utlandet, om at det var paradiset i Vesten. Laura påpekte også at mange prostituerte som valgte prostitusjon gjerne vil fortelle historien om sin prostitusjonsdebut med tragisk innhold, og/eller gjerne med element av tvang/menneskehandel fordi da er det lettere å rettferdiggjøre seg ovenfor andre, og kanskje også for seg selv. Dette tyder på at informanter konstruerer sine fortellinger ut fra gitte sosiale og kulturelle standarder for hva som gjør en handling forståelig og legitim. Motivasjoner for å migrere for prostitusjon kan dermed være ulike og kvinnenes bestemmelser og valg varierer fra situasjon til situasjon.

I løpet av undersøkelsen fikk jeg anledning til å treffe og snakke med andre kvinner enn bare de som jeg intervjuet. Det viste seg at det finnes flere kvinner som Valeria, Laura og Alma, som hadde det greit hjemme. Disse kvinnene er færre enn de som tynges ned av ansvar for andre, men de finnes like fullt. I neste kapittel vil jeg fortelle mer om forbrukerkulturen som virker som motivasjon for mange til å dra til utlandet å tjene store penger.

5.2 Forbrukerkulturen: Glamøse ønsker, umettelige behov og lengsel etter Vesten

"The West, where the sun goes down, is a corridor to another world, a bewitched location... The line that divides East from West is a magic site where people are transformed" (Tolstaya 1992:2)

Jeg har tidligere beskrevet hvordan man i postsovjjetiske samfunn opplevde en overgang fra det rasjonelle til det irrasjonelle forbruket, og at konsumerisme ble et nytt fenomen. Kvinner i postsovjjetiske stater ble konfrontert med et mangfold av varer og tjenester hvor de iblant ikke skilte mellom livsnødvendig forbruk og konsumerisme som hadde sitt utspring i det moderne kapitalistiske idealet om livet. Modernitet, rikdom, frihet og storforbruk ble assosiert med Vesten og kvinnene ble uunngåelig en del av forbrukerkulturen. I det følgende vil jeg se på hvordan mine informanter forteller om ønsker, fristelser og opplevelser knyttet til materielle og symbolske goder som danner en form for symbolsk kapital for kvinnene.

Ina forteller: "Alt begynte med at jeg var ung og hadde mange fristelser fordi jeg ville ha et bedre liv. Som ung jente ville jeg kjøpe meg dyr kosmetikk, fine klær, gå på kafé. Jeg havnet tilfeldigvis i prostitusjon". Ina understreker altså tilfeldigheter. Hun hadde egentlig ikke så sterke grunner da hun startet, men til slutt angrer hun ingenting og sier: "Livet mitt er blitt bedre etter jeg har gjort dette [prostitusjon]. Se nå, jeg har fått mulighet til å flytte til Norge, har fått meg nye venner, har tjent penger og hjulpet familien min". Et bedre liv for Ina innebar å kunne få det den nye økonomien bød på i form av dyr vestlig kosmetikk, klær, i tillegg til den nye formen for fritidsbruk, som å gå på kafé. Frostestad (2003) påpeker i sin undersøkelse av kvinner i det postsovjjetiske St. Petersburg at det å gå på kafé og drikke kaffe er en måte å tilhøre den moderne, globale ungdomskulturen på og noe som uttrykker status og livsstil. Ina vektlegger også muligheten til kunne flytte til Norge og hjelpen til familien som viktige positive sider ved prostitusjon i Norge. Her ser vi en kombinasjon av motivasjoner som bidro til hennes migrasjon for prostitusjon.

En av mine informanter, Karina hadde ingen spesiell mål da hun begynte med prostitusjon hjemme og deretter kom til Norge. Hun fortalte: "Jeg har ingen spesielle mål for hvor mye jeg vil tjene og til hva. I begynnelsen ønsket jeg meg mye, men nå vil jeg leve og overleve. Jeg er sliten nå". Karinas drøm er imidlertid slik: "Jeg vil finne meg en mann og vil reise med ham

overall. Vil feste med ham og ha et luksusliv”. Karina angrer på at hun ikke sparte penger med en gang da hun startet med prostitusjon. Hun sier: ”Prostituerte bruker først penger på klær og sminke, etterpå betaler de for leilighet eller kjøper den. Kanskje også bil. Og til slutt sparer de”. Vera forteller det samme og sier at det er svært vanlig at kvinner i begynnelsen av prostitusjonskarrieren ”spend money like hell”. Vera forteller også at hun har klær i skapet sitt som fortsatt har prislappen på. Hun sier: ”My life is too short, I want to live now!”¹¹ Forbruk er det sentrale middelet som skaper kultur i det moderne urbaniserte og industrialiserte samfunn (Humphrey 1995). Guro Frostestad (2003) finner at hennes informanter opplevde savn etter ideologi i moderne Russland og at penger har blitt det middelet alle ønsker å ha mest mulig av. Kvinnene i hennes undersøkelse i St.Petersburg uttrykte en sterk tro på idéen om at forbruk ville gjøre dem fornøyde, så muligens er forbruk i ferd med å fylle tomrommet mange føler uten at de selv er klar over det, skriver Frostestad (2003).

Informantenes utsagn peker i retning av at det er svært viktig for kvinnene å få dekket sine forbruksønsker før de tenker på hvorfor de tjener penger og hva det er best å bruke dem på. Nina fortalte at hun startet med prostitusjon ved å dra til Norge fordi var vanskelig å være ung i hennes land. Hun sier:

Lønn ligger på 1000 kroner i måned. Du må bo med foreldre og ”sitte på deres nakke”. Selv om du jobber som servitør og får tips, ok, du kan kjøpe mat. Men hva med frisør, manikyr, disko, klær, reiser? Du havner alltid i situasjon hvor du ikke har nok penger. Ikke penger til å trene, å kjøpe idrettsklær. Ikke alle har rike foreldre.

Etter at Nina hadde tjent penger i Norge kunne hun endelig leve slik som hun drømte om:

Jeg hadde penger til å reise da. Jeg kunne gjøre ting jeg ønsket å gjøre og å erfare. Jeg hadde penger til skoene jeg likte, eller betale mine dansetimer, å gå til svømmehallen. Selv om jeg hadde en norsk kjæreste, så jeg ikke etter et forhold for å bare få ting ut av det. Jeg betalte for meg selv (...). Jeg kunne erfare norsk kultur og kjøpe ski, skøyter. Jeg kunne kjøpe meg en fin kjole og være med på selskap.

Nina følte seg lykkelig over å kunne få de tingene hun trengte som ung kvinne i form av klær og sminke, og ikke minst selvutvikling. Nina var flink på skolen og har flere talenter innenfor musikk, teater og kunst. Imidlertid ble det vanskelig å studere fulltid da foreldre ikke kunne forsørge både studiene og fritiden. For å få tilgang til det Nina ønsket seg som kjøp av varer,

---

¹¹ Dette sitatet er også brukt som tittel på Skilbreis og min rapport fra 2006.

deltagelse på aktiviteter og muligheten til å være uavhengig av foreldrene, dro hun til Norge. Jo flere friheter og fristelser man fikk i den nye økonomien, dess mer midler trengte man å tilfredsstille dem.

Valeria sparte heller ikke penger i begynnelsen. For henne var det først sko, klær og fest. Men etterpå begynte hun å spare. Det var noe hun bestemte seg for, og det kaller hun å være ”profesjonell”. Valeria flyttet fra Moldova til et vesteuropeisk land med familien sin, og det var etter flyttingen at hun begynte med prostitusjon. Hvorfor migrerte hun for å selge sex når hun allerede bodde i et europeisk land og kunne hatt en eller annen form for trygghet og bedre muligheter i forhold til sitt fattige hjemland? :

Intervjuer: Hva slags liv levde du i Portugal [før du kom til Norge]?

Valeria: Ordinær jobb, ordinært liv, ikke fattig (...) Jeg drømte aldri om å bli rik. For å være rik må du jobbe i denne businessen til du er 40.

Intervjuer: Hva vil du jobbe med?

Valeria: Starte noe for meg selv. Det er drømmen til alle jenter. Jeg er frisør. Jeg har jobbet for en boss [frisørsalong eier] og fikk månedslønn. Dersom jeg jobber for meg selv, betaler jeg bare skatt. Mye bedre. Ved å jobbe vanlig, må du spare hele tiden for å kjøpe en sofa for eksempel.

Intervjuer: Kan du leve på vanlig lønn i Portugal?

Valeria: Ja, men med ”lukket hånd”: sparsomt, minimalt med penger til å leie leilighet med noen.

Skilbreis (1998) informanter fra massasjehytter i Oslo på 90-tallet viser mange fellestrekk med kvinnene jeg har som mine informanter når det gjelder forbruket og tankene rundt det. Hennes informanter hadde også dårlig råd ved prostitusjonsdebuten, men det var ikke snakk om fullstendig økonomisk nød. Både hennes norske informanter fra 90-tallet i Oslo og de utenlandske kvinnene som kommer til Oslo i dag finner lykke og frihet i forbruk. Ikke minst handler adgang til materielle goder om verdighet (Skilbrei 1998:137). Karina fra Baltikum sa: ”Jobben [prostitusjon] har lært meg at penger gir makt og prestisje/status”. I følge Bourdieu er ulike former for kapital konvertible, hvor en form for kapital kan ”oversettes” til en annen.. Når hun drar hjem til Baltikum får hun mange venner og er velkommen hos slektninger. I tillegg har hun råd til å leve der uten å tenke på penger. Her ser vi at Karina beskriver at hun har fått utbytte av at økonomisk kapital har blitt til sosial kapital og makt (se Bourdieu 1986).

En annen kvinne, Laura, som jeg tidligere beskrev som ”ressurssterk”, fikk høre mye om utlandet allerede i ungdommen, om at det var paradisisk i Vesten. Alt som kunne virke godt, sunt og rett hadde sin opprinnelse i Vesten for Laura, som for mange andre østeuropeiske

ungdommer. Hun fortalte: ”Allerede fra 13- 15 års-alderen drømte jenter om å dra til Tyskland som var nært og lett å komme til, enten for å jobbe som au-pair eller i sex-industrien”. Disse to mulighetene virket som de eneste tilgjengelig. Laura sa: ”Foreldrene mine forsørget meg og gav meg penger til mat på skolen, men jeg trengte også til sigaretter og fine klær, frisør og så videre”. I Lauras tilfelle var det en tett sammenheng mellom ønsket om å ha mer enn bare det nødvendige i livet og at dette ”ekstra” kunne oppnås i utlandet. Vestlig propaganda og den postsovjetiske krisen i hennes hjemland fikk henne til å tro på penger fremfor utdanning. Hun uttaler: ”Jeg tror ikke på studier! Jeg tror på penger og på å ha de riktige folkene rundt deg”.

Som man kan se ut fra informantenes fortellinger, henger kvinnens valg av prostitusjon sammen med forbruk og den nye rollen og makten pengene fikk i den postsovjetiske tiden. Et bilde av et vellykket Vesten og vestlige idealer forsterket trangen til å tilegne seg goder som de ikke hadde erfaring med da de vokste opp, og som de heller ikke kunne få på legitimt vis da godene ble presentert i overgangstiden.

Når jeg ser på kvinnes bakgrunn og veien inn i prostitusjonsrelatert migrasjon skiller det seg ut ulike faktorer som har påvirket kvinnes valg. På den ene siden er det sosio-økonomiske vansker forårsaket av konsekvensene av Sovjetunionens fall, på den andre siden er det vekst av forbrukerkultur og mobilitetsønsker som påvirket individenes verdier, ønsker og prioriteringer. Disse funnene stemmer med funnene til andre forskere på dette feltet. Brunovskis og Tyldum (2004) definerte tre faktorer bak prostitusjonsdebuten til kvinner fra Øst-Europa i Norge slik: 1. ulike typer akutte kriser, 2. langvarige økonomiske problemer, 3. et ønske om å få mer ut av livet. Leyla Gülçür og Pinar İlkkaracan (2002) påpeker også variasjon i grunnene til at kvinner fra det tidligere Sovjetunionen migrerer for prostitusjon til Tyrkia. De finner at grunnen som var oppgitt først og oftest var tilgang til nye økonomiske muligheter. I tillegg ble det også oppgitt at kvinnene ønsket å se verden, skaffe seg multikulturell erfaring, søke nye erfaringer, autonomi og selvrealisering, i tillegg til å utvide horisonten (Gülçür og İlkkaracan 2002:415).

I neste kapittel kommer jeg til å se på ulike typer migrasjonsmåter og organiseringsprosesser som informantene var involvert i på vei til Norge.

6.0 Migrasjon og organisering av reisen til Norge

Hvordan den prostitusjonsrelaterte migrasjon foregår og organiseres avhenger blant annet av hvilket land en kvinne reiser fra, hvor hun reiser til og hvilken type agent hun benytter seg av. Med utgangspunkt i mitt materiale har jeg utarbeidet tre idealtypiske migrasjonsmåter for prostitusjonsformål: 1. Migrasjon via transnasjonale kommersielle eller sosiale nettverk *med betaling til agenter*. 2. Migrasjon sammen med og via ”kjæreste”. 3. ”Selvstendig” migrasjon via nære sosiale nettverk *uten betaling til agenter*. De fleste av informantene tilhører den første gruppen, men under feltarbeidet har jeg møtt på de andre migrasjonsmåtene mange ganger, også for kvinner fra andre land enn de som er representert blant informantene. Det er også slik at noen av kvinnene har gått fra et type 1 til et type 3-mønster i perioden jeg har kjent dem. Noen av informantene har vært ofre for menneskehandel per rettslig definisjon på veien til prostitusjon i Norge. Jeg vil ikke skrive direkte om dette temaet i denne sammenhengen, men heller i større grad beskrive den organiseringen kvinnene har erfaring med ved hjelp av de ordene og perspektivene kvinnene selv benytter.

Agentene som jeg beskriver under vil, såfremt de er klar over prostitusjonen, falle inn under den rettslige definisjonen av halliker eller menneskehandlere. Min innfallsvinkel til begrepet *agent* vil være å se på hva kvinnene selv legger i dette begrepet og hvilken tilnærming de har, i tillegg til hvilke betegnelser og synonymer av samme begrepet de bruker. Det mest nøytrale begrepet å bruke vil være *tredjepart* eller *agent* (se også Lisborg 1998, Andrijacevic 2004, O`Connell Davidson 2005, Skilbrei 2006, Holm 2006) mens menneskehandlere, bakmenn og halliker vil være negativ ladet og har et spesielt juridisk innhold og henger sammen med større politiske diskusjoner (Skilbrei 2006). Jeg vil ikke gå inn i disse diskusjonene i denne oppgaven, men vil ved hjelp av empirien min fylle agentbegrepet med strukturelt og relasjonelt innhold. Samtidig vil det komme frem hvilke maktmetoder for kontroll og utnyttelse agentene bruker og hvordan disse metodene oppfattes av kvinnene.

6.1 Type 1: Migrasjon via kommersielle eller sosiale nettverk

I henhold til Bourdieus definisjon hadde kvinnene i min undersøkelse verken økonomisk kapital i form av penger eller kulturell kapital som utdanning som de kunne bruke for å ha en bedre posisjon og adgang til goder i samfunnet. Derfor ser det ut til at de prøver å finne de riktige sosiale kontakter for å få informasjon og praktisk hjelp til å for eksempel å migrere til Norge og tjene penger der. Kvinner er avhengige av å ha et nettverk i både avsender- og mottakerlandet. I tidligere kapitler har jeg tatt for meg kvinnenes bakgrunn, hvor det kom frem at mange verken hadde penger, nok informasjon eller gode språkkunnskaper da de bodde hjemme. Dette har blant annet hemmet deres muligheter til å reise til utlandet på egen hånd.

Å migrere via kommersielle eller sosiale nettverk med betaling til agenter er mest utbredt blant kvinnene jeg intervjuet. I denne type migrasjonsmåte, som i hovedsak har karakter av å være pendling, betaler kvinner en andel av pengene de tjener til en agent under hele oppholdet i Norge. Denne summen skal dekke utgifter ved selve migrasjonen og utgiftene ved å oppholde seg i Norge. Forskjell mellom kommersielle og sosiale nettverk er det at kommersielle nettverk er presentert av offisielle reise- og arbeidsbyråer som har lisens og sender kvinner for prostitusjon. De bruker tradisjonelle mediakanaler for å annonsere. Det sosiale nettverk kjennetegnes av at kvinner får vite om migrasjon og prostitusjon via venner, bekjente eller andre uformelle kontakter, noe nettverksteori på migrasjon peker på.

6.1.1 Sosiale uformelle nettverk

Vera representerer bruken av sosiale, private nettverk ved migrasjonen for prostitusjon. Hun forteller: ”Alle, absolutt alle, kommer med en *sutenør* [hallik] første gangen. Så er det opp til deg(...) Det største problemet var at vi var så avhengige av andre!”

Før Vera kom til Norge hadde hun erfaring med prostitusjon både hjemmefra og fra Finland. Anonymitet var ofte informantenes grunn til å jobbe utenlands. For Vera og andre var det også flere penger å tjene i utlandet enn hjemme. Det ble vanskelig for henne å fortsette å selge sex billig i Estland etter at hun hadde opplevd hvor høye priser hun fikk i Vesten. Flere informanter har fortalt meg at det er vanskelig å returnere til prostitusjon hjemme etter å ha vært i utlandet. Kvinner finner det mer lønnsomt å ta seg noen reiser i løpet av året til for

eksempel Skandinavia enn å jobbe jevnt hjemme. Noen har dessuten uttrykt at det er vanskeligere å jobbe med menn fra egen kultur.

Etter å ha jobbet i Finland første gang begynte Vera å se etter mulighetene til å dra ut igjen. Denne letingen ledsages vanligvis av at kvinner ”trenger noen” til å hjelpe, som mine informanter uttrykker det. Her kommer viktigheten av sosiale relasjoner inn i bildet som i følge Bourdieu kan bidra til akkumulert sosial kapital. Portes (1998:3) hevder at sosial kapital referer til det forhold at en aktør i kraft av hennes eller hans sosiale relasjoner til andre kan oppnå adgang til ressurser som informasjon, bolig, arbeid og så videre. På spørsmålet om hvordan man ”finner noen” svarer Vera: ”Det er bare å slå opp i avisen: ”Tilbyr jobb til jenter mellom 18 og 30”. En annen måte er at man reiser gjennom et kjent nettverk: venner, andre prostituerte, kunder eller bordelleiere i hjemlandet dersom en kvinne jobber der. Vera bruker ordet ”systemet” for å betegne ulike måter nasjonal og transnasjonal prostitusjon organiseres på. På spørsmål om hvordan hun kom seg til utlandet for å jobbe for første gang svarte hun:

Det var et utarbeidet system fordi du ikke kan reise til Finland som en utlending alene før du har blitt kjent med systemet (...)Det er informasjonsutveksling mellom kvinnene hele tiden. En kvinne åpnet Finland for meg, og jeg åpnet Norge for henne. Mange tar penger for å åpne et land, for som regel er jentene villige til å betale når landet blir åpnet for dem (...) Estiske kvinner jobber mest i Finland. Alle kjenner alle og systemet der. Litauiske drar først og fremst til Norge. Tyskland er også populært for alle fra Baltikum.

Vera kom første gangen til Oslo gjennom en agent som bodde der. Hun dro helt alene til Oslo uten å kunne snakke språket godt. Hun ble fortalt om denne mannen i Estland av andre jenter som hadde jobbet for ham tidligere. På den tiden da Vera kom til Norge for første gang var hun ikke estisk statsborger og hadde ”statsløst” grått pass med strek i linjen om statsborgerskap. Dette betydde at hun trengte visum for å komme seg til Norge og andre land¹². Visum for tre måneder ble ordnet av agenten, billetten kjøpte hun selv. Hun jobbet hver dag og fikk ikke lov til å snakke med noen. Vera hadde ingen kjennskap til regler i Norge og adlød i alt. Hun sier: ”Det var bare ren utpressing, jeg fikk ikke snakke med noen, han var redd for at jeg skulle forstå systemet og derfor ville han ikke at jeg skulle snakke med noen, for han så at jeg var veldig sterk”.

---

¹² Estere med estisk statsborgerskap hadde visumfri adgang til flere av EU-land, inkludert Norge, før landet ble medlem av EU.

Agenten hennes sa at om hun ble oppdaget av noen, ville hun bli utvist fra landet uten penger, så han overtalte Vera til å oppbevare pengene hos han. Hun fikk aldri det beløpet hun håpet på. Hun fikk rundt 35-40% av inntjeningen sin, og ble i tillegg lurt for 100 000 kroner som agenten skulle sende henne i ettertid. Imidlertid kom Vera tilbake senere med en venninne, men ikke til samme agenten. Hun forteller: ”Andre gangen jeg kom til Norge fant vi en svensk jente som var prostituert selv, så betalte vi henne en sum for å få bo i leiligheten”. Vera trengte en invitasjon for å komme til Norge denne gangen også. Dette ble ordnet av den norsk kjæresten til en av venninnene hennes. Hun betalte 5000 kroner for invitasjonen.”Det er mange som tjener penger på oss!”, sier Vera. Andre gangen ble det billigere å betale for å kunne selge sex i Oslo. Hun måtte gi fra seg 250 kroner per kunde, hvilket betyr at hun denne gangen gav 250 av 1500 kroner og beholdt ca 85 %.

Vera, som andre informanter, bruker uttrykk som å ”finne noen” og ”finne halliker”. Kvinnene er sterkt avhengige av andre når de skal migrere, for det er svært få som vil våge å dra uten å ha lagt forholdene til rette. I denne informantens tilfelle var hun mest avhengig av visum/invitasjon og leilighet.

Når Vera drar tilbake til Estland bruker hun penger og tid på å bestå en estisk språkstest for å få et estisk pass. Estisk pass løser mange av hennes avhengighetsproblemer og reiserestriksjoner. Da jeg intervjuet henne jobbet hun for seg selv og hadde et estisk pass med EU-borgeres rettigheter. Hun sier: ”Vi fra Baltikum [med baltiske statsborgerskap] er uavhengige av halliker. Vi har normale¹³ pass nå som vi er et EU-land. Mange begynner å dra til Storbritannia og Island. Med [estisk] pass kan vi bevege oss lettere”.

Etter EU-utvidelsen fikk man flere rettigheter dersom man hadde estisk pass. Mange etniske russere i Estland er derimot fortsatt statsløse borgere og trenger fortsatt visum i EU-land. Å få et estisk pass for Vera betydde å få mange goder som frihet og uavhengighet. Nå kan hun slippe å måtte finne ”de riktige” folkene for å sende henne en invitasjon og betale en enorm sum for dette. Hun trenger heller ikke lenger å tenke på antall dager og måneder for opphold i Vesten. Tidligere i intervjuet identifiserte hun seg med den russiske minoriteten i Estland, men når vi snakker om EU og statsborgerskap identifiserer hun seg med estere. I det baltiske

---

¹³ Når Vera sier ”normale pass” på russisk legger hun en spesiell mening i ordet ”normalt”; på russisk kan normalt bety bra, godt, riktig, noe som er normativt og legitimt.

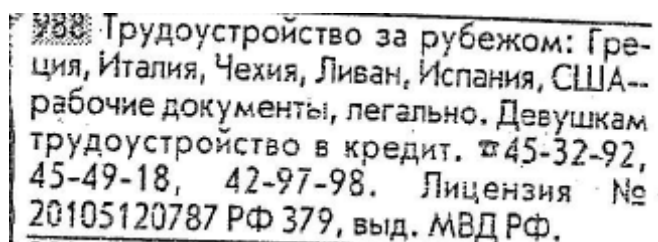
passets symbolske verdi ligger frihet, uavhengighet av agenter og arbeid i leilighet, i motsetning til å jobbe for agenter og et liv i gateprostitusjonen.

6.1.2 Kommersielle formelle nettverk

Organisasjoner som sender kvinner i prostitusjon er et utbredt fenomen i mange land i Øst- og Sentral Øst-Europa (Monzini 2005). Slike byråer har kontor og driver en formell virksomhet som i mange tilfeller bare er juks når det gjelder å skaffe legale jobber til folk i utlandet.

Natasha og Lina representerer bruken av formelle kommersielle strukturer i form av arbeidsformidlingsbyråer som annonserer sine tilbud i aviser, radio, Internett og tv.

Disse to kvinnene kom til Norge via samme reisebyrå i Russland. Dette byrået er fortsatt aktivt. Kvinnene ble kjent med hverandre på selve byrået da de kom dit for å finne seg jobb i utlandet. Den ene, Lina, så en annonse på TV angående jobb hvor det stod "Jenter i kreditt", som betydde at man kan betale for reisen etter man har ankommet stedet. Den andre, Natasha, leste annonsen i en kommersiell avis som blant annet tilbød sysselsetting i utlandet. Jeg har fått tilsendt en utgave av samme avisen fra jentenes hjemby via Natashas mor. Annonsen så slik ut:

Трудоустройство за рубежом: Греция, Италия, Чехия, Ливан, Испания, США--
рабочие документы, легально. Девушкам
трудоустройство в кредит. ☎ 45-32-92,
45-49-18, 42-97-98. Лицензия №
20105120787 РФ 379, выд. МВД РФ.

På annonsen står det: Arbeid i utlandet: Hellas, Italia, Tjekkia, Libanon, Spania og USA. Legale arbeidsdokumenter. For kvinner er reiseomkostninger på kreditt. Tlf. nummer og lisensnummer utstedt av politiet.

Første gangen skulle begge to reise til Hellas. Før de dro ut ble arbeidets art forklart til kvinnene som ”å gi intim”¹⁴. Lina sa: ”Før år 2000 skjulte folk hvilken jobb de sendte deg til, men nå skjuler de det ikke lenger. Da kan man nesten ikke straffe dem, for jentene vil det selv”.

Natasha og Lina forteller at de ble lurt i Hellas, og beskriver sitt opphold i Hellas som slaveaktig. De rømte derifra og kom hjem uten penger. Til tross for en uheldig opplevelse forteller Lina: ”Vi satt hjemme en stund og gikk tilbake til det firmaet som sendte oss til Hellas første gang. Vi ville ha jobb igjen, men ikke i Hellas. Mannen sa at han samarbeidet med en albaner i Norge”. Håpet om å lykkes andre gangen fikk kvinnene til å ta sjansen på nytt, for det gikk rykter om det var mulig å tjene store penger i utlandet. Natasha siterte fra en russisk sang under intervjuet: ”Jeg skal dra til utlandet og vil fange en lykkefugl!”. Begge var villige til å ta sjansen. Lina reflekterte rundt migrasjon: ”Det er naturlig at folk flytter på seg. Selv om jeg er veldig patriotisk, må jeg gripe sjansen selv. Mitt eget land har ikke mulighet til å hjelpe meg”. På spørsmålet på hvorfor hun kontaktet det samme byrået som ikke var pålitelig, svarer hun: ”Det var ikke noe annet kontor der vi bodde enn det”. Å få seg en annen jobb hjemme ville bety lav lønn og mye jobb i følge Lina. De ønsket sterkt å tjene penger raskt og i utlandet, for de trodde sterkt på at gresset er grønnere på andre siden. De ble skuffet, men ikke nok til å ta fra dem ønsket om å migrere.

Rutvica Andrijacevic (2004) viser i sin avhandling om menneskehandel av østeuropeiske kvinner i Italia også at sterke migrasjonsmotive ligger blant annet i et ønske om å unngå en nedtrykkende økonomisk situasjon, for å oppnå autonomi fra familier og for å møte deres krav om mobilitet i en globalisert verden. Lina og Natasha mener også at de har rett til å flytte på seg og utforske mulighetene for et bedre liv. Informantene forteller at det samme firmaet sender folk både til vanlig jobb og prostitusjon. Av vanlige jobber var det snakk om bærplukking, jobb som hushjelp og lignende. I tilfeller hvor folk formelt sett sendes ut til vanlig jobb, må de betale selv for turistvisum og reisen dit. De bruker som regel sitt eget pass og jobber svart. I noen tilfeller kan arbeidsgivere (som regel er det snakk om Sør-Europa) sørge for utstedelse av midlertidig sesongbasert legal arbeidstillatelse, men dette krever innsats og god vilje av arbeidsgiveren. Natasha reiste ut for aller første gang for å plukke bær og betalte 1000 dollar for alt. Men arbeidsgiveren hennes ville ikke lage legale papirer for

---

¹⁴ I prostitusjon i Norge betyr det å masturbere kunder, men på russisk blir det forstått som samleie.

henne, og hun ble foreslått prostitusjon i stedet. Hun gråt da hun fikk vite dette, men ville tjene penger likevel.

I de tilfeller hvor det formidles klart at arbeidet innebærer prostitusjon, og det gjelder som regel unge jenter som drar ut, betaler de ingenting for reise og dokumenter, men får litt reisepenger med seg. De vet ikke hvor mye de kommer til å betale for dette når de ankommer destinasjonslandet. De vet heller ikke hvor mye de kommer til å tjene. Natasha og Lina forteller om avtalen de inngikk i hjemlandet før de dro til Norge for prostitusjon: ”Ingen formelle avtaler. Ble lovet 50-50% av inntjeningen. I tillegg måtte vi betale gjelden på en sum vi ikke visste hva var. De skulle fortelle alt til oss ved ankomst”. Begge kvinnene ante at når man drar til en sånn type jobb, er det ingen offisielle avtaler som gjelder og ingen å klage til etterpå. Byrået fant dem en ”jobb” og skaffet visa til et annet Schengen-land enn Norge for bare fem dager. Alt skulle ordnes og forlenges ved ankomst. Avtaler ser ut til baseres på tillit.

Natasha og Lina kom til Oslo gjennom Tyskland hvor de ble møtt av en agent. Selve ”bossen” som de kalte hovedagenten ventet i Oslo. Ved ankomst fikk de vite at de skulle jobbe gratis i en uke for å betale ned gjelden for organiseringen og selve reisen, og at de skulle søke asyl og fortelle historier som agentene fant på for dem. Lina forteller: ”Vilkårene som vi var blitt med på i Russland var 50-50, men i realiteten ble det 100-0. Den første uken tjente vi begge rundt 10 000 dollar og vi ga alt til albaneren. Han sendte bare 100 dollar hjem til hver av oss. Urettferdig!”.

Kvinner som kommer til Norge fra visumpliktige land for prostitusjon søker ofte asyl (se Norli 2006). Tiden som trengs for behandlingen av dokumenter er opptil ett år eller lengre i enkelte tilfeller, og agentene er klar over dette. Derfor blir oppholdet for prostitusjon lovlig mens asylsøkere venter på svar. Kvinner fra Baltiske land i min undersøkelse som reiser via kommersielle nettverk oppholder seg kortere i Norge enn kvinnene fra Russland og Moldova, men pendler frem og tilbake. De har kortere vei hjem og trenger ikke visum bortsett fra de som innehar statsløse pass. Kvinner som ikke trenger visa eller som kommer fra nye EU-land må stort sett betale en fast sum per kunde mens de jobber i Oslo som utgjør 2/3 av den summen¹⁵ de får. Jeg kommer nærmere tilbake til dette i kapitlet om agenter.

---

¹⁵ Kvinner tar 1500 kroner per kunde per time. Selv får de 500 kroner per kunde. Restsummen deles mellom agenten i Norge og den som sendte kvinnene i hjemlandet.

6.2 *Type 2: Migrasjon sammen med og via "kjæreste"*

Denne migrasjonen foregår ved at kvinner blir ført inn i prostitusjon i utlandet ved hjelp av en kjæreste. Etterpå er det han som tar seg av inntekten og de fortsetter å være kjærester¹⁶.

Denne migrasjonsmåten kjennetegnes ved at kvinnen inngår i en intim relasjon til sin agent og lever i et parforhold med ham. Agenten er i sin tur ansvarlig for økonomien og tar alle pengene til "felles hushold" og gir kvinnen en månedlig lønn. De reiser sammen og jobber sammen. Til tross for at jeg har bare én informant som tilhører denne kategorien, har jeg truffet mange andre kvinner i denne situasjonen. Det gjelder stort sett kvinner fra sørøst-Europa og særlig for kvinner som kommer fra landsbyer. Min erfaring tilsier at migrasjon for prostitusjonsformål sammen med kjæresten gjelder en god del kvinner fra for eksempel Ukraina, Moldova, Albania, Romania, Bulgaria og ikke minst Russland (se også Norli 2006).

Nadja kommer fra en liten by i Moldova som er rammet av fattigdom og arbeidsledighet. Hun hadde tidligere forsøkt å dra til Hellas for sesongarbeid hvor hennes onkel jobbet, men fikk ikke jobb der siden hun var for ung. Samtidig hadde hun også reist for å jobbe i Moskva og hovedstaden i sitt eget land. Mislykkede forsøk på tidligere migrasjon bare forsterket hennes ønske om å dra ut. Derfor så hun på utreisemuligheten som en gylden sjanse. Det at Nadja trengte russisk pass for å dra ut, tyder blant annet på at det er vanskeligere å få et visum til utlandet dersom man kommer fra et fattig område slik som Nadja. Russisk pass passet bedre enn moldovsk for Nadjas migrasjonsmuligheter. Paola Monzini (2005) påpeker at det er ganske lett å ordne pass og nødvendige papirer i Moldova for å dra ut.

I et tidligere kapittel har jeg beskrevet Nadjas og hennes families situasjon. Hun fortalte at det var hennes venninne som fortalte om jobben i utlandet. Men først så hun at venninnen hadde kjøpt seg hus og hadde mange fine ting. Nadja ble først fortalt om en jobb i Italia på en bar som striptease-danser. Det er ikke uvanlig at kvinner som rekrutteres i prostitusjon først blir fortalt om dans og striptease. Hun sa: "Jeg ble lovet å jobbe inne og jeg visste det ville bli å selge sex". En dansejobb i en bar ble til sexsalg inne. Nadja uttrykte seg slik: "Jeg bestemte meg for å dra og selge sex ganske raskt. Men jeg trodde ikke jeg ville få sjansen". Denne siste uttalelsen hennes om at hun ikke helt visste om hun ville få sjansen tyder på at enhver jobb i utlandet virker som en gylden sjanse for en fattig landsbyjente, i tillegg til at migrasjon til et

---

¹⁶ Denne måten å begynne med prostitusjon på er også beskrevet av Voks og Nijboer 2002, og Monzini 2005.

vestlig land var det samme som å få et bedre liv. Hun ble også fortalt at hun ville få en kjæreste som ville være sammen med henne og jobbe med henne.

Nadja snakket med venninnen to ganger på kafé og hun forsikret henne om at hun ikke ville få noen problemer. Måten venninnen fortalte Nadja om hva jobben innebar tyder på at det ikke ble sagt så mye om hva prostitusjon gikk ut på, i tillegg til det faktum at informanten var jomfru, noe som ikke ga henne rom for spørsmål rundt sex og prostitusjon. Nadja sa: ”Alt om prostitusjon fikk jeg vite fra kjæresten”. Selv om Nadja først ble lovet jobb som striptease-danser og deretter som prostituert i leilighet, endte hun med å jobbe på gata i Italia.

Venninnen stod tydeligvis for organiseringen som hun sannsynligvis fikk en eller annen form for belønning for. Nadja sa:

Venninen sa at et nytt russisk pass og visum vil koste 3000 euro. Hun foreslo å betale/låne meg 1500 euro og resten måtte jeg skaffe selv. Min bror skaffet meg penger, men jeg vet ikke hvorfra. Jeg fikk visumet og dro til min ”kjæreste” og tenkte; ”la det som skal skje skje”.

Summen på 3000 euro er mye mer enn det ville koste i realiteten for å få visum, pass og billett. Kvinner som ikke hadde vært i utlandet før trodde på at det var veldig høye utgifter forbundet med å dra til utlandet og aksepterte derfor å jobbe gratis for å betale ned gjelden. Kvinner i Nadjas situasjon er sjelden klar over den reelle summen for utreise. Nadja fortalte også at hun var jomfru før hun dro. Hun likte ikke lokale gutter. Hun gledet seg til å få en kjæreste som ville ta vare på henne. Hun hadde ingen klare oppfatninger om hva som ventet henne og hennes fatalistiske ”la det som skal skje skje” tyder på at hun ville ta sjansen uansett konsekvenser. Hun fortalte:

Kjæresten møtte meg i Milano og kjørte meg til en annen by. Der skulle jeg bo sammen med kjæresten som var albansk og 30 år. Jeg likte ham og det var ham jeg hadde sex for første gang med. Jeg ville ikke ha sex med noen hjemme. Alle var så unge. Jeg likte sex med albaneren og det var kanskje derfor jeg ble forelsket i ham.

Denne typen organisering tyder på at Nadja ble rekruttert på oppdrag fra albaneren via en jente som allerede jobbet for ham. Å rekruttere en ung arbeidsløs jente fra en landsby til å dra til utlandet virket ganske lett. Nadja var ung, og som mange andre lengtet hun etter penger og en mulig kjæreste. Monzini (2005) skriver om albanske halliker og påpeker at når markedet

var fullt av albanske kvinner i sørøst Europa, begynte albanske menn å rekruttere kvinner fra andre land via sine nettverk.

Det er en vanlig praksis at kvinner kommer til Norge via et annet land, slik som Nadja. Hun fortalte at agenten hennes skaffet henne et gresk pass for å jobbe på gata i Italia, men at politiet avslørte det. På grunn av det oppholdt hun seg der uten jobb en stund. På denne tiden forsøkte agenten å finne andre arenaer: ”Kjæresten reiste til Norge og Sverige for å sjekke situasjonen der. Jeg antar at han hadde noen kjente der”. Nadja hadde ikke hørt noe om Norge før, og hun ordnet ikke med reisen selv. Hun fortalte:

Kjæresten reiste til Norge og Sverige for å sjekke situasjonen der. Så kom han tilbake og sa at vi drar til Oslo (...) Da vi kom hit fortalte han meg om priser og jeg jobbet først i tre dager med italienske papirer. Etter tre dager sa han til meg at jeg måtte gå til Asyl og fortelle mitt sanne navn og at jeg er fra Moldova. Han lagde også en historie for meg med politisk innhold.

Nadjas migrasjonsrute var planlagt av albaneren helt fra begynnelsen. I tillegg var han også ansvarlig for forberedelsen av dokumenter og for hennes sikkerhet. Nadja fortalte også at han skaffet henne en advokat da hun havnet i fengsel i Italia. Jeg vil skrive mer om hennes forhold til sin kjæreste i neste kapittel som handler om relasjonen til agenten.

6.3 Type 3: ”Selvstendig” migrasjon uten betaling til agenter

Den tredje måten prostitusjonsmigrasjonen foregår på er at kvinnene reiser på en måte hun opplever som selvstendig, ved hjelp av et nært sosialt nettverk eller etter å ha samlet kunnskap om et land og hvordan ting fungerer der. Disse kvinnene er ikke nødt til å betale noen for at et land skal bli ”åpnet” for dem eller for beskyttelse. Her er det snakk om kvinner som har hørt om prostitusjonsmulighet i Norge og måter å organisere det på via en annen prostituert, det vil være seg en venninne eller en kollega. I noen tilfeller kunne kvinner finne all mulig informasjon på Internett om arbeid i Norge. Innenfor denne kategorien kan vi også plassere kvinner som har gått fra agentene sine og som jobber selvstendig i Norge. Her vil jeg konsentrere meg om informanter som kom til Norge uten agenter for aller første gang. Dette betyr imidlertid ikke at samtlige informanter jeg beskriver her har jobbet selvstendig i andre

land. Noen jobbet tidligere for agenter i et annet land, men kom selvstendig til Norge etter å ha samlet relevant og nødvendig kunnskap og kapital.

Almas og Lauras migrasjonseksempler passer godt til nettverksforklaringen på migrasjon, hvor migrasjonen utløses av sosiale nettverk, og hvor ”andre bølge” migranter opplever mindre omkostninger enn de første, blant annet på grunn av mer kunnskap og kapital. Personer i denne kategorien er de mest ressurssterke, og de beholder alle pengene fra prostitusjonen selv, det vil si uten å gi dem til agenter som har bidratt til organiseringen¹⁷.

Hvordan foregår så denne organiseringen av migrasjonen med prostitusjonsformål som jeg karakteriserer som selvstendig? Almas migrasjon til Norge var samtidig hennes debut i prostitusjon. Hun var bare 18 år gammel og levde med foreldrene sine i Litauen. Familien hennes hadde ikke dårlig råd, men det var ikke så mye penger til ekstra utgifter til ting som unge jenter får lyst på. Alma fortalte:

Jeg hadde en venn som hadde vært her i Oslo flere ganger. Hun hadde reist fram og tilbake i tre år. Jeg sa til henne en gang at jeg ikke hadde penger, og da sa hun at hun kunne hjelpe meg (...) Hun fortalte meg om det [prostitusjon]. Jeg vet ikke hvordan hun begynte, men aller første gang kom hun til Oslo med /via ”noen” (...) Hun hadde også jobbet [som prostituert] i Nederland.

Almas venninne ”åpnet” Norge for Alma, men hun krevde ikke penger for dette selv, og hun sendte ikke Alma til noen som hun måtte betale penger til, det vil si agenten. Almas venninne hadde ingen agent selv på den tiden og ikke ønsket heller ikke å være en selv. Når kvinnene drar til Norge alene og selv står for organiseringen av oppholdet, må de selv legge forholdene til rette for arbeidet i prostitusjonen. Alma fortalte: ”Første gangen bodde jeg i et appartementsbygg. Det var veldig dyrt, 16 000 kroner i måneden, og jeg både jobbet og bodde der. Jeg bodde på et rom og sov på et annet. Det var en kunde som foreslo at jeg burde få meg en egen leilighet som var billigere”. Til forskjell fra venninne oppholdt Alma seg lengre i Oslo om gangen, og til slutt bosatte hun seg i Oslo. Almas historie viser hvordan det er mulig å komme til et fremmed land for prostitusjon uten hjelp av agent, men det er veldig sjeldent at kvinner som migrerer for prostitusjon gjør det helt på egen hånd som henne. Alma inngår i en slags ”andre bølge” migranter siden hun fulgte en venninne som viste vei.

---

¹⁷ I norsk lovgivning er utleie for prostitusjonsformål straffbart, men jeg regner ikke leilighetsutleiere som agenter i min undersøkelse.

Laura forteller at hun kom til Norge helt alene. Men Norge var ikke hennes første destinasjonsland. Som mange andre kvinner, dro Laura først for å jobbe for noen i utlandet og betalte en god del til agenten. Hun dro først til sitt drømmeland Tyskland. Det var nært og hun hadde allerede et nettverk der fordi mange kvinner hadde vært i Tyskland enten som prostituerte eller som au pair. Laura migrerte først for å jobbe i en klubb der som prostituert. I Tyskland tjente hun gode penger og ble kjent med flere kvinner fra hennes land i samme klub. Hun sier at kvinner i denne bransjen utveksler informasjon og erfaringer. Her ser man at migrasjon til Norge var forårsaket delvis av individuelle ønsker og gjennom sosiale kontakter, noe nettverksmodellen for migrasjon peker i retning av. Laura sa:

En gang hørte jeg en historie om Norge av ei jente som hadde vært der og jobbet. Jeg hadde ikke hørt noe om Norge tidligere. Hun fortalte detaljer om hvordan man kan finne en leilighet og hvordan man kan annonsere tjenestene i avis og blader. Hun sa at det ikke var klubber i Norge.

Laura likte det faktum at prostitusjonen i Norge ikke var en jobb og ikke var organisert i klubber. Hun skjønte at det var mulig å komme til Norge på egen hånd og klare å jobbe for seg selv. Hun sa også: ”Jeg likte også det at man kunne jobbe alene eller bare med en person i leiligheten. Jeg vil ikke ha mange jenter fra samme land rundt meg som vil vite hva jeg driver med. Vil helst unngå rampelyset i denne bransjen. Mitt land er så lite og alle kjenner alle”. Laura var svært opptatt av diskresjon og selvstendighet, derfor virket Norge som et attraktivt land. Hun kom til Oslo og fant seg en leilighet. For å få dette til fulgte hun instruksjoner hun hadde fått av en prostituert som hun ble kjent med i Tyskland. Hun begynte å jobbe for seg selv og ble kjent med hjelpeapparatet, politiet og reglene for prostitusjon i Norge. Hun mente at adgang til informasjon og regelverk i det landet man flytter til i tillegg til språkkunnskaper er veldig viktig, og at dette hjalp henne med å unngå problemer. Hun fortalte også at oppsparte penger som hun tjente i Tyskland spilte en veldig viktig rolle da hun bestemte seg til å reise til Norge. Det samme synet delte mine andre informanter som fortalte meg at man må ha nok penger for å kunne klare å komme til et fremmed land for å jobbe selvstendig i prostitusjon. Mangelen på kapital er altså en av grunnene til at kvinner bruker en agent som de hele tiden betaler en andel til. Denne type migrasjon foutsetter imidlertid at kvinner har en visumfri adgang til Norge eller kommer fra et EU-land.

6.4 Transnasjonal prostitusjon som arbeidsmigrasjon og mobilitetsønske?

Kvinnene i undersøkelsen ble stilt overfor store utfordringer da de skulle ta valgene om å tjene penger i utlandet. Disse valgene ble sett som den beste mulige utveien, enten de var alene om dette, eller med press fra familien/husholdningen. For noen var det økonomiske motivet mest avgjørende, mens noen ville bli del av en vestlig moderne kultur som innebar forbruk og glamour. Positiv informasjon fra andre om mulighet til å jobbe i utlandet blant annet innenfor sex-industri, kombinert med seksuell revolusjon i overgangstiden har bidratt til at kvinner tar risikoen med jobbe innen sexindustrien i utlandet like godt som hjemme, og gi tillit til ulike agenter. Som Katja fortalte før hun dro ut for å selge sex første gangen: ”Siden nabojenter [som jobbet i prostitusjon i Tyskland] kom trygt hjem, var jeg ikke redd for å dra og prøve dette selv”. I tillegg ble hun oppfordret av å dra av moren. Det kommer frem at både prostitusjon og migrasjon er svært avhengig av en kjede sosiale relasjoner kvinner inngår i, både før og etter de reiser ut for å selge sex.

Transnasjonal prostitusjon sees som oftest på som mulig menneskehandel, hvor kvinner er ofre som må reddes og som befinner seg i prostitusjon mot sin vilje. I min studie visste nesten alle kvinnene på forhånd hva de skulle jobbe med og hvilken risiko det innebar. De fleste dro til Vest-Europa og Norge, med blant annet håp om å tjene raske og store penger for å hjelpe familien, spare penger til sin fremtid, unngå diskriminerende forhold hjemme og ikke minst se verden. Menneskehandel finnes, men kanskje i mindre grad enn politi, politikere og enkelte feministiske organisasjoner antar (Thorbeck 2002, Tyldum, Tveit og Brunovskis 2005). Dessuten ser menneskehandel kanskje annerledes ut enn det som ofte antas. Menneskehandel og tvungen prostitusjon og tvungen migrasjon er ikke det samme. Kvinner kan være ofre for menneskehandel selv om de selv tok en beslutning om å gå inn i prostitusjon og om å migrere. Jeg har ønsket å se på den transnasjonale prostitusjonen som mine informanter er involvert i på andre måter enn bare som menneskehandel. For å forstå relasjoner og forbindelseslinjer innenfor et migrasjonssystem må man se på dem gjennom en bredere politisk, sosial, kulturell, demografisk og økonomisk kontekst (Faist 2000, Lisborg 2002). Anna Agathangelou (2004) skriver:

Female sex and domestic workers migrate not merely to survive but also to advance their positions in the fringe economies of desire (...) The working-class migrant woman tries to navigate the terrain that simultaneously makes it

possible for her to seek opportunity while making possible the expropriation of her labor. Within this transnational economy, gender, sexuality, and desire cannot be separated from the political and economic conditions that shape them (Agathangelou 2004:69).

Lina som kommer fra Russland og som en tredjelandsborger er hun dermed utestengt fra enhver mulighet til å jobbe legalt i vestlige land og i Norge. Hun jobbet som kontordame hjemme. Nå ønsker Lina å etablere et vanlig liv i Norge:

Lina: Jeg hadde det godt med familien, men bodde i et skur.

Intervjuer: Skal du hjem igjen etter hvert?

Lina: Det er ikke viktig for meg hvor jeg bor. Det som er viktig er *hvordan* jeg har det og *hvem* jeg er sammen med. Jeg lærer meg norsk nå og vil ha en sekretærjobb. Det er en fyr som skal hjelpe meg med en jobb. Som sekretær tjener man rundt 20 000 [i måneden] i Norge, og da er det ikke noen vits i å gå på gata. Man er ikke født som prostituert. Noen er fornøyd med det, andre ikke.

Intervjuer: Men hvordan får du jobb her?

Lina: Med russisk pass er det umulig å få jobb. Det er stygt å si det om sitt eget fedreland, men russiske pass egner seg bare til å tørke seg i rumpa med. Nå har jeg polsk pass¹⁸.

Intervjuer: Var det vanskelig å skaffe det?

Lina: Jeg kjøpte det. Det viktigste er å finne den riktige mannen. Det kostet 1000 euro, og det blir 16 kunder. Jeg ville trodd det var dyrere.

Transnasjonal prostitusjon til Norge fra land i det tidligere Sovjetunionen bør sees i forhold til ordinær arbeidsmigrasjonen. I min undersøkelse kommer det frem at kvinner leter etter jobb i utlandet, ikke nødvendigvis prostitusjon. Migrasjon for dem er en strategi med prostitusjon som følge. De fleste kvinnene hadde ingen utdanning utover videregående skole eller yrkesskole, noe som gjorde dem ekstra sårbare i forhold til å finne bra betalt jobb enten hjemme eller reise som spesialist til utlandet. Nadja fra Moldova håpet først å dra til onkelen i Hellas for å drive med landbruksarbeid, men fikk ikke arbeidstillatelse fordi hun var for ung. Deretter dro hun til Russland og jobbet som barnepike for bare 50 dollar per måned per barn. Hennes migrasjonshistorie begynte med en reise innenfor tidligere Sovjetunionen. Maria fra Estland jobbet på sin side først som au pair i Tyskland før hun begynte med prostitusjon.

Men hvorfor ble det prostitusjon i Vest-Europa og Norge? Her må man trekke inn hvilke migrasjonsmuligheter og arbeidsmarked som eksisterer for ikke-vestlige borgere. Å flytte legalt til Vesten er vanskelig. Vestlige land stiller vilkår som ekskluderer svært mange

---

¹⁸ Siden Polen er medlem i EU kan man søke ulike typer jobber dersom man er polsk borger. Det samme gjelder de Baltiske Statene og andre nye EU-medlemsland. Russiske borgere er tredje-lands borgere og kan bare få jobb dersom de har høyere utdanning og regnes som uerstattelige spesialister for landet (UDI).

kvinner fra å få opphold i et nytt land. Offisiell politikk i mottagerland i Vest-Europa forbyr arbeidsmigrasjon fra land i tredje verden, i tillegg til Sentral- og Øst-Europa. Unntakene er de nye EU-medlemsstatene. Det som kjennetegner jobbene det er mulig å få er at de ofte er krevende, risikofylte, dårlig betalte og/eller utenfor det offisielle arbeidsmarkedet. I denne typen arbeid inkluderes søppeltømming, anleggsarbeid og arbeid i sexbransjen (UNFPA 2006). Noen av disse jobbene er svært dårlig betalte eller bare sesongbaserte. Arbeid innenfor reproduktive yrker som er tilgjengelig for kvinner, så som eldreomsorg, barnepass eller hushjelp¹⁹, forutsetter ofte fullt engasjement i familien, lite fritid, lite lønn og ulike former for utøvd makt og kontroll fra arbeidsgivere (Anderson 2000). Derfor blir arbeid innenfor underholdnings- og sex industrien nesten den eneste typen arbeid som er tilgjengelig og formålstjenlig og godt lønnet for migrantkvinner uten utdanning (Kempadoo og Doezema 1998). Maria forteller om sin erfaring som au pair i Tyskland: ”Vertinnen i familien var ikke fornøyd med meg fordi jeg gikk ofte ut og ville ordne mitt privatliv (...) Jeg kledde meg sexy, og hun sa at jeg passet bedre å være prostituert enn au pair”. Maria tjente veldig lite som au pair og brukte opp det hun tjente. Imidlertid forteller hun om sin tur som prostituert til Finland: ”Etter tre reiser til Finland kjøpte jeg meg leilighet hjemme”. Hun var der ca. en måned om gangen. Til tross for at kvinnene er klare over risikoene og den mulige illegale siden²⁰ ved å inngå avtaler om prostitusjon i Vesten og Norge, bruker de anledningen til å dra ut igjen og igjen på grunn av de gode inntektene²¹ denne bransjen genererer. Maria forteller: ”Jeg angret at jeg ikke begynte med dette[prostitusjon] før. Å skaffe meg økonomisk sikkerhet er veldig viktig. Om jeg begynte da jeg var 20 kunne jeg spart mye penger og etablert familie tidligere”.

Hvis man åpner en avis eller internettside med annonser for jobber i utlandet i flere østeuropeiske land vil flere sider inneholde annonser for arbeid innenfor prostitusjon i ulike vesteuropeiske land. Flere av mine informanter fant jobb i Norge gjennom en avis eller tv-annonse. Det som lokket kvinnene mest var pengene som ble lovet. Annonsene for arbeid i utlandet står sammen med andre annonser og tjenesteannonsering. Dersom man vil se etter jobber på nettet og trykker ”jobb” på russisk kommer man til en side med mange ulike arbeidstilbud. Blant det man ser er en rubrikk ”jobb i utlandet” eller/og ”jobb for kvinner”.

---

¹⁹ I Norge tjener au pair mellom 2500 og 4000 kroner i måneden og kan jobbe i maks 2 år (se Isaksen 2001)

²⁰ Ikke alle informanter var klare over at det ikke er straffbart å selge sex i Norge

²¹ Informantene forteller at de kan tjene opptill 8000 kroner daglig i Oslo.

Der står det ulike tilbud om jobb innenfor underholdnings- og sex industrien. Her er noen eksempler på annonser fra nettstedet²²:

Приглашаем девушек на работу в Европу по рабочим визам

Серьезное итальянское импресарио-агентство приглашает девушек для работы в ночных клубах Европы. По рабочим визам на контрактной основе. Lap-dance, table-dance, privat-dance, консумация. Страны: Италия, Греция, Франция, Португалия, Норвегия, Чехия, Германия, Австрия, Люксембург, Мальта.

Min oversettelse: *[Vi] inviterer kvinner til arbeid i Europa med arbeidsvisum: Et seriøst italiensk impressario-firma inviterer unge kvinner til arbeid i nattklubber i Europa. Arbeidsvisum og arbeidskontrakter er inkludert. Lap-dance, table-dance, privat-dance, selskapsdame. Land: Italia, Hellas, Frankrike, Portugal, Norge, Tsjekia, Tyskland, Østerrike, Luxemburg, Malta.*

Følgende annonse er også ganske interessant:

Приглашаются девушки на высокооплачиваемую работу, Греция Италия Канада!!!

Предлагает работу за рубежом, Греция Италия Канада. Работа для девушек РФ и СНГ. Оформление 1-2 недели, работа сроком 10-12 месяцев. Зарплата от 4000 евро. Проезд в кредит, проживание за счет работодателя. Контракт, виза, страховка 100% легально. Посредникам ВОЗНАГРАЖДЕНИЕ

Min oversettelse: *Kvinner inviteres til godt betalte jobber i Hellas, Italia og Canada. Jobb for kvinner fra den Russiske Føderasjonen og tidligere land i Sovjetunionen. Dokumenter ordnes i løpet av 1-2 uker. Arbeidets varighet er 10-12 måneder. Lønn fra 4000 euro. Reise på kreditt, losji dekkes av arbeidsgiveren. Kontrakt, visum, forsikring, 100 % legalt. Formidlere belønnes!*

---

²² <http://webdoska.com/>

Det er vanlig at formidlingsbyråer lover legale papirer og høy lønn som i denne annonsen, men det betyr ikke at arbeidsvilkårene vil bli slik annonsen lover. Men det stemmer nok at agentene klarer å skaffe dem dokumenter for å krysse grenser og at de har en ”arbeidsgiver” som venter dem i destinasjonslandene.

Det at migrasjon til Vesten er et vanskelig anliggende for ikke-vestlige borgere bidrar til at kvinner er nødt til å finne seg en agent, og iblant er det ikke bare en person, men flere. Jo strengere migrasjonspolitikken er i vestlige land, dess større er behovet for organisering av en tredjepart, og dess større makt får de som organiserer (Kempadoo og Doezema 1998, Phizacklea 1998, Ekberg 2002). Jeg fant at kvinnenenes situasjon og bakgrunn varierer i henhold til migrasjonsmåter og relasjon til sine agenter. Men det som er felles for alle er at de er avhengige av en tredjepart for å kunne dra til utlandet for å jobbe, og at det enten er snakk om en vanlig svart jobb eller prostitusjon.

I det neste kapitlet vil jeg se på hva agentenes rolle er i organiseringen av transnasjonal prostitusjon og hvilke type maktrelasjoner som gjør seg gjeldende mellom agenter og kvinnene.

7.0 Agentenes rolle i migrasjonsprosessen og kvinnenes relasjon til dem

” ... *de kan da ikke gå fra hallikene sine, de trenger dem..*” (Vera fra Estland)

I forrige kapittel har jeg beskrevet ulike måter kvinner fra Baltikum, Russland og Moldova bruker for å migrere med prostitusjonsformål: for det første migrasjon via kommersielle eller sosiale nettverk med betaling til agenter, for det andre migrasjon med og via kjæreste, og for det tredje selvstendig migrasjon uten betaling til agenter. Jeg har forenklet dem i tre typer, men det er klart en stor variasjon innenfor dem. Ut fra min inndeling kan vi se at to av tre typer (kommersielle og sosiale nettverk og kjæreste) inneholder agenter som spiller en aktiv rolle for kvinnenes prostitusjon når de kommer eller er i Norge. Den tredje typen (selvstendig) var uavhengig av agenter, men iblant er det slik at kvinner jobber for agenter til å begynne med og forlater dem deretter og begynner for seg selv.

I dette kapitlet vil jeg se på ulike typer relasjoner mellom prostituerte og agenter, og analysere maktstrategier som agenter bruker. Her har jeg også foretatt en typologisering og delt agentrelasjonene i tre typer: 1. Kjæresteforhold 2. Forhold som er basert på forretningsrelasjon og 3. Sjef-prostituert forhold. Deretter beskriver jeg overgangen fra å ha en agent til å jobbe selvstendig i prostitusjon og hva dette avhenger av.

Mine informanter har russisk enten som morsmål eller snakker russisk i tillegg til morsmålet sitt, og på russisk brukes ordet *sutenør*, fra det franske ordet ”souteneur”, som kan oversettes til ’hallik’. I Kunnskapsforlagets fremmedordbok (Fremmedord blå ordbok 2000:438) står det følgende om ordet ”hallik”: ”mann som blir underholdt av en kvinne som driver ervervsmessig utukt (if. alfons)”. I nyere russisk fremmedordbok (Noveishii slovar inostrannyh slov i vyrazhenii 2001:775) defineres ”souteneur” slik:

1. Elsker/kjæreste til en prostituert som lever av hennes inntekt [min oversettelse].
2. Organisator av prostituertes arbeid og hennes leverandør til kunder, som ofte er knyttet til organisert kriminalitet [min oversettelse].

Når russisktalende snakker om sine agenter bruker de som regel den andre betydningen av ordet som finnes i den russiske ordboken. Som regel handler det da om en ikke-kjæreste relasjon med agent. I tillegg har betydningen en mindre negativ undertone enn det har på norsk. Således kan kvinner benevne agentene sine som sutenører uten nødvendigvis å legge mange negative følelser i det. Iblant kaller kvinnene de som organiserer deres tur og passer på dem med fornavn som Eugenia, eller kallenavn som "lille far". I noen tilfeller sier de "boss" der de mener at det er sjef i betydning arbeidsgiver. Eller kaller de bare som "nordmann", "albaner", eller som i Nadjas tilfelle, "kjæreste".

Et viktig bidrag til prostitusjonsforskning i Norge og internasjonalt er Bakgater av Cecilie Høigård og Liv Finstad (1993). I kapitlet om halliker grupperte de halliker i ulike kategorier: kjærestehallik (tilsvarer kjæreste hos meg), sexhallik, stallhallik (kjennetegnes av penger, press og sex uten samliv; denne halliktypen ligner på det jeg har kalt sjef i min undersøkelse) og sexklubbhallik (preges av forretningsmessig avtale; tilsvarende forretningspartner i min undersøkelse). O'Connell Davidson (1998) drøfter begrepet hallik (pimp) og sier at hallikvirksomhet ikke bare består av et sett av aktiviteter. Hun foreslår å se på ulike mønstre av hallikvirksomhet som skiller seg ut fra følgende faktorer: typen relasjon mellom den prostituerte og halliken, måten inntektsfratagelsen skjer på og metoden for å opprettholde prostituertes velvilje. I og med at disse faktorene varierer kan det være for snevert å kalle ulike typer utnyttede og organisatører for halliker. Noen av de som kalles hallik i min undersøkelse faller for eksempel under den rettslige definisjonen av menneskehandlere. Derfor bruker jeg begrepet *agent*, som er et mer dekkende for ulike typer mennesker som organiserer og utnytter kvinner i transnasjonal prostitusjon.

7.1 Type 1: Kjæresten

*"De er hverandres liv!"*²³

Nadja har en kjæsterelasjon med sin agent. Før hun traff ham ble hun fortalt at han kom til å bli hennes kjæreste. Som det viste seg senere, ble ordet kjæreste også brukt for at utenforstående ikke skulle mistenke noe, fordi det var best for agenten å bli kalt kjæreste

---

²³ Høigård og Finstad (1993:246).

dersom mobiltelefonen ble avlyttet og det var best om hun refererte til ham som dette overfor andre.

En annen informant, Katja, uttalte seg slik etter mange års erfaring med prostitusjon og agenter: ”De mest proffe hallikene er de som starter en romanse med ei jente og hun blir forelsket. Disse er ekte halliker! Profesjonelle!”

Nadja beskriver sin agent som en person hun er forelsket i og som hun har en romanse med. Hun liker at han er eldre og de har sex uten prevensjon. Som det fremgår i et tidligere kapittel, ble hun rekruttert fra en fattig by, i ung alder og uten seksuell erfaring. Agenten hennes traff henne og de innledet et forhold. Ut fra informantens fortelling kom det fram at de har både en kjærlighets- og forretningsrelasjon. Deres samarbeid begynte med at de etablerte en relasjon og fikk tillit til hverandre, og at hun fikk full opplæring i språk og sex. Hun sa: ”Første måneden [da hun kom til Italia] jobbet jeg ikke, jeg lærte meg italiensk. Kjæresten lærte meg alt når det gjaldt sex, kondomtrekk og så videre”. Da hun begynte å selge sex i Sør-Europa var det slik:

Han kjørte meg til strøket fordi det var utenfor byen, ikke som i Oslo. Han hadde sin bil der. Kjæresten kjørte rundt mens jeg jobbet og observerte. En slags beskyttelse. Da han så politiet ga han meg beskjed og vi kjørte av gårde sammen.

Man kan se at Nadja og kjæresten jobbet sammen hele tiden. Alle pengene ble levert til ham i henhold til avtalen. Hun fortalte: ”Alt jeg tjener gir jeg til kjæresten, og jeg får en månedslønn på 700 euro”. Av disse pengene sender hun en god del hjem til familien. Nadjas agent passer perfekt inn i den russiske tolkningen av hva en *sutenør* er, både i den første betydningen av definisjonen ved at han lever av sinprostituerte kjærestes inntekt, og i den andre betydningen av definisjonen, ved at han kjører henne til kunder og organiserer hennes arbeid. Om sitt forhold til albaneren som var hennes kjæreste uttrykte Nadja seg slik:

Jeg jobber for ham og vi er venner. Jeg vil ikke gifte meg med en albaner [albansk nasjonalitet]. Kanskje en moldover eller italiener, men ikke albaner. Jeg har sagt til ham flere ganger at la oss bare ha et arbeidsforhold, men han vil være kjæreste med meg og jeg er glad i ham. Han gjør meg ikke vondt, selv om vi krangler.

Nadjas følelser for agenten sin er blandede. Hun ser på ham som sin venn og arbeidsgiver, men samtidig har hun følelser for ham²⁴. Det at han vil være kjæreste med henne kan tyde på at han forsøker å opprettholde Nadajs følelser ved å uttrykke at han er forelsket og at hun betyr noe mer for ham enn bare en arbeidstaker. Høigård og Finstad (1993:246) skriver: ”Hallikens maktgrunnlag hviler først og sist på at jenta opplever at hun trenger ham”. Dette mener jeg er et fruktbart perspektiv for å forstå relasjonene mellom prostituerte og agenter. Nadja fortalte:

Jeg tror på ham og stoler på ham. Vi klarer å avtale ting. Det er han som kjøper klær til meg og noe ekstra (...) Etter fire måneder med jobb reiste min kjæreste til Albania for å kjøpe seg et hus der for 20 000 euro. Men han har også en annen jente i England som jobber for ham (...) Albaneren lovte meg å hjelpe å kjøpe en leilighet [i Moldova] og bil om jeg jobber mye.

Nadja forteller også at det var et par ganger hvor hennes familie trengte penger til noen store innkjøp av hvitevarer, og da sendte albaneren ekstra penger til hennes familie. Dette beskrev hun som et bevis på at han bryr seg om hennes familie, og at hun har et fleksibelt forhold til ham når det gjelder økonomi. Hun fortalte også at han selv iblant foreslår å kjøpe noen nye klær til henne. Hun sier at de begge to forsørger hans og hennes familier. Tillit er en forutsetning for at informanten tror på at agentene ikke vil gjøre henne vondt, som i sin tur er en forutsetning for utøvelse og opprettholdelse av makt fra agentens side (se Luhmann 1979). Albaneren gir Nadja inntrykk av at han også stoler på henne. Hun uttrykker dette ved å si at hun jobber når hun vil og kan ta seg fri når hun vil. Imidlertid er hun like interessert i å tjene så mye penger som mulig for felles økonomi.

Nadja er klar over at ”å ha jenter” er vanlig for albaneren. Hun fortalte også om hans familie: ”De er fire brødre i familien. Jeg tror tre av dem har jenter”. Hun gikk med på å være ”hans jente” og uttrykte at hun var fornøyd med det. Hun henviser ofte til at albaneren er arbeidsgiver og kjæreste i samme person, og at han tar vare på henne og beskytter henne. Denne ”beskyttelses”-terminologien går igjen hos mange informanter. Dermed føles det reelt for Nadja at de jobber sammen. Høigård og Finstad (1993) skriver det slik:

Prostitusjonen blir et felles prosjekt, med en naturgitt kjønnsmessig arbeidsdeling. At hun i realiteten underholder begge, blir mindre tydelig og påtrengende. Hallikens parasittrolle dempes. Og viktigst- at han tar aktivt del i

---

²⁴ Høigård og Finstad (1993) definerer hallikens funksjoner slik: impressario, vaktmann, venn og elsker. I en kjæsterelasjon kan halliken ha alle disse funksjonene samtidig.

å minimalisere risikoen for henne, er et tydelig tegn på at han bryr seg ordentlig om henne (Høigård og Finstad 1993:252)

På det tidspunktet da jeg intervjuet henne fortalte hun: ”Nå er han er i Albania og ordner noe, kanskje også Italia, er det hans bror som passer på meg her. Kjæresten har sendt ham hit. For Nadja er det helt normalt at det kan bli sendt en annen person for å se etter henne. Hun oppfatter dette på en måte som beskyttelse og en del av den av spilllets regler. Rollen til agentens bror er å se at alt er i orden, at hun ikke blir skadet og å hente pengene. I virkeligheten handler ikke dette om reell fysisk beskyttelse fordi når en kvinne drar sammen med en kunde, følger ikke denne såkalte beskytteren etter henne. Agenten sørger imidlertid selv for å ringe Nadja svært ofte, uansett om han er fysisk i Oslo eller i et annet land. Nadja uttrykte også at hun er så vant til at kjæresten ringer henne ofte når hun er ute eller på jobb at når det var noen perioder hvor han ikke gjorde dette ble hun til og med sur. Hun trivdes med den tette oppfølgingen, og dette styrket hennes selvtillit. En slik oppfølging gir imidlertid ikke nødvendigvis informanten en følelse av å bli kontrollert, men heller en følelse av kjærighet og omsorg. Informanten forestiller seg ikke at det er mulig å selge sex selvstendig. Da vi snakket om fremtidsplaner og hva Nadja skal gjøre dersom hun blir utvist fra Norge, sier hun: ”Om jeg får et negativt svar [på asylsøknaden] kunne jeg også dratt til England, sa min kjæreste”. Jobben i prostitusjon hadde en tett sammenheng med hvor hennes agent kunne ta henne med til.

Kvinner som befinner seg i samme situasjon som Nadja er knyttet til agentene sine på en emosjonell måte, i tillegg til at de er avhengige av dem for å i det hele tatt kunne bo og jobbe i Europa. Vi kan si at Nadja i kraft av sine følelser og avhengighet av agenten underkastes i følge Bourdieu (1999) den symbolske makten eller volden som er usynlig for henne. Denne makten utøves i all hovedsak gjennom symbolske kanalene for kommunikasjon gjennom miskjennelse, anerkjennelse og i siste instans, for følelsene (Bourdieu 1999:8)

7.2 Type 2: Forretningspartneren

”Halvparten har et godt forhold til halliken sin, sånn at begge utfører sin del av avtalen; vi trenger dem og de trenger oss” (Vera fra Estland)

Halvparten av mine informanter kan plasseres under denne kategorien i den livssituasjonen de var i på intervjuet. Denne typen relasjon bærer hovedsakelig i at forholdet mellom prostituert og agent er bygget på avtaler som partene inngår, og som begge opplever som tilfredsstillende, i tillegg til at de anser sitt forhold som likeverdig. Grensen mellom den overordnede (agent) og underordnede (prostituert) nedtones med ulike midler, samtidig som begge anerkjenner hverandres ulike posisjoner. Det er et stort innslag av tillit og et minimalt behov for kontroll. Det regjerer stort sett en atmosfære med en høflig og vennlig tone og dessuten respekt til tross for uoverensstemmelser. Når gjensidig tillit brytes, har slike typer relasjoner en tendens til å opphøre, samtidig som det alltid er et rom for forhandlinger. Kvinner som inngår i en forretningsrelasjon til agenten har stor frihet og er ikke avgrenset i sosialisering- og mobilitets ønsker og behov. Likvel utsettes de for trusler om sanksjoner dersom avtalen er i ferd med å brytes. Da kan relasjonen endres og kvinnene vil som jeg kommer tilbake til ofte søke å bryte med agenten.

Hvem er så disse agentene som rekrutterer og driver denne transnasjonale prostitusjon som en forretning? I noen tilfeller er det tidligere prostituerte kvinner som selv har jobbet i Norge og som nå rekrutterer kvinner til å jobbe for seg. Disse kvinnene som organiserer andre kvinners reise og arbeid kommer som regel fra samme land som dem og er selv ansvarlige for kvinnene før avreisen og mens de jobber. I andre tilfeller er det agenter i hjemlandet i form av både private sosiale og kommersielle nettverk som sender prostituerte til sine kontakter i Norge. Her er det snakk om ulike agenter – hjemme og i Norge. I sistnevnte tilfelle dreier det seg om både norske og utenlandske agenter som bor og opererer i Norge. Organiseringen i denne type agentrelasjon, ”forretningspartneren”, skjer som migrasjon via sosiale uformelle nettverk med betaling til agenter under hele prostitusjonen (se kapittel 6).

Liza, den eldste informanten, fortalte om sin agent:

Jeg møtte denne damen i Tallin som skulle sende oss [henne og søsteren] til Oslo. Jeg likte henne. Hun virket hyggelig. Hun fortalte at jeg skulle betale 1500 norske kroner per dag når jeg kommer tilbake [til Tallin]. Resten går til meg. I Oslo var det en leilighet i sentrum som jeg og søsteren min skulle bo i. Siden søsteren min hadde vært der tidligere, følte jeg meg trygg.

Bortsett fra leiligheten var det ikke lovet noe beskyttelse eller lignende. Videre fortalte Liza at det ikke var så enkelt for henne å holde avtalen uten at det ville bli gjort forandringer i vilkårene:

Etter å ha jobbet i noen dager på gata tjente jeg nesten ingenting. Jeg ringte til Alla [agenten] og ba om reduksjon i *meta*²⁵ fra 1500 til 1000 kroner per dag. Jeg forklarte at jeg ikke var så ung lenger og derfor fikk mindre kunder enn andre jenter som jeg jobbet sammen med. De andre var mye yngre, inkludert min søster.

Agenten gikk med på dette og reduserte Lizas andel som hun hadde bedt henne om. Agenten hadde flere jenter som jobbet for seg, men hun befant seg som regel i hjemlandet. Her i Norge hadde hun en venninne som selv jobber iblant og som bor i en leilighet som kvinner kommer til. Rollen til denne venninne blir en slags ”overvåker”²⁶, selv om ingen av informantene kalte henne det direkte. Agenten og ”overvåkeren” kom sammen til Norge første gang og jobbet på gata. Deretter fant de en leilighet og begynte å rekruttere andre kvinner. Overvåkeren har imidlertid ikke en synlig formell rolle, bortsett fra å holde på budsjettet. Når kvinner kommer til Oslo, bor de i samme leilighet som henne. Slik beskriver Liza overvåkeren:

Her i Oslo er det ei jente som bor i leiligheten som også vi disponerer. Hun er en venn til halliken og hadde tidligere jobbet bare på gata. Hun fungerer som vertinne og passer på orden. Hun tar imot penger og fører bokholderiet. Når vi drar hjem sender hun pengene til halliken med oss.

Kvinnene har et blandet forhold til både agenten og overvåkeren, de oppfatter dem som noe midt mellom partnere og venner. Maktsymboler og det kommersielle aspektet mellom agenten /overvåker og prostituerte nedtones i størst mulig grad med mindre noe dramatisk skjer. Håndteringen av pengene er et viktig tema når vi skal forsøke å forstå denne type relasjon. Om hvordan pengene oppbevares forteller Liza:

I leiligheten som vi bor i har vi et skap som vi legger penger inn etter jobb. Alle jentene har sin plass hvor de legger penger i skapet. Det er bare Eugenia [overvåker] som tar dem derifra. Første gangen jeg var her leverte jeg personlig til Eugenia, men nå legger vi dem bare igjen der. Vi stoler på hverandre. Eugenia skriver ned alt vi gir, men dette foregår ikke så åpenlyst. Alle jenter vet hvem som har tjent hvor mye.

---

²⁵ Ordet *meta*- italiensk ord for ”halv”- brukes av mange informanter og betyr på italiensk: vilkårene til en avtale hvor deltakere deler både fortjenester og utgifter i to.

²⁶ Overvåker er en betegnelse som jeg bruker her på hjelpere til agenter . Overvåkere kan være menn og kvinner som står nært agenten, det være seg andre prostituerte eller agentenes slektninger. I prinsipp kan de også kalles agenter, men jeg skiller her mellom de som står for hovedansvar og de som hjelper til.

Bemerkelsesverdig her er det faktum at det finnes et skap hvor kvinner legger igjen pengene, eller mer konkret er det snakk om *meta* her, den summen de skylder fordi de jobber på gata og bor i leiligheten. Kvinnene må i høy grad stole på overvåkeren for å kunne bare legge pengene igjen i skapet. Skapet og hyllene der som benyttes for pengesamling fungerer som et symbolsk hjelpemiddel, og det fjerner den formelle rollefordelingen mellom kvinnene fordi overvåkeren gjerne vil være venn med kvinnene som kommer. Å skape tillit kvinnene imellom er viktig²⁷. Liza påpeker også at bokholderiet og selve nedskrivningen av leverte penger ikke foregår åpenlyst, og dette ser ut til å være en viktig faktor for opprettholdelse av en vennlig relasjon og tillit mellom kvinnene i prostitusjon på den ene siden og agenten og overvåkeren på den andre. Systemet ser ut til å være godt utarbeidet og Liza er fornøyd med både vilkårene, overvåkeren og agenten selv. Hun forteller:

Alla [agenten] er veldig snill. Hun låner penger til billett til jenter når de ikke har. Hun møter oss når vi kommer tilbake og sier farvel når vi drar. Hun vet alltid for hvilken periode vi drar og ganger dette med beløpet vi må betale per dag. Når jeg snakker med Alla, er det alltid en vennlig tone mellom oss. Hun er som mamma for alle jenter. Hun bryr seg. Jeg ville beskrevet vårt forhold som vennlig og uten konflikter.

Liza forteller også om sine personlige egenskaper som en viktig del av det som skaper en god relasjon med agenten:

Det er viktig å tjene inn penger til *meta*. Det er det første jeg tenker på når jeg begynner å jobbe. Etter å ha tjent mine 1000 slapper jeg av og tjener til meg selv. Alt bygges på tillit. Jeg er en veldig ansvarlig person og synes at avtalene må overholdes. Jeg er ikke redd for noe, jeg bare har samvittighet. Jeg prøver å unngå konflikter. Halliken har mye sjarm og det skaper tillitt. Hun er hjelpsom og jeg liker henne som person.

Her signaliserer informanten sin holdning til avtaler og til agenten. Liza fremstår som en ansvarlig person som tar betalingen av andelen veldig alvorlig. Imidlertid er partnerforholdet mellom den prostituerte og agenten i forretningsrelasjonen ikke alltid så godt. Maria, min andre informant som også jobber under lignende vilkår, beskrev også noe som hørtes ut som en forretningsavtale:

Jeg måtte betale penger hver dag og jeg hadde ikke fridager. Om jeg ikke jobber må jeg allikevel betale. Jeg kan dra hjem når jeg vil. I tillegg må jeg

---

²⁷ Jeg har hørt det samme foregå mellom kunder og prostituerte, hvor kunden gjerne vil legge pengene på bordet slik at den prostituerte tar dem derifra når han ikke ser det selv, i stedet for direkte overlevering. Dette siste bidrar til å fjerne den forretningsmessige og uromantiske delen av forholdet mellom kunden og kvinnen.

ikke fortelle noen om sutenøren og pengene. Pengene går liksom til husleien. Om vi skylder sutenøren penger må vi betale det tilbake neste gang vi kommer til Oslo. Om ei jente havner i en stor gjeld mens hun er her, bes hun om å dra hjem. Det føres regnskap.

Alle parter er interesserte i å få sin del av businessen, og når det går dårlig med å tjene inn penger anbefales prostituerte å dra hjem for å slippe å påta seg gjelden.

Hva tilbyr agenten bortsett fra leilighet? I hjemlandet er kvinnene vant til at det er agentens oppgave å gi beskyttelse (*krysha*). Da Maria fortalte om agentenes rolle sa hun:

Halliken lover også *krysha* (tak) i nødstilfelle (...) at en ”mann” skal passe på oss. Men i virkeligheten er det ingen garanti for at jeg får hjelp når jeg trenger det i min jobb, fordi det er ingen her i virkeligheten. Det eneste som vi får her er et hus å sove i.

Formelt betaler kvinnene for leiligheten de bor i, og leie av leilighet må man betale daglig. Maria er blitt med på denne avtalen, men syntes nok at det var vanskelig å betale så mye penger hver dag, noe som trolig påvirker hennes følelser og holdning overfor agenten og overvåkeren. Om holdningen sin til begge agentene sa hun:

Holdningen min til både Alla og Eugenia mangler en vennlig tone, men det merkes ikke i vårt forhold. Vi bor sammen når jeg kommer til Oslo. Eugenia truer jentene med sanksjoner dersom de ikke rydder eller lignende, men i praksis er det bare ord. Vi står liksom likt og forteller hverandre hva vi mener. Vi krangler ikke alvorlig, bare påpeker at noen av oss er vanskelig.

Selv om denne informanten sier at hun ikke liker agentene sine så godt, klarer hun å samarbeide med dem. Situasjonen er problemfri for henne så lenge hun betaler sin andel og følger de viktigste reglene. Maria er samtidig klar over at hun er innblandet i et kriminelt miljø og at det kan forekomme sanksjoner for store brudd på avtalen. Informanten fortalte: ”Den viktigste regel er at vi ikke kan jobbe for oss selv, ellers faller hodet av. Vi må heller ikke fortelle noe til politiet og kjente. Og om vi har gjeld, må vi betale tilbake”. Marias negative holdninger til sine agenter uttrykkes i at hun helst vil jobbe for seg selv, men er redd fordi resultatet kan bli fysisk vold. Hun sa: ”Man risikerer å bli handikappet. Jeg husker ei jente som reiste sammen med meg et par ganger og havnet i stor gjeld. Jeg hørte at hun ble

kjørt inn i skogen og slått”. Til tross for at Maria er redd for sanksjoner ser hun på agenten sin som en partner²⁸.

Olga reiste til Oslo via en annen kvinnelig agent som tidligere også hadde jobbet i prostitusjon. Agenten hennes driver et bordell i Tallin og sender jenter til Oslo mens hun er i hjemlandet. Olga fortalte at agenten hennes hjemme anbefalte henne å reise til Norge fordi det var mye penger å tjene. Hun kalte henne for ”boss”²⁹ fordi Olga jobbet for henne hjemme. Forholdsmessig var deres relasjon mer av en forretningstype til tross for at hun kalte henne for boss. Hun sa:

Boss ga meg penger til billett og lomme penger på 250 kroner. I tillegg skulle jeg disponere en leilighet i Oslo med flere andre jenter og betale 1000 kroner per dag. Før var det 1300 kroner. Bossen teller dagene jeg er her og krever beløpet betalt til henne ved ankomsten hjemme.

Agent Lida opererer uten overvåkere i Norge. Kvinnene kommer rett til en leilighet hvor det allerede befinner seg noen. Slik byttes de hele tiden ut. Noen kommer og noen drar. Det som skiller denne kvinnelige agenten fra andre er at hun ikke har noen fast kontaktperson eller overvåker i Oslo som kan kontrollere kvinnene. Det er ingen som har kontroll på hva de gjør her, hvem de møter. Dette ser ut til å svekke hennes makt. Den eneste regelen er å betale andelen ved ankomsten. Beskyttelse ble også formelt lovet, i følge Olga: ”vi skulle få en *krysha* som beskytter oss, men det var ingen her som kunne gjøre dette om noe ville skje. Hun sa også til at plassen her hvor vi står på gata er kjøpt”.

Kvinner som kommer på denne måten, som Olga og andre informanter, er ikke klar over virkeligheten i Norge, som for eksempel at man kan jobbe for seg selv og at gatene og plassene hvor kvinner kan stå og selge sex ikke er reservert, betalt for eller fordelt mellom kriminelle strukturer. Som nevnt tidligere gjør mangelen på riktig informasjon, økonomisk kapital, og engelskkunnskap kvinnene sårbare ovenfor agenter. På den ene siden trenger de *noen* for å dra ut, men på den andre siden risikerer de å tape mer enn å vinne hvis noe går galt.

---

²⁸ Maria forlot sin agent senere og jeg har fortsatt å treffe henne på Pro Sentret mens jeg jobbet med oppgaven. Hun beholdt en grei relasjon med agenten og ble et eksempel for flere kvinner som ville bryte med agenten. Det som spilte en avgjørende rolle for hennes beslutning er at hun ble boende i Oslo og fikk sosial kapital i form av norsk partner.

²⁹ På russisk betyr ordet ”boss” en hvilken som helst arbeidsgiver, både på det legale og illegale arbeidsmarkedet.

Når det gjelder betalingen av andelen – en fast sum per dag - det være seg 1500 kr eller 1000 kr - regnes det som en betaling for leilighetsdisponering. Flere har uttrykt at de er fornøyde med denne måten å betale på. For det første fordi det er umulig for dem å finne leilighet selv for en kort periode. De fleste kommer fra en til fire uker om gangen. For det andre kunne de ikke tatt kunder inn fra gata dersom de hadde bodd på hotell, og dermed passer leilighet utmerket og alt ser ut til å være en bra business. Men i virkeligheten er det ikke alltid så lett å tjene til både agenten og seg selv. Denne jobben er avhengig av mange faktorer som årstid, konkurranse på gata, antall kunder som kjøper sex i gjeldende periode. Kvinnene forsøker for eksempel å ikke komme når det er ferie eller fridager i Norge. Går det en fotballkamp på tv spesielle dager, tjener de som regel også dårlig. Olga fortalte at hun følte seg sviktet av sin ”boss” som foreslo for henne å dra ut: ”Hun sa jeg kunne tjene penger, men til slutt brakte jeg 50 000 kroner til bossen og 3000 til meg selv etter den første turen til Norge. Jeg tjente ikke noe”. Imidlertid uttrykte Olga at agenten ikke hadde til hensikt å lure henne, men kunnskapen var basert på tidligere perioder da kvinner reiste ut og tjente godt. Hun prøvde dermed å rettferdiggjøre agenten sin, siden denne ikke hadde oppdatert informasjon og fordi bransjen ikke alltid er forutsigbar. Likevel virket det lite sansynnlige at Olga kommer tilbake via samme agenten igjen, eller anbefaler andre å reise hit ut fra samme vilkår.

7.3 Type 3: Sjefen

Det har vært vanskelig å få tak i informanter som hadde jobbet under det jeg kaller et sjef-prostituert forhold. Noen informanter jeg intervjuet var allerede ute av en slik relasjon og fortalte om fenomenet retrospektivt. Grunnen til dette er at denne type relasjon til en agent kjennetegnes av en større grad av isolasjon fra omverden og minimal sosial kontakt for kvinnens del. I undersøkelsen har jeg noen kvinner som under intervjuet befant seg i et slikt forhold med agenten sin, mens andre hadde rømt og fortalte om dette som minner. Det kan da være forskjeller i hvordan kvinner lager narrativer om disse hendelsene ut fra hvilken situasjon de befinner seg i på intervjuetidspunktet.

Denne type relasjon mellom agent og prostituert kjennetegnes av at kvinnene er mer kontrollert og har flere regler å følge, det vil si at agenter utøver en større personlig form for makt (se Patterson 1982) enn i andre relasjoner. Litteratur om menneskehandel som beskriver grove former for utnyttelse og vold av kvinner i prostitusjon fokuserer ofte på sjef-prostituert

relasjonen. Denne relasjonen kan i noen tilfeller ligne på partnerforholdet og iblant har det vært vanskelig å skille mellom forretningspartner- og sjefs-forholdet. Jeg vil nok hevde at mange befinner seg på et kontinuum med sterkere overvekt på den ene eller den andre siden. Likevel har jeg prøvd å finne noen trekk som skiller dette forholdet fra tidligere beskrevne forhold. Frykt for negative sanksjoner og sosialisering- og mobilitets avgrensninger er en viktig side ved denne relasjonen. Kvinner bruker begrepet boss, altså sjef, oftere enn sutenør i denne kategorien i forhold til forretningspartner kategorien. I sjefsrelasjonen er kontrollen mye sterkere både når det gjelder arbeid og fritid. Vold utøves oftere her enn i andre relasjoner. Å havne i et strengt forhold er også lettere når avstanden mellom opprinnelsesland/avsenderland og mottakerland er stor og kvinnene er avhengige av visum eller andre dokumenter. I tillegg er det flere ulike agenter som nevnes involvert når det er snakk om en sjefsrelasjon. Det kan være en agent som sender kvinnene hjemmefra og en eller flere som mottar. Jeg kan imidlertid ikke si at dette er tvungen prostitusjon eller tvungen migrasjon, fordi noen av kvinnene i min undersøkelse returnerer selv til den samme agenten til tross for strenge arbeids- og livsforhold.

Katja kom til Oslo og ble møtt av to agenter. Den ene var sjefen og alle jentene kalte ham for "lille far" (*papik*). Han hadde to leiligheter i Oslo hvor kvinner jobbet. Den andre agenten hjalp ham, hentet ofte penger, men hadde en mindre synlig autoritesrolle enn papik. Katja fikk en tredjedel fra hver kunde da hun jobbet. Hun forteller:

De [albanerne] kom hver kveld eller noen ganger i uken for å hente pengene. Vi skulle ikke fortelle noen at vi jobbet for dem. De sa at vi ikke kunne møte kunder i fritiden. Vi måtte sitte hjemme hele tiden. Om vi ønsket å gå ut måtte vi sende sms om hvor vi skulle og hvor lenge. De stolte på oss. Det var ingen problemer med dem. Da vi ble ranet, så kjøpte albaneren nye mobiltelefoner til oss og betalte for annonser. Han kjøpte frukt til oss fordi vi var tynne.

Til tross for at Katja ikke opplevde noen problemer fortalte hun selv at hun var redd. Hun sa også: "Vi fikk straff i ettertid i form av bøter (...). *Papik* slo jenter". Da jeg spurte hvorfor, svarte Katja: "Mannlig ære, kjærlighetsaffære". Det viste seg at han kunne slå dem dersom de flørtet med andre menn når de alle var ute og lignende. I følge fortellingene og eksemplene kan man tenke at denne "sjef"-agenten så på de prostituerte som sin eiendom og forlangte full kontroll og lydighet. Katja fortalte også at bossen lå med hennes venninne som også jobbet for ham. Hun sa: "Jeg tror hun var forelsket i ham. Han var jo kjekk". Katja fortalte også at venninnen hennes stod nærmere bossen og var dermed hans utvalgte blant dem. Selv om

Katja sa at albanerne stolte på jentene, virket det som om den jenta han ene lå med fungerte som en overvåker. Hun sa at hun jobbet mindre enn andre og slapp bøter lettere. Albaneren lå ofte med noen av de nye jentene, men det blir slik jeg serdet feil å hevde at han utelukkende utnyttet situasjonen, fordi Katja mente at jentene ble forelsket og at han trolig også likte den han valgte. Med dette kan agenten få kvinnenes hengivenhet og lojalitet, noe som enten kan bety at hun jobber ekstra mye, slik som i kjæreste-prostituert-relasjonen, eller som her: at ei jente blir en overvåker og hjelper agenten med å styre andre jenter, noe som er nødvendig ved opprettholdelse av makt. Til gjengeld for sin overvåkningsfunksjon får hun en favorittposisjon hos agenten og slipper trolig bøter og straffer lettere enn andre, eller gir til og med fra seg en mindre andel av inntjente penger. Denne overvåkningsfunksjonen overfor andre, enten i kjæsterelasjonen eller i sjef-prostituert-relasjonen, er også beskrevet i andres forskning om menneskehandel. Monzini (2005) skriver i sin bok "Sex traffic" om måten albanske (bak)menn opererer på i forhold til å styre kvinner i prostitusjon:

The mechanism of exploitation usually means that the first woman launched into prostitution – if she proves capable and is not replaced as a lover – will continue to work for her man but step up a grade, perhaps assuming a function in the supervision of other girls. In addition to streetwalking herself, her responsibilities might then include the collection of her colleagues' daily earnings, bookkeeping, household budgeting, and general provision for unforeseen circumstances that might affect the group (Monzini 2005:100).

Lena fra Estland kom også første gang til en agent i Norge. Hun fikk tilbud av ei venninne som hadde jobbet i Norge selv. Lena tror at denne venninnen måtte ha fått en slags belønning for hennes rekruttering. Hun ble redd sine to mannlige agenter allerede da hun så dem på flyplassen. Den ene var "bossen". Hun sa: " Han ville ha passet mitt til oppbevaring hos ham, men han bare så på navnet mitt i passet og gav det tilbake". På det tidspunktet hadde Lena statsløst grått pass, og han ville forfalske det dersom det var behov for det. Når det gjelder penger fortalte hun at: "Han tok alle pengeene, for han sa det var best hvis politiet sjekket meg". Lena fikk også beskjed om å ikke snakke med noen, noe som er helt vanlig i denne type relasjoner, også i følge andre informanter. Lena forteller videre: "Han sa at hvis jeg ble tatt av politiet måtte jeg ikke si hvor jeg bor. Jeg skulle si at jeg ikke har en boss, at kjæresten min kastet meg ut, og nå må jeg jobbe for å få råd til billetten. Ikke si "boss"". Lena sa også at hun forventet beskyttelse, noe som er vanlig for sutenørens rolle i hjemlandet hennes: "Jeg forestilte meg at de skulle beskytte meg, men de bare dro av sted [første gangen hun gikk ut på gata]". Når det gjelder kontroll over kundeantallet og inntjente penger så fikk hun 10

kondomer da hun skulle jobbe, og samleie kostet da 600 kroner. På denne måten kunne de albanske agentene kontrollere henne. Da det ikke var nok kondomer, måtte hun ringe dem for å få dem til å bringe flere. Hennes andel ble bestemt av agenten, og det var ingen spesiell avtale eller vilkår:

Jeg beholdt ikke noe av pengene. Han skrev ned hvor mye jeg tjente hver dag. Han ransaket kofferten min hver dag. Han sa at jeg skulle få alt når jeg skulle hjem. Regnestykket skjønte jeg ikke noe av (...) [utgifter] for leilighet og mat (...) Jeg hadde tjent 5000 kroner allerede første dagen. De [hallikene] skremte meg med hva som kunne skje hvis jeg gjemte penger. De fortalte en fæl historie om ei jente som hadde gjort det, og hva som skjedde med henne.

Natasha og Lina fra Russland kom til Oslo for å jobbe under en agent. Kvinnene selv kalte ham også for ”boss”:

Bossen vår bestemte at vi skulle bringe ham 6500 kroner daglig begge to, resten kunne vi beholde selv, men det var ingenting til overs! Det var jo en stor sum! Vi var heldige første dagene, men ikke etterpå! Vi prøvde å stjele, men det ble ikke mye.

Høy grad av kontroll finner vi også her gjennom sosialiseringsgrensninger, noe Natasha forteller om: ”Vi ble forbudt å snakke med russere og andre prostituerte”. På spørsmål angående kontrollmekanismer svarte hun:

Sammen med oss på gata jobbet også en tredje russisk jente fra samme område som vi kom fra. Hun bodde med en albaner som var hennes kjæreste (...) Hvis vi skulle til butikken fulgte hun alltid etter oss (...) Hun sladeret på oss (...) Iblant observert bossens venn oss, men selve bossen var aldri på strøket!

I denne relasjonen føler kvinnene seg ofte lurt, og de mister tillit til agentene sine. Som en reaksjon prøver noen å lure agenten/er tilbake, eller finne måter å forlate agentene på og jobbe for seg selv. Noen klarer imidlertid ikke å forlate slike agenter.

I det neste kapitlet vil jeg vise hvordan noen av mine informanter klarte å komme seg vekk fra agentene sine. Noen begynte å jobbe uavhengig, mens noen sluttet med prostitusjon.

7.4 Fra avhengighet til frihet: hvordan kvitte seg med halliker

I forrige kapittel har jeg beskrevet måten kvinner migrerer til Norge og hvordan de forholder seg til agentene sine. I dette kapitlet vil jeg se på historiene til kvinner som har kommet til Norge via agenter som de måtte betale, men som frigjorde seg fra ham/henne etter hvert. Høigård og Finstad (1993:246) skriver at det for utenforstående ligger en ”utfordring å prøve å trenge inn i opplevelsen” av at jenta *trenger* hallik. Hvorfor og hvordan oppstod forståelsen av at kvinnene i min undersøkelse ikke lenger trengte en agent? Hvordan gikk de ut fra denne relasjonen?

Karina jobbet for en kvinnelig agent og måtte betale per dag:

Jeg måtte betale for plassen på gata, fordi hun sa at det var hennes plass. Hun lovet ingen beskyttelse. Hun truet også meg at dersom jeg ikke betaler penger til henne vil jeg bli møtt av Tallins gutter som vil ta et ”oppgjør” med meg.

Etter en stund skjønnte Karina at organiseringen var veldig dårlig; agenten verken eide noe av gata i Oslo eller hadde mektige nettverk i Norge eller i Estland. Agenten hadde også problemer med å rekruttere flere kvinner til å jobbe. Da Karina mistenkte agenten sin for å ha stjålet penger fra henne, klarte hun ikke mer. Hun fortalte:

Jeg og K [venninne] anmeldte henne [agenten] og truet at vi selv hadde gode kontakter i Tallin og at vi ikke er redde for henne (...) Jeg ba henne reise til helvete, jeg har anmeldt henne både i Tallin og Norge. Hun truet meg med å skade familien min, men jeg truet tilbake.

Den ene informanten fortalte at dersom agenter ikke holder seg til et etablert nettverk og har nok ressurser for å holde på disiplinen hos kvinnene, kan de lett miste dem. Karina og hennes venninne skjønnte at agenten deres ikke var mektigere enn deres eget nettverk og fikk revet seg løs. Argumentet at man måtte betale for gata var heller ikke overbevisende, fordi det var lett å finne ut at gater i Oslo ikke eies av noen. Det var heller ingen overvåker eller annen agent som kunne kontrollert kvinnenenes handlinger. I tillegg hadde Karina og hennes venninne baltiske pass som tillot dem å reise fritt mellom hjemlandet og Norge.

Lena fra Estland har kommet til Oslo to ganger til å jobbe for en agent hvor forholdet mellom henne og ham kan kalles det jeg tidligere har definert som sjef- prostituert relasjon. Hun

pleide alltid å gi ham alle pengene og han ransaket tingene hennes. Men en gang kjøpte hun seg en bukse fra opptjente penger. Agenten merket ikke noe, og da fikk Olga ideen om at det ville være fint å jobbe for seg selv og beholde alle pengene. Neste gang hun ville tilbake til Oslo og jobbe på gata kom hun dit alene. Hun forteller:

Jeg stod på Oslo S; Hvor skal jeg gå? Jeg kjente nesten ikke Oslo igjen [fordi det var sommer denne gangen], jeg spaserte litt rundt. Jeg hadde lite bagasje. Gikk til det første hotellet, ba om det billigste rommet (...). Det er bedre å betale 500 kroner om dagen enn å jobbe for en boss. Jeg husker jeg var redd for å treffe ham igjen, men jeg ville prøve å jobbe for meg selv. Jeg var frustrert: kanskje alle jobber for en boss? Kanskje man må det? Nå forundrer det meg at jeg kunne dra uten å vite noe om hotell og andre ting.

Samme følelsen av urettferdig fordeling av inntjening og at det var nødvendig å gjøre noe med dette opplevde Vera etter å ha jobbet for en afghaner i tre måneder og gitt ham største delen av inntekten sin. Hun fortalte at hun tidligere var veldig avhengig av andre: hun kunne ikke språket, hadde statsløs pass og trengte noen som kunne invitere henne for å få et visum til Norge. I tillegg visste hun ikke hvordan det var mulig å finne leilighet selv. En dag kom Vera på egen hånd: ”For ett år siden kom jeg tilbake med estisk pass. Fant selv leilighet og annonserte i avis og på Internett”. Jeg har tidligere sitert Veras uttalelse om at kvinner med baltiske pass er uavhengige av agenter og at kvinner som jobber i leiligheter jobber mest alene og for seg selv. Hun sier:

Estiske kvinner vil ikke selge sex for 200 kroner, men albanske vil kanskje det (...) Hallikene utnytter situasjonen. Alle, absolutt alle, kommer med en hallik første gangen. Så er det opp til deg (...) Det største problemet er å finne leilighet. Så lenge jenter som er utlendinger har problemer med å leie leilighet i eget navn, kan de ikke gå fra hallikene sine.

Vera fikk hjelp av en kunde til å leie en leilighet da hun kom for å jobbe på egen hånd. Kunder eller kjærester er ofte de personene som hjelper kvinnene på ulike måter, også å gå fra agentene sine. Kunder synes ofte å være en form for sosial kapital i følge Bourdieu (1986) for kvinnene i undersøkelsen. Gjennom dem lærer de reglene og systemet i Norge, og blir lovet hjelp dersom de vil forandre situasjonen sin. Vera hadde vært i Norge flere ganger før hun kom på egen hånd. Måten hun klarte det på tyder på at sosial og økonomisk kapital er en vei til frihet fra agenter. Nina forlot for eksempel den norske agenten etter tre måneder fordi hennes norske kjæreste som var tidligere kunde overtalte henne til dette. I tillegg anmeldte hun agentene sine:

Anmeldelsen var min kjærestes initiativ. Han visste alt om meg og min situasjon. De[agentene] tar penger, ødelegger jentenes psykologi. Jeg ville prøve, fordi min kjæreste ville at jeg skulle anmelde. Likevel finnes det noen kvinner som aldri tør å forlate hallikene sine selv om de får seg kjærester og de betaler summen til halliken de dagene de jobber.

Ut fra informantenes fortellinger og erfaringer fremgår det at det finnes flere faktorer på individuell og strukturell nivå som kan danne grunnlag for at kvinner med tiden kan gå fra agentene sine og fortsette å jobbe i prostitusjon dersom de ønsker det. Dersom kvinnene hadde etablert sitt nettverk hjemme var de lite redde for agentenes sanksjoner hjemme, slik som Karina. Lena kjøpte billetten til Oslo selv og ville prøve å jobbe selvstendig fordi hun ikke ville akseptere å gi fra seg størstedelen av beløpet. Ikke minst ville hun unngå å jobbe i konstant frykt for agentene. Språkkunnskaper som bidrar til en selvstendig kommunikasjon og sosialisering med kunder, kjennskap til lokale regler og utvidet nettverk i utlandet er også avgjørende når man vil jobbe for seg selv. Ikke minst spiller visumfritt adgang til riket og EU-medlemskap veldig stor rolle for kvinnenens uavhengighet når de først bestemmer seg å jobbe uavhengig.

Det at kvinner i transnasjonal prostitusjon med tiden blir uavhengige av agenteene viser også forskere Gülçür og İlkkaracan (2002) i sin undersøkelse av kvinner fra det tidligere Sovjetunionen som er involvert i prostitusjon i Tyrkia. Forskerne finner at på begynnelsen av 1990-tallet kom det mindre grupper av kvinner til Tyrkia ved hjelp av tyrkisk og russisk mafia, som organiserte både losji og kunder for dem. Ti år senere var antallet avhengige kvinner sterkt redusert, og de fleste som forskerne intervjuet kom dit på egen hånd for å selge sex (Gülçür og İlkkaracan 2002).

7.5 Agenter: makt og innflytelse

7.5.1 Tilgang til ”riktige” folk

I en del rapporter og undersøkelser om menneskehandel er det skrevet om hvordan kvinner og unge jenter blir kidnappet eller direkte lurt inn i prostitusjon i utlandet og deretter grovt kontrollert, sperret inne og utnyttet (Hughes 2000, Lehti 2003). I mitt materiale finner jeg imidlertid at alle informantene reiste til Norge med full kunnskap om typen arbeid, til tross for at de ikke alltid visste om de mer detaljerte arbeidsforholdene. Her er ikke situasjonen til

kvinnene slik at de er tvunget til å migrere, eller at de er fysisk innsperret. Derimot har mange hatt en drøm om å migrere i flere år. Kvinnene leter etter sosiale kontakter som kan utgjøre en sosial kapital, og gjennom disse forsøker de å dra ut i håp om adgang til materielle goder og informasjon om andre muligheter for handling. Imidlertid oppgir kvinnene en del frihet og autonomi da de er underlagt en del forpliktelser og regler.

Det som kommer frem i historiene til kvinnene er at de selv lette etter agenter og ba dem om jobb, eller takket ”ja” til en tilbudt jobb. I mange tilfeller var kvinnene klar over den illegale siden ved en slik ”ansettelse”. Jeg vil imidlertid påpeke at det her ikke handler om store veletablerte kriminelle nettverk, men små grupperinger av kriminelle (slik som det også beskrives i Vocks og Nijboer 2000, Tyurukanova og Malysheva 2001 og Moustgaard 2002). Saken er ikke desto mindre at grensen mellom det gode, legale systemet og mørke illegale forretninger var vag under det postsovjetiske kaos (Nazpary 2002). En informant fortalte om sin prostitusjonserfaring hjemme i Russland, hvor det først var mafiagutter som kontrollerte de gateprostituerte, men senere, da de ble lei, overtok politiet. Måten politiet tjente påprostituerte og mafia var nokså lik. Reisebyrået i Russland som Natasha og Lina benyttet for å dra til både Hellas og Norge var drevet av en tidligere politimann. I samfunn hvor man ikke ser forskjell på det legitime/legale og illegitime er det ikke overraskende at kvinner hengir seg og har tillit til helt fremmede personer. Disse personene opererer i et system som legitimerer, reproducerer og bidrar til deres handlinger.

I følge Bourdieu (1986) utgjør en slik tilgang til ”riktige folk” en sosial kapital som dreier seg om sosiale nettverk og kontakter og sirkulasjon av informasjon. Tilgangen til riktige folk og lønnsomme strategiske kontakter er blitt viktig også for kvinnene jeg intervjuet, og de bruker disse kontaktene til å forbedre sin situasjon. Til tross for at det som regel koster å knytte seg til sosiale kontrakter med sine agenter får kvinnene bedre lønn enn de ellers ville fått hjemme. Dette gir dem mulighet til å spare for fremtiden, forsørge familien, reise ut for å oppleve Vesten og så videre.

Bortsett fra økonomiske gevinst gir disse sosiale kontakter nye kontakter og nettverk som i sin tur kan få kvinner til å kvitte seg med de første nettverkene. Som tidligere vist, kan kvinnene få seg kjærester og andre venner etter de har kommet til Norge som vil utgjøre ny sosial kapital og som kan spille en annen og gunstig rolle i kvinnes liv. Noenprostituerte oppnår selv makt og utøver kontroll ved å få en spesiell posisjon i destinasjonslandet som overvåkere.

Kvinnelige agenter som er beskrevet i denne undersøkelsen er tidligere prostituerte som skaffet seg nødvendig kapital for å opprettholde sin posisjon som agenter, for igjen å kunne tjene gode penger på andres prostitusjon. Ulike agenter i transnasjonal prostitusjon har nettopp en slik sosial kapital som gir aktører adgang til andres ressurser og mye makt over andre. Denne kapitalen må også ha en transnasjonal karakter for å kunne virke over grenser. De kvinnene som jobbet for agenter som ikke hadde nettverk i Oslo var de første til å gå fra agentene sine. Mens Nadja ikke engang kunne tenke tanken for å jobbe for seg selv, fordi hun hadde agenten som fulgte henne fysisk eller gjennom hyppig telefonkontakt, i tillegg til å sende betroede personer for å beskytte henne da han ikke kunne være der selv. I tillegg visste Nadja at agenten hennes hadde etablerte og velfungerende nettverk innenfor transnasjonal prostitusjon i flere land i Europa. Dermed var hans posisjon urokkelig. Ønsker agenten å beholde kvinnen, bør han sørge for at hun ikke får seg et nytt sosial nettverk som kan resultere i økt sosial, økonomisk og kulturell kapital (informasjon, språkbeherskelse). I neste underkapittel vil jeg ta for meg ulike former for makt som agenter utøver for å beholde kvinnen som inntektkilde.

7.5.2 Personlig og materiell form for makt og kontroll

Tidligere har jeg vist hvor nødvendig det er å knytte seg til en agent når man kommer fra land i det tidligere Sovjetunionen, i hvert fall når man migrerer for første gang til et fremmed land. Jo vanskeligere det er å komme ut, dess flere ressurser er det nødvendig å investere i avreisen, og dess strengere blir den sosiale kontrakten med agenten.

O'Connell Davidson (1998:17) skriver at prostituerte er subjekter for en personlig form for makt i tillegg til materiell makt, og at denne personlige formen også avhenger av flere strukturelle faktorer. Både personlig og materiell makt er ofte det som hindrer prostituerte i å slutte med prostitusjon, selv om de selv skulle ønske det. Når man tenker at makt både er relasjonell og strukturell ser man at makt ikke bare kan forstås ut fra enkelthandlinger, men at disse handlingene er kjedet sammen i mye større systemer som er mer omfattende enn hva enkeltpersoner kan overskue. Jeg vil her ta for meg hvordan kvinnene utsettes for personlig makt fra agentene sine, og i tillegg til å ta kort for meg om materiell makt.

Personlig makt

Det som er felles for alle agentene er at de utøver personlig makt over kvinnene, men i varierende grad. Jeg vil hevde at de utøver personlig makt både direkte og indirekte. En slik direkte og indirekte utøvelse av agenteners personlige makt overfor de prostituerte i min undersøkelse foregår gjennom vold og trusler om vold, psykologisk press, gjennom delegering av makt til overvåkere, ved å vinne kvinnenes tillit og ved å hindre deres mobilitet og sosialisering med andre.

Slike mobilitets- og sosialiseringshindringer³⁰ gjelder i min undersøkelse som regel kvinner som hadde en sjef- prostituert relasjon. Disse utspiller seg ved at informantene alltid måtte gi beskjed om hvor de gikk utenom jobben, men at de helst ikke måtte gå noen steder i det hele tatt. Kvinner som jobbet på gata måtte enten være på jobb ute eller være hjemme. Kvinnene som jobbet i leiligheter måtte stortsett oppholde seg i leiligheten der de jobbet selv om de ikke hadde kunder. Noen ganger kunne de gå ut, men da sammen med agentene. Noen kvinner ble truet med at dersom de ble tatt av politiet kunne det få konsekvenser for deres opphold og arbeid. Denne formen for mobilitetshindring gjør at agenten kontrollerer bevegelsesfriheten til kvinnene og forsikrer seg om at hun ikke havner i en situasjon som kan avsløre agenten. I en kjæreste- prostituert relasjon har agenten også alltid kontroll over hvem kvinnen omgås med eller hvor hun er gjennom hyppig telefonkontakt, noe hun oppfatter som beskyttelse og omsorg. Informantene forteller imidlertid at det å bli fratatt pass³¹ er en vanlig praksis når man drar til utlandet for å jobbe med prostitusjon, noe som også kan ansees som utøvelse av makt og kontroll fordi kvinnen da blir fullt bundet til agenten. I en undersøkelse av utenlandske kvinner i prostitusjon i Oslo kaller forskerne det ”captive behind open doors” (Brunovskis, og Tyldum 2004:65). Ingen av kvinnene i min undersøkelse var blitt fratatt passene sine.

I tillegg hadde mange av informantene forbud mot å snakke med andre kvinner på gata, særlig de som snakket samme språk som dem selv, eller med hjelpearbeidere eller rettsapparatet. I disse situasjonene skulle kvinnene ha en ferdig laget skisse av hva de skulle si, og det viktigste var å ikke avsløre at de jobbet for noen. Kvinnene skulle heller ikke inngå i et kjærlighetsforhold til sin kunde. Dette var også strengt forbudt. Akkurat som

---

³⁰ Se også Andrijacevic (2004)

³¹ I Norge sjekker politiet ofte identitetsdokumentene til prostituerte kvinner både på gata og i leiligheter. Hvis de mangler dokumentene kan politiet ta kvinner med på stasjonen. Agenter er sannsynlig klar over det og ser det dermed ikke som formålstjenelig å ta passet fra kvinnene.

mobilitetshindringer er disse sosialiseringshindringene viktige redskaper for utøvelse av personlig makt. Ved at kvinnene i undersøkelsen ikke kunne bevege seg fritt, treffe kunder i fritiden sin eller bli kjent med andre kvinner, ble de fratatt mulighet til å tilegne seg den sosial kapitalen som er nødvendig dersom kvinnene ville forandre sin situasjon. Undersøkelsen viser at kvinnene kunne forlate agentene sine, eller stille krav til dem først etter de hadde blitt kjent med andre folk og regelverket rundt. Noen kvinner anmeldte agentene sine for hallikvirksomhet eller mennskehandel.

Hva er det som får kvinner til å fortsette å handle som agenten ønsker når hun selv ikke vil det? Luhmann (1979) sier at redselen for å bli utsatt for negative sanksjoner fra makthaveren er grunnlaget for at personen velger et handlingsalternativ som hun/han ikke selv foretrekker. Samtidig må personen tro på at sanksjonene kan bli satt i verk og at de er virkelige. Flere kvinner forteller at redselen for negative sanksjoner og vold mot dem og deres familie er hovedgrunnen til at de ikke vil gjøre noe galt eller forlate agenten, selv om det ikke har skjedd noe ennå. Bruk av vold eller trusler om vold er også en del av den personlig makten som utøves av agenter. Som nevnt tidligere foregår trusler om vold oftere enn direkte vold. I noen tilfeller fortalte informantene at deres venninner ble slått. Noen kvinner har fortalt at agentene hadde sex med dem og at de ikke kunne si nei, fordi de var redde til å bli slått eller sendt hjem. Det at kvinnene trues med å bli sendt hjem dersom de bryter reglene eller ikke tjener nok penger, strider mot en felles oppfatning av at halliker og bakmenn holder kvinnene i arbeid mot sin vilje og hindrer dem til å reise hjem (Hughes 2002, Kelly 2002).

Tvang er ikke noe som bare kvinnene ønsket å unngå, men også agentene. Tvang og vold må, for å være et grunnlag for makt, være en ubenyttet reserve. Tvang krever større engasjement av makthaveren enn makt, i følge Luhmann (1979), og det betyr at makt som nærmer seg tvang ikke kan være et virkemiddel for å skape virkninger, det vil si lydighet og samarbeidsvilje, over avstand i tid og rom. Forholdet mellom kvinner i prostitusjon og deres agenter fungerer best dersom det ikke foreligger tvang. Kvinnene i undersøkelsen uttrykker selv at i dag er ”hallikene blitt lure” og at de derfor støtter milde metoder, som kommunikasjon og overtalelse, fordi det da er lettere å få den legitimitet som er nødvendig for opprettholdelse av makt. Andrijasevic skriver i sin avhandling om handel med østeuropeiske kvinner i gateprostitusjon i Italia at trusler om vold dominerer over andre former for tvang i kontrollerte situasjoner (Andrijasevic 2004). Det samme finner jeg i min undersøkelse.

En av informantene mine, Katja, har jobbet i flere land og for ulike agenter. Hennes opplevelse av å jobbe for og med agenter er ulike, fra å gjøre som de vil for å være snill til å være redd for vold. Hun forteller følgende om agentene:

Halliker bruker frykt, psykologisk press og psykologisk hjernevasking. Jeg skjønnte det etter hvert. Jeg trodde de var snille. Men det er deres metode å late som snille. I Irland tvang halliken min å suge ham (...). Litauske halliker presset meg moralsk ved å si: *jeg tar vare på deg*. Jeg måtte jobbe minimum 12 timer om dagen i Tyskland. Vi [prostituerte] var slitne. Jeg sa en gang til en av dem [halliker] på telefon at jeg er sliten og vil sove. Men han svart: *vær så snill og stå litt til, lille pus*. Jeg stod da fordi han ba pent. Den andre litauer bare skrek på meg og jeg var redd.

Det som Katja betegner som ”psykologisk press” og ”hjernevasking” kan være det Bourdieu kaller for symbolsk vold (Bourdieu 1999) som har sitt grunnlag i symbolsk makt. Muligheten for utøvelse av symbolsk makt gis gjennom anerkjennesle av agentens posisjon og rykte. Agentenes symbolske (personlige) makt som han /hun utøver avhenger også av den mengde kapital (økonomisk og symbolsk) som agenten har akkumulert (Bourdieu 1996). Dette psykologiske presset som Katja snakker om handler blant annet om å overbevise henne at hun trenger ham (agenten) og at han er snill og tar vare på henne. Det samme opplever Nadja når kjæresten hennes alltid viser at han bryr seg om henne og ber henne pent om å jobbe ekstra fordi da kjøper han bil til henne. Christina og Richard Milner (1972 sitert i Faugier og Sargeant 1997) finner i sin undersøkelse av halliker (pimps) at de ønsker lojalitet og lydighet fra kvinner mer enn kroppen deres. For å oppnå dette trenger de å forandre personlightene deres. Her kommer det et utsagn til en ”hallik”:

You create a different environment. It’s a brainwashing process; the whole thing is creativity. When you turn a chick out, you take away every set of values and morality she had previously and create a different environment (Milner og Milner 1972 sitert i Faugier og Sargeant 1997:123).

Jeg finner også at tillit er en viktig forutsetning for agentenes maktposisjon. Tillit foreligger når en person aksepterer å være sårbar overfor en annen persons mulige, men ikke forventede, mangel på god vilje (Gulbrandsen 2001:300). Å ha tillit til den andre betyr å gi den andre muligheten til å såre oss, og samtidig håpe at vedkommende ikke vil utnytte denne muligheten. Tillit foreligger i situasjoner hvor personen står overfor en reell risiko for tap, og legger verdier i hendene på det andre mennesket (Luhmann 1979, Gulbrandsen 2001). Ulike kvinner i undersøkelsen har uttrykt at de har tillit til og stoler på agentene sine. Nadja fra

Moldova stoler på sin kjæreste og tenker ikke på å lure ham for penger selv om hun har denne muligheten. Han lover å kjøpe hus og bil til henne i fremtiden, og hun har tillit til at han faktisk kommer til å gjøre dette. Liza uttrykte også at hun stoler på agenten sin og på andre kvinner i prostitusjon fordi de oppbevarer pengene for agenten på samme plass. Hvorfor kom så Lina og Natasha tilbake til det samme reisebyrået som sendte dem til Hellas hvor de ble lurt, og ba om jobb igjen? De hadde tillit til at denne personen ikke mente å såre dem, og at denne gangen ville alt bli annerledes. Adgang til nettverk øker også muligheten for å skape og opparbeide tillit. Agentene er i stor grad opptatt av å vinne kvinnenes tillit dersom de vil beholde dem over tid og oppnå fortjeneste på dem. Det er også slik at flere agenter er opptatt av å gi tillit til kvinnene, noe som også er en forutsetning for å få tillit og dermed opprettholde makt (Luhmann 1979). Noen informanter påpekte at agentene stolte på dem.

Kamala Kempadoo og Jo Doezema (1998:72) skriver at menneskehandel for prostitusjonsformål opererer i et nettverk av etablerte strukturer, og kvinnene er ofte klar over at de bare en del av det. Den som vil utøve makt i stor skala, må derfor bygge opp en stab av betroede personer som ivaretar behovene for å overvåke, sanksjonere og informere om de overordnedes vilje (Gulbrandsen 2004). Å ha og opprettholde makt krever betydelig innsats, så som å ringe hver dag, sende venner til kvinnen og ikke minst overbevise henne om at han/hun hjelper henne. Tidligere beskrev jeg hvordan agentene ofte har medhjelpere som blir kalt for *overvåkere*. Overvåkere er nødvendige når makthaveren (agenten) befinner seg et annet sted. De kan være alt fra venner og slektninger, til agenten selv eller andre prostituerte som jobber sammen med de kvinnene som kontrolleres. De siste har som regel et nært forhold til agenten og oppnår gevinst for å ”hjelp” agenten. Det at det finnes noen som indirekte kontrollerer den prostituertes arbeid og opptreden virker disiplinerende og stimulerer til adlydelse. Agent- prostituerte relasjonen består dermed av en kjede personlige relasjoner.

Materiell makt

Kvinner utsettes også for materielle former for makt, i tillegg til de ovennevnte personlige formene for makt som kvinnene utsettes mens de jobber i prostitusjon i Oslo. En materiell form for makt i kombinasjon med en personlig maktform konstruerer noe som O’Connell Davidson (1998) kaller for ”condition of confinement”. Materielle former for makt er noe som kan bidra til at kvinnene begynner å dra ut for prostitusjon, og som samtidig kan hindre dem å slutte med prostitusjon (Andrijacevic 2004:79). Denne makten blir tydelig når kvinner må sende penger hjem til familien, eller betale barnevakten. Maria forteller at selv om hun vil

slutte med prostitusjon eller jobbe mindre kan hun ikke tillate seg det blant annet fordi: ”jeg må betale for leiligheten som jeg jobber i her, jeg må betale for leiligheten hjemme i Estland, jeg må sende penger til mor, søsters familie, og broren (...) De er blitt vant til hjelpen”. Dette er et eksempel på at bortsett fra å bare tenke på sine behov og ønsker er de faste utgiftene som hun er nødt til å dekke som utøver en usynlig, men ubarmhjertig materiell makt over hennes liv.

Meta, som er en andel som betales agenten daglig eller per kunde, eller gjeld som de påtok seg for å komme til Vesten, er også en form for materiell makt. Agenter bruker også økonomiske sanksjoner i form av bøter som en måte å forvandle personlige makt til materiell fordi makten blir mindre synlig (se Patterson 1982). Ikke minst virker også immigrasjons – og arbeidslovreguleringen i Norge som en materiell form for makt, der kvinnene må tenke på legale papirer og iblant investere i å kjøpe dem. Et eksempel her er Lina, som ønsker seg en vanlig jobb i Norge, men som en russisk borger pålegges hun mange restriksjoner og blir nødt til å enten oppholde seg illegalt og selge sex eller jobbe med falske papirer hvor konsekvensen av dette kan bli utvisning fra Norge.

Det kan også være forholdene i hjemlandet, og deres egen posisjon i samfunnet og mulighetene der som både skaper migrasjonsønsket og som holder dem i prostitusjonen. Diskriminering av russisk minoritet i Estland og Latvia er også et eksempel på materiell makt over kvinnene som kan medvirke til å migrere til et annet land for prostitusjon. Samtidig kan det også være grunnen til at kvinner med minoritetsbakgrunn ikke vil reise tilbake til sitt hjemland, men bygge et nytt liv i Vesten.

8.0 Avslutning

Med dette prosjektet har jeg ønsket jeg å finne ut mer om situasjonen til prostituerte kvinner fra det tidligere Sovjetunionen som befinner seg i Oslo, særlig om migrasjonsprosessen deres og om agentene som organiserte migrasjonen for dem. Som teoretisk rammeverk for å diskutere de empiriske funnene har jeg brukt teorier om migrasjon, prostitusjon og makt.

Oppgavens mål har mer spesifikt vært å studere 1) hvilke individuelle og strukturelle forhold som kan belyse migrasjon for prostitusjon for kvinner fra det tidligere Sovjetunionen, 2) hvilke måter denne prostitusjonsrelaterte migrasjonen foregår på, og 3) hvordan (makt)relasjonene er mellom kvinnene og deres agenter. I dette kapitlet vil jeg oppsummere hva som er fremkommet gjennom analysen av dybdeintervjuer med prostituerte kvinner fra det tidligere Sovjetunionen.

I første del av analysen var målet å danne et tilstandsbilde av hvordan kvinnene opplevde livet i sine respektive postsovjjetiske hjemland før de kom til Norge. Hvordan kvinnene har beskrevet sin bakgrunn og hva som har spilt en rolle for den prostitusjonsrelaterte migrasjonen varierer, men analysen viser at det er mange fellestrekk ved deres opplevelser. Den sosioøkonomiske situasjonen hjemme beskrives som svært ustabil med fravær av trygge framtidsutsikter og velferdsordninger. Dette setter de unge kvinnene i en meget sårbar situasjon, kjennetegnet av statusfall, diskriminering, fattigdom, lav utdanning, arbeidsledighet i tillegg til byrden av forsørgeransvar. Imidlertid finnes det også andre opplevelser som kvinnene definerte som problematiske og som var avgjørende i deres beslutning om å migrere. Disse opplevelsene springer ut av et nytt fenomen som de ble presentert for i overgangstiden fra kommunisme til kapitalisme i postsovjjetiske land – forbrukerkulturen og nye mobilitetsmuligheter. Flere av informantene i denne undersøkelsen uttrykker at trangen til å tilegne seg vestlige goder og ikke minst trangen til å se en annen verden har vært viktigere drivkrefter enn bare det å tjene penger til livets nødvendige opphold. Mange poengterer at det er en kombinasjon av disse forholdene som ligger bak deres beslutninger om å migrere.

Deretter rettes fokuset i oppgaven mot hvordan migrasjonen til og prostitusjonen i Norge ble organisert. Kvinnene i undersøkelsen kan deles i to hovedgrupper: de som kommer fra nye EU-medlemsland (Estland, Litauen og Latvia), og de som kommer fra ikke-medlemsland

(Russland og Moldova) og som derfor faller i kategorien tredjelandsborgere. Mens kvinner fra de nye EU-statene har rett til å søke jobb i Norge og oppholde seg her i minst 6 måneder om gangen, mangler kvinnene som er tredjelandsborgere muligheter til å skaffe seg en vanlig jobb. I tillegg trenger den sistnevnte gruppen visum for å komme til vestlige land. Begge gruppene var interessert til å få jobb i utlandet, og kom i kontakt med ulike nettverk som kunne ordne en jobb i Norge for dem. Arbeid som viste seg å være prostitusjon. Det var ikke nødvendigvis Norge kvinnene ønsket å dra til, men det var i Norge agentene i hjemlandet hadde sine nettverk, eller det var Norge tidligere prostituerte anbefalte til mine informanter. Nettverksteori, en del av migrasjonsforskningen som jeg har beskrevet i oppgaven, fremhever at de første migrantene samler kunnskap og skaper nødvendige nettverk for etterpå å motivere flere migranter til å reise til samme sted. Noen av kvinnene var allerede involvert i prostitusjon hjemme eller i andre land, og kjente dermed til nettverk som driver med transnasjonal prostitusjon.

Ut fra informantenes fortellinger har jeg definert tre hovedmigrasjonsmåter til Norge. Disse er 1) migrasjon via sosiale og kommersielle nettverk med betaling til agenter, 2) migrasjon via og sammen med kjæreste og 3) selvstendig migrasjon. I hver av migrasjonsmåtene har jeg beskrevet hvordan kvinnene kom i kontakt med sine agenter for å dra ut. De kvinnene som migrerte via sosiale og kommersielle nettverk måtte enten gi fra seg alle pengene og få lønn på slutten av avtalt arbeidsperiode, betale andel per kunde, eller betale en fast sum per dag til agenten. Dersom migrasjonen er organisert via kjæreste, gis alle penger til kjæresten som også er en agent, og han betaler en fast avtalt lønn på slutten av hver måned. Til tross for at den summen de prostituerte mottar utgjør kun omtrent ti prosent av inntjeningen, opplever de likevel avtalen som gunstig. En mindre vanlig måte å migrere på er selvstendig migrasjon uten involvering av agenter som organiserer turen, oppholdet og tar penger for det. Kvinnene jeg intervjuet i denne gruppen får all nødvendig informasjon fra andre prostituerte som har jobbet i Oslo. En viss sosial og økonomisk kapital er nødvendig dersom kvinner vil migrere og jobbe selvstendig i prostitusjon, eller hvis de velger å slutte med prostitusjon og begynne å gjøre noe annet i Norge. Ikke minst er visumfri adgang til landet en forutsetning for selvstendig migrasjon. Materialet viser også hvordan flere kvinner med tiden går over fra å ha en agent til å jobbe selvstendig i Norge. Dette avhenger også ikke bare av akkumulert sosial kapital, men også økonomisk kapital. Kvinner i denne gruppen har økt i antall, og betydningen av sosiale relasjoner ser ut til å være avgjørende.

I den siste delen av oppgaven har jeg presentert hvilke relasjoner prostituerte kvinner som migrerer til Norge inngår med sine agenter. Her deler jeg agentene i tre typer: kjæresten, forretningspartneren og sjefen. Å finne en agent er en vanlig måte å migrere for prostitusjon på. Det er imidlertid slik at ikke alle kvinnene var klar over hvilke forhold de kom til havne i når de kom til Norge. I kjæresterelasjonen har jeg beskrevet forholdet mellom informanten og agenten som organiserte migrasjonen og fulgte med henne. Agenten fungerer her som kjæreste og arbeidsgiver på samme tid. Han er også ansvarlig for beskyttelse og for å ordne nødvendige dokumenter. Forholdet beskrives som vennlig og tillitsfullt, med en grad av kontroll fra kjæresten som oppfattes som omsorg. I forretnings- og sjefsforholdet har kvinnene benyttet både private sosiale og kommersielle nettverk hjemme under migrasjonen. Agenter som karakteriseres som forretningspartnere kjennetegnes av at det er inngått en avtale om hvor mye penger kvinnen betaler til agenten for å reise til Norge og disponere en leilighet der. I tillegg loves det beskyttelse. Relasjonen beskrives som en forretning med stor grad av tillit. Imidlertid eksisterer det trusler om vold og sanksjoner dersom kvinnene ønsker å jobbe selvstendig. I sjefsrelasjonen fremstår agenten ikke som likeverdige partner slik som i de to andre relasjonene, men som en overordnet person med full makt og kontroll over kvinnenes arbeidsvilkår og fritid. Materialet viser at det er den økonomiske nytten av prostituertes virksomhet som er viktig for agentene.

Uansett relasjon til sine agenter er prostituerte kvinner i Oslo utsettes for både personlig og materiell makt. Personlig makt fra agenter utspiller seg gjennom vold og trusler om vold, psykologisk press, gjennom å delegerer makt til overvåkere og gjennom å hindre mobilitet og sosialisering. Å vinne tillit er også en viktig forutsetning for utøvelse av makt. Materiell makt eksisterer gjennom det forsørgeransvar kvinnene har i den grad de må sende penger hjem, andelen de må betale til agenten for å kunne tjene resten til seg selv, økonomiske sanksjoner, gjeld de pådro seg før de dro, i tillegg til alle de materielle godene som de ønsker å kjøpe. I tillegg virker immigrasjons – og arbeidsreguleringen i Norge som materiell maktutøvelse i og med at det setter en ramme for hva migrantene kan gjøre. Både personlig og materiell makt er ofte det som hindrer prostituerte i å slutte med prostitusjon selv om de selv skulle ønske det.

Gjennom oppgaven har jeg pekt på noen generelle mønstre og tendenser som jeg mener er karakteristiske for mine informanter. Jeg har ikke grunnlag for å hevde at andre prostituerte kvinner befinner seg kun i situasjoner som dem beskrevet i oppgaven. Det empiriske materialet på 15 personer er begrenset. Jeg har for eksempel ikke truffet de kvinnene som

aldri kom på Pro Sentret eller jobbet på gata og som kanskje sitter innsperret i leiligheter. Likevel synes jeg at mine informanter har kunnet kaste lys over hvordan prostitusjonsrelatert migrasjon fra land i Øst-Europa til Norge foregår. Da denne undersøkelsen viser at det er endringspotensiale i kvinnenes muligheter til å jobbe selvstendig og til å begynne med annet arbeid, mener jeg det ville vært spesielt interessant å følge opp kvinnene fra de nye EU-landene som er i ferd med å slutte med prostitusjon. Det er viktig å studere veien ut av prostitusjon, noe man kan gjøre ved å studere deres forsøk på å finne seg vanlige jobber og etablere et vanlig liv i Norge.

I denne oppgaven mener jeg å ha vist at transnasjonal prostitusjon er et kompleks fenomen, samtidig som jeg har gitt et bredere perspektiv på et fenomen som er diskutert og betegnet som menneskehandel. Jeg har foreslått å se på deprostituerte kvinnene fra land i Øst-Europa som migranter som kommer til Norge i søken etter bedre liv. Undersøkelsen viser at kvinnene ikke nødvendigvis er tvunget av agenter til å migrere eller til å prostituere seg, men at de aktivt har lett etter personer i hjemlandet for å gjøre migrasjon med inntektsgenererende aktiviteter mulig for dem. Det at kvinnene er underlagt personlig makt fra agentene er snarere et resultat av deres sårbare posisjon som kvinnelige migranter i Vesten. I tillegg viser oppgaven at det også er andre former for strukturell og individuell makt som påvirker kvinnenes posisjon og handlingsmuligheter.

Materialet viser imidlertid at kvinnene ikke er passive individer som ikke prøver å motkjempe den eksisterende undertrykkende orden, men snarere at de handler ut fra gitte, tilgjengelige muligheter. Bare det å reise til Vesten, jobbe i prostitusjon for blant annet å forsørge sin familie, eller forsøk på sosial og økonomisk mobilitet, viser at de er initiativrike og handlingskraftige. Det at enkelte også har klart å forlate sine agenter understreker også dette.

Litteraturliste

Agathangelou, Anna M. (2004): *The Global Political Economy of Sex. Desire, Violence, Insecurity in Mediterranean Nation States*. New York: Palgrave Macmillan.

Agustín, Laura (2003): "A Migrant World of Services". I *Social Politics*. Vol. 10, nr 3: 377-396.

Agustín, Laura (2006): "The Disappearing of a Migrant Category: Migrants who sell sex". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 32, nr 1: 29-47.

Andenæs, Agnes (2000): "Generalisering: Om ringvirkninger og gjenbruk av resultater fra en kvalitativ undersøkelse". I Hanne Haavind (red.) *Kjønn og fortolkende metode*. (287-320) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag as.

Andersen, Ib (1990): "Formidling og tilbakemeldning av forskningsresultater". I Ib Andersen (red.) *Valg af organisations sociologiske metoder – et kombinationsperspektiv*. (199-240) København: Blue Print.

Anderson, Bridget (2000): *Doing the Dirty Work. The Global Politics of Domestic Labour*. London and New York: Zed Books.

Andrijacevic, Rutvica (2003): "The difference borders make: (il)legality, migration and trafficking in Italy among Eastern European women in prostitution" I Sar Ahmed, Claudia Castañeda, Anne-Marie Fortier og Mimi Sheller (red.) *Uprootings/regroundings: Questions of home and migration*. (251-72) Oxford: Berg.

Andrijacevic, Rutvica (2004): *Trafficking in Women and the Politics of Mobility in Europe*. Utrecht: Utrecht Universitet.

Ashwin, Sarah (red.) (2000): *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. London: Routledge.

Barry, Kathleen (1979): *Female Sexual Slavery*. New York: Avon Books.

Bauman, Zygmunt (1994): "After the patronage state: a model in search of class interests". I Christopher Bryant og Edmund Mokrzycki (red.) *The new great transformation? Change and continuity in East- Central Europe*. (14-36) London and New York: Routledge.

Bhalla, Ajit og Frédéric Lapeyre (1999): "Global integration and social exclusion with special reference to Poland and Hungary". *European Journal of development research*, Vol.11 nr 1: 101-124.

Bourdieu, Pierre (1985): "The social Space and the Genesis of Groups". I *Theory and Society: Renewal and critique in Social Theory*. Kluwer academic publishers 14: 39-60.

Bourdieu, Pierre (1986): "The forms of capital". I John G. Richardson (red.) *Handbook of theory and research for the sociology of education*. (241-258) New York: Greenwood Press.

Bourdieu, Pierre (1995): *Distinksjonen – en sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag.

Bourdieu, Pierre (1996): *Symbolsk makt*. Oslo: Pax Forlag.

Bourdieu, Pierre (1999): *Den maskuline dominans*. Viborg: Olesen Offset.

Bourdieu, Pierre og Loïc Wacquant (1992): *An invitation to reflexive sociology*. Cambridge: Polity Press.

Bridger, Sue , Rebecca Kay og Kathryn Pinnick (red.) (1996): *No more heroines? Russia, women and the market*. London: Routledge.

Bridger, Sue og Rebecca Kay (1996): "Gender and generation in the new Russian labour market". I Hilary Pilkington (red.) *Gender, Generation and Identity in Contemporary Russia*.(21-39) London: Routledge.

Brochmann, Grete (1996): *European Integration and Immigration from Third Countries*. Oslo: Scandinavian University Press.

Brunovskis, Anette og Guri Tyldum (2004): *Crossing Borders: An Empirical Study of Transnational Prostitution and Trafficking in Human Beings*. Fafo-report 426. Oslo: Fafo.

Buckley, Mary (red.) (1997): *Post-Soviet women: from the Baltic to Central Asia*. Cambridge: University press.

Castles, Stephen and Mark J. Miller (2003): *The age of Migration*. Basingstoke: Palgrave Macmillian.

Chant, Sylvia og Sarah A. Radcliffe (1992): "Migration and development: the importance of gender". I Sylvia Chant (red.) (1992): *Gender & Migration in Developing Countries*. (1-39) London and New York: Belhaven Press.

Chapkis, Wendy (1997): *Live Sex Acts: Women Performing Erotic Labour*. New York: Routledge.

Dalen, Monica (2004): *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ehrenreich, Barbara og Arlie Russel Hochschild (2003): *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*. London: Granta Books.

Ekberg, Gunilla (2002): The Palermo Protocol. *NIKK magasin* nr.1: 40-41.

Faist, Thomas (2000): *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Clarendon Press.

Faugier, Jean og Mary Sargeant (1997): "Boyfriends, "pimps" and clients". I Graham Scambler og Anette Scambler (red.) *Rethinking Prostitution. Purchasing Sex in the 1990s*. (121-136) London: Routledge.

Fog, Jette (2001): *Med samtalen som utgangspunkt. Det kvalitative forskningsintervjuet*. Viborg: Akademisk forlag.

Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. Vedtatt av Den nasjonale forskningskomité for samfunnsvitenskap og humaniora (2003): URL: <http://www.etikkom.no/retningslinjer/NESHretningslinjer/NESHretningslinjer> (Lesedato 12.03.2007).

Fremmedord blå ordbok (2000): 16.utgave, 4 opplag. Kunnskapsforlaget.

Frostedstad, Guro (2003): *Endring og kontinuitet i dagens Russland. Aspekter ved kvinners dagligliv i det postsovjetiske St. Petersburg*. Hovedoppgave i sosialantropologi. Universitetet i Oslo.

Fuglerud, Øivind (2001): *Migrasjonsforståelse. Flytteprosesser, rasisme og globalisering*. Oslo: Universitetsforlaget.

Godzimirski, Jakub (2005): *Tackling Welfare Gaps. The Eastern European Transition and New Patterns of Migration to Norway*. Nr 284 april. Oslo: NUPI.

Gulbrandsen, Trygve (2001): "Makt og tillit". *Sosiologisk tidsskrift*: Vol. 9: 297-327.

Gulbrandsen, Trygve (2004): "Makt som generalisert kommunikasjonsmedium". I Fredrik Engelstad (red.) *Om makt. Teori og kritikk*. (130-151) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Gülçür, Leyla og Pinar İlkkaracan (2002): "The "Natasha" Experience: Migrant Sex Workes form the Former Soviet Union and Eastern Europe in Tyrkey". *Women's Studies International Forum*, Vol. 25 nr 4: 411-421.

Holm, Maibrit Gamburg (2006): *Nigerianske kvinder i prostitution i Danmark. Migranter, sexarbejdere og midt imellem*. Integrert speciale ved Internatonale Udviklingsstudier og Socialvidenskab. Roskilde Universitetscenter.

Hughes, Donna (2000): "The "Natasha" Trade: The Transnational Shadow Market of Trafficking in Women". *Journal of International Affairs* (Special Issue) Vol.53, nr 2: 625-651.

Hughes, Donna (2002): "Trafficking for Sexual Exploitation: The Case of the Russian Federation". *IOM Migration Research Series nr 7*

Humphrey, Caroline (1995): "Creating a culture of disillusionment: Consumption in Moscow, a chronicle of changing time. I Miller, Daniel (red.): *Worlds apart: Modernity through the prism of the local*. (43-69) London: Routledge.

Hydén, Margareta (2000): "Foskningsintervjun som relationell praktik". I Hanne Haavind (red.) *Kjønn og fortolkende metode*. (130-155) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag as.

Høigård, Cecilie og Liv Finstad (1993): *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Oslo: Pax Forlag as

Isaksen, Lise Widding (2001), "Kommer din praktikant også fra Litauen?". *Kvinneforskning*, 2/2001: 63-71.

Jacobsen, Michael Hviid og Søren Kristiansen (2001): *Farlig feltarbejde*. Aalborg: Aalborg universitetsforlag.

Jeffreys, Sheila (1997): *The Idea of Prostitution*. North Melbourne: Spinifex Press.

Järvinen, Margaretha (1993): *Of Vice and Women: Shades of Prostitution*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kelly, Liz (2002): "Journeys of Jeopardy: A Review of Research on Trafficking in Women and Children in Europe", *IOM Migration Research Series nr 11*.

Kempadoo, Kamala og Jo Doezema (red.) (1998): *Global Sex-workers: Rights, Resistance and Redefinition*. New York: Routledge.

Kiblitckaya, Marina (2000): "Once we were kings. Male experiences of loss of status at work in post- communist Russia". I Ashwin, Sara (red.) *Gender, state and society in soviet and post-soviet Russia*. London and New York: Routledge.

Kligman, Gail og Stephanie Limoncelli (2005): " Trafficking Women after Socialism: From, To, and Through Eastern Europe". *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, Vol. 12 nr 1 vår: 118-140.

Kozer, Khalid and Helma Lutz (1998): "The New Migration in Europe: Contexts, Constructions and realities". I Khalid Kozer and Helma Lutz (red.) *The New Migration in Europe. Social Constructions and Social Realities*. (1-21) Basingstoke, Macmillan Press Ltd.

Kramvig, Britt og Kirsten Stien (2002): "Grenseløs verdighet?" *NORUT Rapport 2002:7*, Alta: NORUT Finnmark as.

Lehti, Matti (2003): "Trafficking in Women and Children in Europe", *series: HEUNI Paper no.18*. Helsinki: HEUNI.

Lisborg, Anders (1998): *Købte kroppe – om prostitutionsrelateret migration fra Thailand til Danmark*. Arbejdsrapport nr 139, Roskilde Universitetscenter.

Lisborg, Anders (2002): "Bodies Across Borders: Prostitution-related Migration from Thailand to Denmark". I Sussana Thorbek and Bandana Pattaniak (red.) *Transnational Prostitution. Changing Patterns in a Global Context*. London, New York: Zed Books.

Lissyutkina, Larissa (1993): "Soviet Women at the Crossroads of Perestroika". I Nanette Funk og Magda Mueller (red.) *Gender Politics and Post-Communism*. (275-286) New York: Routledge.

Luhmann, Niklas (1979): *Trust and power*. Chichester: John Wiley.

Monzini, Paola (2005): *Sex Traffic. Prostitution, Crime and Exploitation*. New York: Zed Books Ltd.

- Moustgaard, Ulrike** (2002): "Bodies across borders". *NIKK magasin* nr 1: 4-9.
- Mühleisen, Wencke** (2005): "Den prostituerte: offer eller feminist i eksil?". *Samtiden*. Nr 3: 29-33.
- Nazpary, Joma** (2002): *Post-Soviet Chaos. Violence and Dispossession in Kazakhstan*. London: Pluto Press.
- Nielsen, Marie Bang** (2002): *Tro, håb og kjærlighed. En analyse af vestlig sexturisme på ferieøen Koh Samui i Thailand*. Speciale. Københavns Universitet.
- Norli, Bjørg** (2006): *Utenlandsk prostitusjon i Oslo. Pro Sentrets kunnskap og erfaringer*. Oslo: Oslo Kommune.
- Noveishii slovar' inostrannyh slov i vyrazhenii** (2001): ["Nyere russisk fremmedordbok" - min oversettelse]. Moskva: Ast.
- O'Connell Davidson, Julia** (2005): *Children in the Global Sex Trade*. Cambridge: Polity Press.
- O'Connell Davidson, Julia** (1998): *Prostitution, Power and Freedom*. Cambridge: Polity Press.
- Okólski, Marek** (2004): "The Effects of Political and Economic Transition on International Migration in Central and Eastern Europe". I Douglas S. Massey og J. Edward Taylor (red.) *International Migration: Prospects and policies in a global market*. (35-59) Oxford: Oxford University Press.
- Pateman, Carole** (1988): *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press.
- Patterson, Orlando** (1982): *Slavery and Social Death. A Comparative Study*. Harvard: University Press.

- Pheterson, Gail** (1996): *The Prostitution Prism*. Amsterdam: University Press.
- Phizacklea, Annie** (1998): "Migration and Globalization: A Feminist Perspective". I Kozer, Khalid and Lutz, Helma (red.) *The New Migration in Europe. Social Constructions and Social Realities*. (21-39) Basingstoke, Macmillan press ltd.
- Pilkington, Hilary** (1996): "Youth culture" in contemporary Russia: gender, consumption and identity". I Pilkington, Hilary (red.): *Gender, Generation and Identity in Contemporary Russia*. (189-237) London: Routledge.
- Portes, Alejandro** (1998): "Social Capital: Its origins and Applications in Modern Sociology". *Annual Review of Sociology*, nr 24: 1-24.
- Repstad, Pål** (1996): *Mellom nærhet og distanse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Røtning, Åse** (2002): "Om bare ikke informantene leser avhandlingen... Intervjuer med par, og forskningsetiske utfordringer". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr 3: 383-293.
- Sidorenko-Stephenson, Svetlana** (2000): "Prostitution and young people in Russia". I David Barret (red). *Youth prostitution in the new Europe*. Russell: House Publishing.
- Siisiäinen, Martti** (2000): *Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam*. Department of Social Sciences and Philosophy. University of Jyväskylä. Paper presentert på ISTR Forth International Conference: "The Third Sector: for What and For Whom?". Trinity College, Dublin, Ireland, juli 5-8 2000. URL: <http://www.istr.org/conferences/dublin/workingpapers/siisiainen.pdf> (Lesedato 20.03.2007).
- Skilbrei, May-Len** (1998): *Når sex er arbeid*. En sosiologisk analyse av prostitusjon på massasjeinstituttene. Oslo: Pax Forlag as.
- Skilbrei, May-Len** (2006): "Prostitusjon i retten: Når "samfunnet" skal bestemme hvem som er hva". *Tidsskrift for kjønnsforskning*, nr 1: 86-93.

Skilbrei, May-Len og Irina Polyakova (2006): *My life is too short. I want to live now.* Oslo: Universitetet i Oslo.

Skilbrei, May-Len og Marianne Tveit (2006): *Afrikanske drømmer på europeiske gater.* Fafo-report 525. Oslo: Fafo.

Slater, Don (1997): *Consumer culture and modernity.* Cambridge: Polity Press.

Smith, Graham (1997): "The Russian diaspora: identity, citizenship and homeland". I Michael J. Bradshaw (red.) *Geography and Transition in the Post-Soviet Republics.* (73-89) Chichester: John Willey.

Steger, Manfred B (2003): *Globalization. A very Short Introduction,* Oxford: University Press.

Stenvoll, Dag (2002): "From Russia with Love? Newspaper Coverage of Cross Border Prostitution in Northern Norway 1990-2001", *European Journal of Women's Studies* Vol. 9 nr 2: 143-162.

Thagaard, Tove (1998): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode.* Bergen: Fagbokforlaget.

Thorbeck, Susanne (2002): "Prostitution in a Global Context: Changing Patterns". I Susanne Thorbeck og Bandana Pattanak (red). *Transnational Prostitution. Changing Patterns in a Global Context.* London: Zed Books.

Tolstaya, Tatyana (1992): "Tsar of all the answers". *Guardian*, 25 june.

Truong, Thanh-Dam (1990): *Sex, money and morality.* London: Zed Books.

Tyldum, Guri, Marianne Tveit og Anette Brunovskis (2005): *Taking Stock. A review of the existing research on trafficking for sexual exploitation,* Fafo-report 493.

Tyuryukanova, Elena og Marina Malysheva (2001): *Jenshina Migrasia Gosudarstvo.* Moskva: Akademia Moskva.

UNFPA (2006): *State of world population 2006. A Passage to Hope. Women and International Migration*. UNFPA.

Verdery, Katherine (1996): *What was socialism and what comes next?* Princeton: Princeton University Press.

Vocks, Judith og Jan Nijboer (2000): "The promised land: A study of trafficking in women from central and eastern Europe to the Netherlands". *European Journal on Criminal policy and research*, Vol. 8: 379-388.

Wadel, Cato (1991): *Feltarbeid i egen kultur. En innføring i kvalitativ orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: Seek.

Widerberg, Karin (2001): *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget.

Wijers, Marjan og Lin Lap-Chew (1997): *Trafficking in Women, Forced Labour and Slavery-like Practices in Marriage, Domestic Labour and Prostitution*, Utrecht: STV.

Yurchak, Alexei (2005): "Gagarin and the Rave Kids: Transforming Power, Identity, and Aesthetics in Post-Soviet Nightlife". I Marie Baker (red.) *Consuming Russia*. (76-110) Duke University Press.

Zaslavskaya, Tatyana (2003): *Sosietal'naja transformasia rossiiskogo obshestva*. Moskva: Izdatel'stvo Delo.

Alle kildene i denne oppgaven er oppgitt.

Antall ord: 39 541

Vedlegg - Intervjuguide

Oppvekst, barndom, familie

Hvor kommer du fra?
Hvor gammel er du?
Har du søsken? Mann? Egne barn?
Hva driver dine foreldre med?
Hvor mange års utdanning har du?
Hva var din første jobb?
Har du mange venner hjemme?
Hva driver de med?
Hva drømte du om å jobbe som da du var yngre?

Seksualitet, tidligere erfaring, veien til prostitusjon

Hvor gammel var du da du debuterte seksuelt?
Har du solgt sex i ditt hjemland?
Hvordan? Hvor lenge?
Andre land?
Hvor? (Beskriv denne erfaringen: hvor lenge har du vart i utlandet, hvilke vilkår var stilt?
Hvem var organisatører? Hva var lovet? Hvor mye tjente du? Hvem reiste du sammen med?)
Hvordan fikk du først ideen om å selge sex? (Via venner? Annonse?)
Har du mange venner som har solgt sex?
Har du venner som ikke selger sex?
Hvor lang tid tok det deg du fikk ideen om selge sex til du faktisk gjorde det?
Hva hadde du hørt fra andre om prostitusjon?

Veien til Norge

Hvordan fikk du vite om mulighetene til å dra til Norge?
Hva hadde du hørt om Norge fra før?
Hvor mange ganger har du vært her per i dag?
Jobber du inne eller ute?
Med venner eller alene?
Hva er forskjellen på å selge sex i Norge og andre steder?
Hvor mye penger ønsker du å tjene på dette?

Agenter/ Halliker

Hvordan var turen organisert?
Hvem skulle møte deg?
Hvilke vilkår ble du med på?
Hvilke regler gjorde seg gjeldende?
Sanksjoner?
Hvordan er forholdet mellom deg og halliken?
Vil du helst jobbe for deg selv? Er det mulig?
Er du redd?
Kan du reise hjem når du vil?

(Åpne spørsmål i forhold til hvilke relasjoner kvinnene har med halliken sin - om det er kjæreste, mann eller kvinne, om hun jobber for seg selv etc.)

Tilværelsen i Norge

Beskriv din hverdag.
Hvor mange kunder har du per dag?
Hvor mye tjener du?
Hva gjør du i fritiden?
Kontakt med familien hjemme? Hva tror familien du gjør her?
Kunne du tenke deg å jobbe med noe annet i Norge? Ønsker du å flytte hit?

Drømmer / refleksjoner?

Hvor vil du bo?
Hvor vil du jobbe?
Hvor lenge tror du vil fortsette å prostituere deg?
Tror du på kjærlighet og et fint par-forhold? Er det viktig for deg?
Har denne jobben lært deg noe viktig?
Angrer du på noe?